

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**ATATÜRK DÖNEMİNDE KOCAELİ'DE EKONOMİK
GELİŞMELER (1923-1938)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞÜKRİYE GÖKSU HÜLAGÜ

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİNDE KOCAELİ'DE EKONOMİK
GELİŞMELER (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞÜKRİYE GÖKSU HÜLAGÜ

DOÇ. DR. FUNDA SELÇUK ŞİRİN

KOCAELİ 2019

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**ATATÜRK DÖNEMİNDE KOCAELİ' DE
EKONOMİK GELİŞMELER (1923-1938)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Şükriye Göksu HÜLAGÜ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:

19.06.2019 / 17

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Funda SELÇUK ŞİRİN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sema ORSOY

ÖNSÖZ

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Kocaeli, coğrafi konumu itibari ile de önemli bir nokta üzerinde yer almaktadır. 1300'lü yıllarla birlikte Kocaeli yöresinin Türkleşmesiyle, şehrin sosyo-ekonomik hayatında değişimler yaşanmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin büyümesi ile birlikte 19. yüzyıl ortalarından itibaren Kocaeli sanayileşmeye başladı. Hereke Halı Fabrikası, Karamürsel Mensucat Fabrikası, Çuha Fabrikası, Arslan Çimento Fabrikası gibi fabrikaların kurulmasıyla kentin önemi arttı.

Kocaeli vilayeti 1920'li yılların başında sekiz kazadan oluşuyordu. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik programlarında Kocaeli de yer almaya başladı. 1936 yılında yurt genelinde sanayileşme kapsamında kurulan, İzmit Kağıt Fabrikası'nın faaliyete geçmesiyle şehrin hem ekonomik hem de sosyal hayatında canlanmalar meydana geldi. Ayrıca tarım sektörü de ekonomik hayatta oldukça önemli yer tutuyordu. Üretilen tarım ürünlerinin tüketiminin yanı sıra ihracatı da yapılıyordu.

Bu tez çalışmasında, 1923'de Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 1938 yılına kadar süren Atatürk Dönemi kapsamında Kocaeli ekonomisi ele alınmaktadır. Özellikle ekonomik anlamda geçirdiği değişim ve yeniliklerle şehrin iktisadi hayatının oldukça hareketli olması ve yurt genelinde Kocaeli'nin önemli bir yer teşkil etmesi sebebiyle çeşitli arşiv belgeleri, salnameler, sanayi sayımları ve iktisadi istatistiklerden yararlanılarak Kocaeli'nin ekonomik hayatına ışık tutmak amaçlanmıştır.

Bu tez çalışmasının ortaya çıkışında; her daim maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Kocaeli Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Sadettin HÜLAGÜ' ye, katkı ve desteklerinden ötürü başta danışman hocam Doç. Dr. Funda SELÇUK ŞİRİN'e, değerli hocam Prof. Dr. Haluk SELVİ'ye ve Kocaeli Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN'e, geniş arşivi ile tezimin şekillenmesini sağlayan çalışma arkadaşım Resül NARİN'e, her zaman desteklerini hissettiğim canım ailem ve değerli eşim Dr. Kemal Taha HÜLAGÜ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. 1923-1938 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	7
1.1. Osmanlı Devleti'nden Devralınan Ekonomik Miras.....	7
1.2. Milli Mücadele Dönemi Ekonomik Durum	10
1.3. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ekonomik Durum.....	13
1.4. 1930-1938 Yılları Arasında Ekonomik Durum.....	16
1.4.1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye Etkisi Ve Devletçiliğe Geçiş	16
İKİNCİ BÖLÜM	
2. EKONOMİK GELİŞMELERLE KOCAELİ.....	22
2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kocaeli'de Ekonomik Durum	22
2.1.1. 1923 İzmir İktisat Kongresi Ve Kocaeli Livası	24
2.1.2. Kocaeli'de Tarım Ve Tarımsal Üretim	31
2.1.3. Kocaeli'de Hayvancılık Ve Hayvansal Üretim.....	39
2.1.4. Kocaeli'de Madenler Ve Madencilik	41
2.1.5. Kocaeli'de Belediye Gelirleri	45
2.1.6. Kocaeli'de Ticaret Hayatı	47
2.1.7. Kocaeli'de Ulaşım.....	50
2.1.8. Kocaeli'de Kurulan Bankalar.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. ATATÜRK DÖNEMİNDE KOCAELİ'DE SANAYİ	58
3.1. Kocaeli'de Sanayi	58
3.1.1. İzmit'te Bulunan Fabrika Ve Değirmenler	59
3.1.2. Derince'de Bulunan Fabrikalar:.....	65
3.1.3. Kandıra'da Bulunan Fabrika Ve Değirmenler	67
3.1.4. Gebze'de Bulunan Fabrika Ve Değirmenler.....	67
3.1.5. Adapazarı'nda Bulunan Fabrika Ve Değirmenler	70
3.1.6. Karamürsel'de Bulunan Fabrika Ve Değirmenler	73
3.2. 1932-1937 Yılları Arasında Yapılan Teşvik-İ Sanayi Kanunu İstatistiklerine Göre Kocaeli	73
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	114
ÖZGEÇMİŞ	125

ÖZET

Konumu itibariyle Kocaeli, tarihsel gelişim süreci içerisinde ulaşım ağlarına hakimiyeti, hammadde bakımından elverişliliği gibi avantajları sayesinde önemli bir konumda yer almıştır. Osmanlı döneminde başlayan sanayi yatırımları ile sanayinin önemli merkezlerinden biri olarak görülmeye başlamış ve 19. yüzyıl ortalarından itibaren Kocaeli sanayileşen bir konuma gelmiştir. Hereke Halı Fabrikası, Karamürsel Mensucat Fabrikası, Çuha Fabrikası, Arslan Çimento Fabrikası gibi fabrikaların kurulmasıyla kentin önemi bu dönem artmıştır. Osmanlı döneminde sürdürülen temel ekonomik kavramlar devralınmış bu bağlamda da tarım temel geçim kaynağı olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da şehir hayatında tarım temel geçim kaynağı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kocaeli'nin geniş ziraat ovalarına sahip oluşu tarımın başlıca yapılmasına etkindir. Tarımın yanı sıra hayvancılık, meyve yetiştiriciliği, ipek böcekçiliği, tütüncülük de başlıca geçim kaynakları arasındadır. 1923'de Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 1938 yılına kadar süren Atatürk Dönemi kapsamında Kocaeli ekonomisi yurt genelinde önemli bir konumda yer almıştır. 1927 Sanayi Sayımı'nda Kocaeli'de yer alan işletme sayısı 1.215, çalışan sayısı ise 3.821 olarak belirlenmiş bu durumda Kocaeli'nin Türkiye genelinde ekonomik yaşamdaki konumunu ortaya koymuştur. 1923-1938 yılları arasında Kocaeli, kurulan bankaları, sanayi kuruluşları, işletmeleri, üretilen tarım ürünleri ve madenleri ile ekonomiye katkısını sunmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra başlatılan sanayileşme kapsamında Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik programlarında Kocaeli de yer almaya başlamıştır. 1936 yılında yurt genelinde devletçi sanayileşme kapsamında kurulan, İzmit Kağıt Fabrikası'nın faaliyete geçmesiyle şehrin hem ekonomik hem de sosyal hayatında canlanmalar meydana gelirken aynı zamanda tarım, hayvancılık, meyvecilik, ticaret gibi alanlarda ekonomik hayatta önemli konumda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, Sınai Kalkınma, Ekonomi, Kocaeli'nin Ekonomisi.

ABSTRACT

In terms of its location, Kocaeli has taken an important place in the historical development process thanks to its advantages such as dominance of transportation networks and availability of raw materials. It started to be seen as one of the important centers of industry with industrial investments started in the Ottoman period and Kocaeli became an industrializing position since the middle of 19th century. With the establishment of factories such as Hereke Carpet Factory, Karamürsel Textile Factory, Broadcloth Factory and Arslan Cement Factory, the importance of the city increased in this period. The basic economic concepts maintained during the Ottoman period were taken over and agriculture became the main source of livelihood in this context. In the early years of the Republic, agriculture continued to be a main source of livelihood in urban life. The fact that Kocaeli has large agricultural plains is a major factor in agriculture. In addition to agriculture, farming, fruit growing, silkworm and tobacco production are among the main sources of livelihood. The Kocaeli economy, which started with the declaration of the Republic in 1923 and lasted until 1938, occupied an important position throughout the country. In 1927, the number of businesses located in Kocaeli Industry Census was 1215, the number of employees in this case designated as 3821 in Kocaeli in Turkey has revealed its position in economic life. Between 1923 and 1938, Kocaeli has contributed to the economy with its established banks, industrial enterprises, enterprises, agricultural products and mines. Within the scope of industrialization in the economic program launched after the proclamation of the Republic of Turkey has started to take place in Istanbul. With the opening of the İzmit Paper Mill, which was established in 1936 within the scope of statist industrialization throughout the country, revival took place in both the economic and social life of the city, and at the same time, it took an important place in economic life in agriculture, farming, fruit growing and trade.

Keywords: Statism, Industrial Development, Economy, Economy of Kocaeli.

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e: Adı Geçen Eser

a.g.m: Adı Geçen Makale

a.g.mad: Adı Geçen Madde

A.Ş: Anonim Şirketi

BBYSP: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz: Bakınız

C: Cilt

DDYLİUM: Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü

Ed: Editör

KİT: Kamu İktisadi Teşekküllü

M.Ö: Milattan Önce

S: Sayfa

Ss: Sayfa Aralığı

San. Ltd: Sanayi Limited Şirketi

SEKA: Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T.A.Ş: Türk Anonim Şirketi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Vb: Ve Benzeri

Vs: Vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. 1927 Sanayi Sayımı'na göre Kocaeli'deki sanayi kuruluşları ve çalışan sayıları	29
Tablo 2.2. Sanayi sayımı verilerine göre kategori ve cinsiyet dağılımı.....	30
Tablo 2.3. Türk Ticaret Salnamesi verileri	32
Tablo 2.4. Kocaeli Vilayetinde Kazalara Göre Ekimi Yapılan Ürünler	33
Tablo 2.5. Kocaeli Vilayetinde Kazalara Göre Ekimi Yapılan Ürünler (Kilo)	35
Tablo 2.6. Kocaeli'de 1930-1934 yıllarında ekilen ve üretilen ürünlerin miktarları .	36
Tablo 2.7. Buğday ekimi ve üretimi 1934-1936	37
Tablo 2.8. Kocaeli'de yetiştirilen meyve çeşitleri	38
Tablo 2.9. 1927-29 Yılı Kocaeli Vilayeti Hayvan Sayıları (Baş)	40
Tablo 2.10. 1930 yılları Adapazarı'ndaki hayvan sayısı	41
Tablo 2.11. Kocaeli'de bulunan madenler	42
Tablo 2.12. Kocaeli'deki Tüccarlar	48
Tablo 3.1. 1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki un sanayi verileri.....	74
Tablo 3.2. Kocaeli'deki pirinç sanayi ile ilgili veriler	77
Tablo 3.3. Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi verileri	80
Tablo 3.4. Kocaeli'deki Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi verileri	82
Tablo 3.5. Kocaeli'deki yün ipliği sanayi verileri.....	84
Tablo 3.6. Kocaeli'deki kereste sanayi ile ilgili veriler	86
Tablo 3.7. Kocaeli'deki marangoz, doğrama ve mobilya sanayi verileri	88
Tablo 3.8. Kocaeli'deki tuğla ve kiremit sanayi verileri.....	90
Tablo 3.9. Kocaeli'deki kâğıt sanayi verileri	92
Tablo 3.10. Kocaeli'deki buz ve soğuk hava depoları sanayisi verileri.....	94
Tablo 3.11. Kocaeli'deki pamuklu mensucat sanayi verileri.....	96
Tablo 3.12. Kocaeli'deki yünlü, ipekli mensucat sanayi verileri.....	98

GİRİŞ

Kocaeli tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaparak köklü bir geçmişi olduğunu gösteren bir şehirdir. Tarih boyunca birçok seyyah bu bölgeyi ziyaret etmiş ve izlenimlerini paylaşmıştır. Kocaeli yarımadasının İstanbul'a yakınlığı, Marmara Denizi'nde korunaklı bir limana sahip oluşu, Anadolu ve İstanbul'u birbirine bağlayan önemli ulaşım noktası üzerinde yer alması konumunun önemli artıları arasındadır. Bu noktada Kocaeli hem coğrafi konumu itibari ile hem de tarihi ile ilgi odağı olmuştur.

Kocaeli kentinin kurulduğu bölge antik dönemde Bithynia sınırları içinde yer alıyordu. M.Ö. 1200-1700 yılları arasında, Thrakia halklarının yurdu olarak gösteriliyordu.¹ İzmit'i yurt olarak benimseyip yerleşen Megaralılar ise, Astakos adında bugünkü Başiskele ilçesinin olduğu yerde kent kurmuşlardır.² Astakos isminin kökeni ile ilgili çeşitli iddialar vardır. Kimi tarihçilere göre, bu kenti Ast oymakları kurmuş ve sonradan bölgeye gelen Megaralılar kente Astların köyü anlamına gelen Astakos adını vermişlerdir. Kimilerine göre Astakos Megaralıların önderidir ve kente onun adı verilmiştir. Bir diğer söylenti ise, bölgede bol istakoz bulunduğu için kente Astakos adı verilmesidir. M.Ö. III. Yüzyılda Trakya Kralı Lizimakhos Atakos'u yıkması sonucu M.Ö. 264'te Bithniya Kralı I. Nikomedes, kenti bugünkü İzmit'in bulunduğu yerde kurarak Nikomedia adını vermiştir.³ I. Nikomedes Bithynia kent merkezini Astakos'dan bu yeni kente yani Nikomedia'ya aktarmıştır.⁴ Bu dönemden itibaren Nikomedia çeşitli savaşlar, siyasi çalkantılar geçirirken 1087 yılına gelindiğinde Selçuklu Sultanı Süleyman Şah tarafından Nikomedia ele geçirilmiştir. Fakat Aleksisos Komnemos'un gönderdiği şövalyeler Türkler'i kentten çıkarmıştır.⁵

Orhan Gazi döneminde, Akçakoca tarafından 1326 yılında Nikomedia'nın kuşatılmasına başlanılmıştır.⁶ Daha sonra Osmanlı Bey'i Orhan Gazi 1337 yılında

¹ Hülya Boyana, "Bithynia Bölgesinin Tarihi ve Kullandıkları Takvim", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017, s.514.

² Yusuf Çam, Milli Mücadelede İzmit Sancağı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2014, s.18

³ Yurt Ansiklopedisi, "Kocaeli", Cilt:7, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 4992,4993.

⁴ Avni Öztüre, Nicomedia Yöresinde Yeni Bulgularla İzmit Tarihi, Avni Öztüre Yayınları, İstanbul, 1981, s.XI.

⁵ Ayşe Çalık Ross, Antik İzmit Nikomedia, Delta Yayınları, Kocaeli, 2007, s.82.

⁶ Ahmet Nezh Galitekin, Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar, Seçil Ofset, İstanbul, 2011, s.46.

Nikomedia'yı ele geçirmiştir.⁷ Osmanlı egemenliğine geçen Nikomedia bu tarihten itibaren İznukumid, İznikmid adıyla anılmaya başlasa da halk tarafından kısaltılarak İzmid'e çevrilmiş ve bugünkü deyişle İzmit halini almıştır.⁸ İzmit, 1337 yılından itibaren daima Türk yurdu olarak kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ve IV. Murat dönemlerinde İzmit, gelişmiş bir kent durumundaydı.⁹ Ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi seyahatlerine İzmit'ten başlamış ve 1631 yılında İzmit'i ziyaret ederek şu ifadeleri kullanmıştır; *"Hanlardan başka iskele başında iki yüzü bulan kereste ve diğer eşya depoları vardır. Çarşısı 1.100 adet dükkânı içine alır. Hünkar sarayı yakınında devlet tersanesi vardır. Doğu tarafındaki dağlara "Ağaç Denizi" derler. İçinde insan kaybolur."*¹⁰ Evliya Çelebi'nin de ifade ettiği gibi şehir hayatı canlı olan İzmit, ormanları ile ünlüydü.

III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yapılan reform hareketleriyle beraber tüm Osmanlı Devleti değişim sürecine girmiştir. İzmit de bu değişimden etkilenerek 1833'te Üsküdar'dan İzmit'e ilk posta yolu yapılmış olup, bu yol üzerine posta evleri yapılarak posta arabaları işletilmeye başlanmıştır.¹¹ II. Mahmut döneminde ilk modern nüfus sayımı da yapılmıştır. Bu nüfus erkekleri baz alınarak yapılmıştı ve bu sayımına göre İzmit Müslüman nüfusu 51.446, reaya 25.050, toplam 76.496 olarak belirlenmiştir.¹² Bu sayım sırasında İzmit Sancağı; Biga ve Cezayir-i Bahr-i Sefid sancaklarıyla birlikte Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaleti'nin sınırları arasında yer alıyordu. Sayım sonuçlarına göre İzmit Sancağı'nın mülki yapılanması şu şekildedir; İzmit, Akhisar, Adapazarı, Geyve, Pazarköy, İznik, Karamürsel, Yalakabad, Şeyhler, Kaymas, Hendek ve Akyazı, Kandıra ve Gençli, Ağaçlı, Karasu, Abısafı, Beşdivan, Akabad, Sarıçayır, Şile ve Taşköprü kazalarıdır. 1836 yılında ise İzmit sancağı

⁷ Ross, A.g.e., s.86.

⁸ Recep Yaşa, "Osmanlı Arka Planında Kocaeli ve Çevresinde Selçuklu Hakimiyeti", Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bidirileri-I, Kocaeli, 2015, s.1

⁹ Rıfat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, Türkyolu Matbaası, Kocaeli, 1945, s.27.

¹⁰ F. Yavuz Ulugün, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları, Kocaeli, 2008, s.41.

¹¹ Öztüre, a.g.e., s.111.

¹² Cem Behar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927), Cilt:2, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996, s.23.

Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlandı.¹³ 7 Ekim 1861 tarihinden itibaren ise sancak, mutasarrıflık haline getirildi.

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti genelinde yenilikler ve değişimler yapıldı. Bu dönemden itibaren çeşitli sanayi kuruluşları kurulmaya başlandı. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı döneminde sanayi kuruluşlarının İstanbul'dan sonra en fazla İzmit'te kurulduğu görülüyordu. İzmit'te bu dönemde kurulan fabrikalar şu şekildeydi; sarayın perde ve döşemelik ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile Hereke Fabrika-ı Humayunu kurularak 1843 yılında faaliyete geçti.¹⁴ 1843 yılında İzmit Çuha Fabrikası, 1845 yılında İzmit Mensucat Fabrikası'nın kurulmasına karar verilirken, 1910 yılında da Arslan Çimento Fabrikası kuruldu.¹⁵ İstanbul'a yakınlığının avantajı ile hammadde ve coğrafi konumu nedeniyle fabrikaların İzmit'e kurulması önemli etkenlerdi. Modern trenlerin temeli de yine bu dönemde atıldı. Sultan Abdülaziz ulaşım konusuna büyük önem vererek İzmit ile İstanbul arasında demiryolu hattı döşeme çalışmalarının yapılmasını sağladı. Hattın yapımına Ağustos 1871'de başlanmış olup 1873 yılında demiryolu hattı İzmit'e ulaşmıştır. Bu hat, Osmanlı Devleti'nin kendi imkânlarıyla inşa ettiği ilk demiryolu hattı olma özelliği taşıyordu.¹⁶ Bu demiryolu hattı ile hem Kocaeli'nin ürettiği ürünlerin İstanbul'a gönderilmesi hem de Anadolu'dan gelen ürünlerin sevkiyatı kolaylaştı. Kocaeli, konumu itibarıyla transfer noktası işlevinde olup Anadolu ile İstanbul arasında köprü görevi görmüş ve Anadolu'nun İstanbul'a açılan kapısı olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde fabrika yapılarının yerinin belirlenmesinde ise hammadde ulaşımının kolaylıkla sağlanabileceği demiryollarına yakın yerler tercih ediliyordu.¹⁷

20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin durumu iç açıcı bir tablo sergilemiyordu. Balkan Savaşları, Trablusgarb Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nı

¹³ Enis Şahin- Sinan Demirağ, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülki Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, Kocaeli, 2015, s.565.

¹⁴ Emre Dölen, "Osmanlı Döneminde Kocaeli'ndeki Sanayi Kuruluşları", Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, Kocaeli, 2015, s.670.

¹⁵ Hilal Karavar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2007, s.48,51.

¹⁶ Zamanın Aynasında Kocaeli, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2013, s.122.

¹⁷ Şennur Kaya, Tanzimattan Cumhuriyet'e İzmit Kenti, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2009, s.193.

yaşayan Osmanlı Devleti savaşlardan oldukça yıpranmış bir şekilde çıktı. Bu durum her anlamda ülke ekonomisini etkiledi. Azalan erkek nüfusu ile birlikte tarımın hakim olduğu ekonomik yapıda, tarımsal üretimler düştü. Ticaret hayatı sekteye uğramış, henüz sanayileşmeyi tamamlamamış bir yapı söz konusuydu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramış ve işgal neticesinde yurt genelinde büyük bir direniş başlamasına neden olmuştu. Milli Mücadele Dönemi ile, kara, deniz ve demir yolları ile önemli ulaşım ağlarına sahip İzmit işgal güçlerinin kontrolünde tutulmak isteniyordu. Anadolu ve İstanbul arasında askeri sevkiyatların yapılması da böylece engellenmiş olacaktı. İstanbul ve İstanbul Boğazı'nı kontrol etme açısından Kocaeli yarımadası büyük önem arz ediyordu. Bu sebeple İzmit önce İngilizler'in daha sonra ise Yunanların işgaline uğradı.¹⁸ İşgalciler, şehrin stratejik yerlerine asker çıkardılar. İlçeleri de dahil olmak üzere bütün Kocaeli Bölgesi işgale uğradı. 21 Haziran 1921 tarihinde Adapazarı düşman işgalinden kurtarılırken, 28 Haziran 1921 günü İzmit, düşman zulmünden kurtarıldı.¹⁹ Cumhuriyet'in ilanından sonra da İzmit, Kocaeli vilayetinin merkezi olurken, 1923 yılında İzmit Sancağı'nın adı Akça Koca Bey'in adını yaşatmak amacıyla Kocaeli adına çevrilmiştir.²⁰

Cumhuriyet'in ilanından sonra devletçilik ilkesi ile 1930'lardan itibaren yurt genelinde sanayileşme başladı. Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi ve akabinde Cumhuriyet'in ilanından sonra her alanda olduğu gibi sanayide de büyük hamleler başlıyor, özellikle 1930'lardan sonra devletin ekonomide aktif rol üstlenmesiyle "sanayide devlet" sloganıyla başlatılan çalışmalarda Seka Fabrikaları, Etibank, Sümerbank vs. gibi kuruluşlar kurulmaya başlandı. İzmit Selüloz Kağıt Fabrikaları, Gölcük Deniz Fabrikaları (Tersane), Devlet Demir Yolları'nın travers ihtiyacını karşılayan Derince Travers Fabrikası kuruldu. Bu dönemde bölgeye yapılan sanayi yatırımları ile sanayi alt yapısı tamamen şekillendi. İzmit, günümüzde ileri düzeyde sanayi ve endüstri kenti konumundadır. Yüzölçümü açısından küçük ancak Türkiye açısından önemi büyük olan İzmit; doğal güzellikleri ve tarihi eserlerinin yanında,

¹⁸ Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.X.

¹⁹ Sabahattin Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yayınları, İstanbul, 2009, s.212-213.

²⁰ Enver Konukçu, Akça Koca ve Kocaeli, İSU Yayınları, Kocaeli, 2016, s.305.

Marmara Denizi ve Karadeniz'e kıyısı olması nedeniyle, ticaret ve turizm açısından da ayrı bir önem taşır. 1920'li yılların başında Kocaeli altı kazadan meydana geliyordu. İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova kazalarından oluşuyordu.²¹ İzmit'te 2.600 hane ve 25 mahalleden meydana geliyordu. Kurtuluş Savaşı ve Yunan işgali sonrası İzmit nüfusu 15 bine kadar düştü. 1925 yılında Kocaeli; Adapazarı, Kandıra, Hendek, Geyve, Yalova, Karamürsel ve İzmit olmak üzere 8 kazadan meydana geliyorken, 1926 yılında Yalova ve İzmit vilayetten kaza olarak çıkarıldı ve Gebze kaza haline getirildi. 1933 yılında Karasu nahiyesinin kaza haline dönüştürülerek Kocaeli'ye bağlanması ile kaza sayısı sekize yükselirken, 1936 yılında Gölcük kaza haline dönüştürülerek vilayete bağlandı ve toplam kaza sayısı dokuz oldu.²² Yıllar içinde vilayete bağlı kaza sayılarında artma ve azalmalarla birlikte vilayetin kapladığı alanda da böylece değişiklikler yaşanmıştır. Kocaeli ekonomisi Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarıma dayalıydı. Meyvecilik de üretimi ve tüketimi yapılan önemli bir alandı. Hayvancılık da önemli geçim kaynakları arasında yer alıyordu.

Bu tez çalışmasında, Kocaeli'nin Osmanlı'dan devralınan ekonomik mirası ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla devam ettirilen ekonomik gelişmelerdeki durumu 1923-1938 yılları arasını içerisine alarak değerlendirilmiştir. Ele aldığımız bu dönem araştırmacılar tarafından fazla işlenmemiştir. Bu nedenle bakir bir konudur. Tez çalışması hazırlanırken, özellikle bu dönemle ilgili çeşitli kaynak sıkıntıları ortaya çıkmıştır. 1929 yılından sonra Kocaeli bölgesine dair iktisadi hayatın yapı taşlarından olan geçim kaynaklarına ait istatistiki bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Bu tarihten itibaren ulaşılan çeşitli kaynaklarda yer alan istatistikler olsa da bunlar da kısa süreleri kapsayan çalışmalar şeklindedir. Tez çalışmamızı hazırlarken temel olarak; salnameler, Cumhuriyet arşivi, yerel ve ulusal gazeteler, istatistiki veriler, çeşitli yayınlanmış eserler ve sanayi sayımlarından yararlanılarak Kocaeli'nin ekonomik hayatına ışık tutmak amaçlanmıştır.

²¹ Zeynel Özlü, "1340-41 Tarihli Türk Ticaret Salnamesi Işığında İzmit'te Sosyo-Ekonomik Hayat ve İzmitli Aileler" Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, Kocaeli, 2018, s.1541.

²² Musa Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:X, Ankara, 2014, s.5.

I. Bölümde 1923-1938 yılları arasında Türkiye ekonomisi konusu işlenmiştir. Bu bölümün genel hatlarını, Osmanlı Devleti'nden devralınan ekonomik miras ve Türkiye Cumhuriyeti'nin genel ekonomik durumu oluşturmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin temel ekonomik yapısı, savaşların ekonomiye etkileri ve siyasi durumu ifade edilirken, Osmanlı Devleti'nin savaşlar döneminden sonraki durumu ve Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda ekonominin rolü, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi kalkınması için gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi, ABD'de başlayıp tüm dünyayı ve Türkiye'yi etkisi altına alan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye etkileri ve özellikle devletçilik ilkesinin uygulanmaya başlaması, devletçilik ile Türkiye'deki ekonomik gelişmeler ve sanayi planları ele alınmıştır.

II. Bölümde; ekonomik gelişmelerle Kocaeli (1923-1938) konusu ele alınmıştır. Tez çalışmasının temelini oluşturan bu bölümde, Kocaeli'nin ekonomik durumu incelenmiştir. Kocaeli'nin Osmanlı Devleti döneminde temel ekonomik yapısı, geçim kaynakları, geçim kaynaklarına dair iktisadi sayımlar, kurulan sanayi kuruluşlarının ve sanayi tesislerinin Kocaeli ekonomik hayatına etkilerinden bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik durumundan sonra, Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Kocaeli'nin ekonomik mirası, temel geçim kaynakları, geçim kaynaklarına dair istatistikler, ticari hayat, Türkiye Cumhuriyeti'nin uyguladığı iktisadi kalkınmanın Kocaeli'ye etkisi ve devletçilik politikasının Kocaeli ekonomisine yansımaları ele alınmıştır.

III. Bölümde, Kocaeli'de sanayi (1923-1938) konusu incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nden, Cumhuriyet dönemine devrolan sanayi kuruluşları ve sanayi tesislerinin Kocaeli ekonomik hayatına etkileri, Cumhuriyet döneminde kurulan küçük veya büyük ölçekli tesisler, devletçilik ilkesi ile kurulan sanayi kuruluşları, bu kuruluşların Kocaeli ekonomisine etkileri ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde, Kocaeli'nin Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında yapılan istatistiklerdeki durumu incelenmiş, istatistikler tablolar halinde verilmiş ve her tablo ayrı ayrı yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1923-1938 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDEN DEVRALINAN EKONOMİK MİRAS

Osmanlı Devleti'nden devralınan ekonomi genel görünüşü itibarıyla iç açıcı bir çerçeve çizmiyordu. Büyük oranda tarıma dayalı olan Osmanlı ekonomisi, sanayileşmesini gerçekleştirememiş vaziyetteydi. Birbirini izleyen savaşların getirdiği yükün etkisiyle ülkede iktisadi az gelişmişlik kendisini gösteriyordu. Büyük mali bunalım yaşayan devlet ekonomisi, açıkların kapatılması için sürekli yapılan dış borçlanmayla uluslararası finans güçlerin egemenliğine girmişti. Geçmiş çok eskilere dayanan serbest ticaret anlaşmalarıyla Avrupa ülkelerinin açık pazarı durumuna düşmüş olan ekonomi, dış ticaret ve bütçe açıklarından dolayı gelir gider dengesizliği giderek büyümüş bir özellik arz ediyordu.²³ 1780 ile 1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin büyüme oranı oldukça düşüktü. Devletin dünya ticaretindeki payı yavaş yavaş eridi ve toplamın yüzde birinin altına düştü.²⁴

Osmanlı Devleti'nin temel ekonomik yapısı tarımsal düzene dayanıyordu. Sanayi gelişmemişti. 16. yüzyılın sonlarından itibaren toprak kazanımları durmuş böylece topraklardan gelen gelirler kesilmişti. Osmanlı Devleti son dönemlerinde Avrupa'daki reformlardan, yeni düzenlemelerden geri kalmış durumdaydı. Sanayi Devrimi gerçekleşip Avrupalı devletler makineleşirken Osmanlı Devleti'nde ise iş gücü hala insan eline dayanıyordu. 19. yüzyılda Osmanlı artık Avrupa'nın gerisinde kaldığını kabul ederek yenileşme sürecine girdi ve birçok reformlar gerçekleştirilmeye başlandı.

Osmanlı Devleti'ni açık pazar durumuna getiren ve İngiltere ile 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşması'yla devlet, asırlardır sürdürdüğü kadim iktisat politikasını kaldırdı.²⁵ Bununla birlikte devlet olağanüstü vergiler ve sınırlamalar

²³ Hüseyin Yücel, Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2017, s.50.

²⁴ Charles Issawi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Ekonomisindeki Yeri (1600-1914)", Ed. Kemal Karpat, Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s.182.

²⁵ Ahmet Güner Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.205.

uygulama hakkından vazgeçiyor, ayrıca yabancı tüccarlar iç gümrüklerden muaf tutuluyordu.²⁶ Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin kapitalist dünya piyasası ile bütünleşmesi anlamında yeni bir dönem başlatıyordu. Bu antlaşmanın benzerleri daha sonra Fransa ve diğer Avrupa hükümetleriyle de yapıldı.²⁷ Bu gelişmeler, Osmanlı ekonomisinin Avrupa'nın açık pazarı haline gelmesinde etkili oldu.

1838'de İngiltere ile imzalanan Türk-İngiliz Ticaret Anlaşması ve akabinde diğer Avrupa devletleri ile imzalanan antlaşmalar Osmanlı'yı Batı'nın bir pazarı durumuna getirdi. Ticaret, merkezî otoritenin denetimi dışına çıkmış ve bütün yabancı tacirler, Osmanlı topraklarında serbestçe ticarete bulunma hakkını elde etmişlerdi. Üstelik yerli tacirler, ticaret vergileri dışında bir de iç gümrük ödemek zorunda olduklarından, sadece ticaret vergilerine tâbi olan yabancı uyruklu tüccar, toplamda daha az vergi ödüyordu.²⁸

Osmanlı dış ticareti, büyük ölçüde liman şehirlerindeki yabancı şirketler tarafından yürütülüyordu. Bu şirketlerin büyük bölümünü Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler işletiyor ya da burada çalışıyorlardı. Ayrıca, gayrimüslim tüccarlar kredi ilişkilerini kullanarak pazar üzerinde denetim de kurabiliyorlardı. Üreticinin tüccara borçlu olması, tüccara ürünün fiyatını belirleme imkânı veriyor, böylece tüccar hem faiz geliri elde ediyor hem de ürünü belirlediği düşük fiyattan alabiliyordu. Osmanlı vatandaşları, özellikle gayrimüslimler, yabancı devletlerin uyuğuna geçerek onlara tanınan ayrıcalıklardan faydalanabiliyorlardı.²⁹ Bu durumun örnekleri Kocaeli vilayetinde de kendisini gösteriyordu. Dış ticaretin büyük ölçüde yabancılar ve gayrimüslimler tarafından yürütülmesi, ticaret gelirin büyük bölümünün yabancı şirketlerin ve gayrimüslimlerin eline geçmesine neden oldu.

19. yüzyıl öncesinde olduğu gibi Tanzimat Fermanı ve sonrasında da, Osmanlı Devleti'nin ekonomiye ilişkin politikalarında askeri öncelikler gözlemleniyordu. Vergi gelirlerinin artırılmasının yanı sıra, güçlü bir ordunun kurulması, sarayın ve kentlerin iaşesinin sağlanması, merkezî devlet açısından en önemli amaçları

²⁶ Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820- 1913), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, s. 17-18.

²⁷ Yahya Tezel, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 76.

²⁸ Çağlar Keyder, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929, Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s.10.

²⁹ Orhan Kurmuş, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Yordam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 80.

oluşturuyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında devletin başlattığı sanayileşme girişimlerinin hedefi de ordunun ve devletin gereksinimlerini karşılamaktı.³⁰

Girdiği savaşların ağır yükü, kapitülasyonlar ve sanayileşememek gibi nedenlerle iktisadî bunalıma giren Osmanlı ekonomisi, çok direnmesine rağmen 1854'te ilk dış borçlanmasına gitmiştir. 1854'ten Osmanlı'nın borçlarını ödeyemeyecek duruma geldiği 1877 yılına kadar 16 kez dışarıya borçlanılmış ve 1877 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti faizi ile birlikte 252.801.885 İngiliz lirası borçlu duruma gelmişti.³¹ Bu borç zamanla artmış, Cumhuriyet döneminde yeni kurulan devletin en önemli sorunlarından biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı özel sermayenin temas ettiği alanlarından biri de bankacılıktı. 1850'lere kadar bankacılık işlerini Galata bankerleri yürütmekteydi. Sonrasında, Osmanlı topraklarında yabancı sermayeli bankalar kurulmaya ve büyük Avrupa bankaları tarafından şubeler açılmaya başladı. Yabancı sermaye ile kurulan bankaların en önemlisi Osmanlı Bankası'dır. 1856'da İngilizler tarafından kurulan bu banka, 1863'te Fransız sermayesiyle birleşmişti. Osmanlı Bankası, devletin para basma yetkisi gibi çok önemli bazı yetkilerini devraldı. Osmanlı Devleti'nden Avrupa'ya sermaye akışında önemli rol oynayan bu banka, devlete borç verdiği gibi halka da kredi veriyordu.³² 1900'lü yıllar itibariyle yabancı sermayenin ancak %10-12'si sanayi ile ilgiliydi ve kalanının büyük kısmı ulaştırma ve bankacılık sektörüne yönelikti.³³ Ara ara kısa süreli olarak avans alma şeklinde iç borçlanmalara gidildi ve bunun kaynağı da Galata Bankerleri oluşturuyordu.³⁴

Osmanlı Devleti borçlanmayı plansız ve hesapsız kullandığı için bütçedeki açığı zamanla kapatamadı ve bir süre sonra borçlarını ve bunların faizlerini ödeyemeyecek duruma düştü. Bunun üzerine 1881 yılında Duyun-u Umumiye kuruldu. Bu kurumun

³⁰ Pamuk, a.g.e., s.92.

³¹ Gülten Kazgan, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.18,20.

³² Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1994, s. 160.

³³ Pamuk, a.g.e., s.74-75.

³⁴ Zafer Toprak, Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.4.

devlet maliyesi içerisinde imtiyazlı ikinci bir maliye niteliğinde olması Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını aksatıyordu.³⁵

Birinci Dünya Savaşı'na kadar sermayenin küreselleşme sürecinde büyük devletlerin ekonomilerine, onların istediği yolla eklenilen Osmanlı Devleti, kendi dinamiklerini kabullendiği ölçüde her alanda bir dönüşüm yaşadı.³⁶ Balkan Savaşlarına kadar ülke politikalarındaki etkinliğini sürdüren liberal anlayışın karşısında, savaşa verilen tepkinin de etkisiyle, Türkçülük akımıyla desteklenen milli iktisat anlayışı kendini göstermeye başlıyordu. Böylece 1914'ten sonra olgunlaşarak savaş ortamının olağanüstü şartlarında alternatifsiz kalan Milli İktisat gündeme gelmeye başladı.³⁷

1838 yılında imzalanan Balta Limanı Anlaşması sonrasında Osmanlı Devleti dışı açılarak daha liberal politikalar izlemiş ve dış ticaretin ekonomi içindeki payı ve ağırlığı giderek artmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte devlet ekonomisi hızla kendi içine kapandı ve kendi kendine yeterlilik, korumacılık ve sanayileşme ile milli iktisat ilkelerini uygulamaya başladı. Bu durum İttihat ve Terakki iktidarı yönetimi tarafından, Balkan Savaşları sırasında ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının ekonomiye yansımaları olarak değerlendirildi. Ekonomi ve ekonomi politikalarındaki kesin dönüşün temel nedeni Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı koşullardı.³⁸

1.2. Milli Mücadele Dönemi Ekonomik Durum

Osmanlı Devleti 20. yüzyıla beraber Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nı yaşadı. Bu savaşlar devletin büyük toprak kayıplarına sebep olurken, ekonomiyi de olumsuz etkiledi. Yaşanan savaşlar ve izlenen ekonomi politikaları ekonomik anlamdaki tüm sektörleri etkiledi. 1912-1922 yılları arasında

³⁵ Ziya Uygur, Osmanlı Devleti'nde Enflasyon ve Toplumsal Düzene Etkileri, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1998, s.132.

³⁶ Kazgan, a.g.e., s.11.

³⁷ Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918), Doğan Kitap, Ankara, 1982, s.25.

³⁸ Pamuk, a.g.e., s.165; Sayar, a.g.e., s.205.

yaşanan savaşlar dönemi sonucunda, Türkiye’de milliyetçilik hızla yükseldi ve genç cumhuriyetin ekonomi politikalarına yön verdi.³⁹

Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nı yaşayan Anadolu insanı, üst üste yaşanan bu savaş ortamından yorgun ve bitik bir halde çıktı. 1912 yılından itibaren süren aralıksız savaşlardan dolayı Türkiye sınırları içinde kalan alanın 1914 yılında 16,5 milyon olan nüfusu 1924’te 13 milyona geriledi.⁴⁰ Uzun süren savaş yıllarında nüfusun demografik yapısı değişime uğrayarak, ölen erkek sayısının yüksek olmasından dolayı nüfusun büyük bir kısmı dul ve yetimlerden oluşuyordu. Genç erkek nüfusun savaşlarda yitirilmesinden dolayı iş gücü açığı meydana çıktı. Okuma yazma oranı oldukça düşük ve toplumun geçim kaynağı tarıma dayalı idi. Savaşların bitiminden sonra, Mustafa Kemal Atatürk 1919’da Samsun’a çıkarak işgal altında olan topraklarda mücadelenin doğmasını hedefleyerek İstiklal Savaşı’nı başlattı.

Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesi ile birlikte onun devamı ve mirasçısı olarak hâkimiyet süren yeni Türk devletine pek parlak bir iktisadi miras kalmamıştı. 1920’lerin başlarında Türkiye’nin birçok bölgesinde üretim insan gücüne dayanıyor, geri kalmış araç ve gereçler kullanılıyordu. Temel ihtiyaç maddeleri de dahil olmak üzere pek çok ürün yurtdışından ithal ediliyordu.⁴¹ Cumhuriyet’in ilk yıllarında kişi başına düşen gelir düzeyi çok düşüktü. Tarım kesiminin yaygınlığı, sanayinin son derece cılız ve girişim unsurunun yetersizliği yanında, okuma-yazma oranının oldukça düşük olması, ulaşım olanaklarının çok sınırlı kalması, ekonominin çeşitli kesimlerinde ilkel tekniklerin kullanılması gibi özellikler, geri kalmışlığı ortaya koymaktaydı. Kapitülasyonlar sayesinde yabancılar için elverişli bir ortam oluşmuş ve tarım, sanayi, madencilik, ticaret gibi alanlarda yabancılar büyük yatırımlar yapmışlardı. Yabancı sermayedarların etkinliği nedeniyle Türkler ticari hayatta geri kalmış durumdaydı. Osmanlı Devleti yabancı sermayenin egemen olması sebebiyle sanayi çağının gerisinde kalmış, ağır sanayi kurulamamış ve bu nedenle de Osmanlı Devleti savaş araç gereçlerini üreten fabrikalardan yoksun kalmıştır. Savaş için gerekli

³⁹ Şevket Pamuk, Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017,s.168.

⁴⁰ Şevket Pamuk, Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.176.

⁴¹ Tezel, a.g.e., s.119,121.

top, tüfek gibi cephaneler yurt dışından zorunlu olarak getirtiliyordu.⁴² Bu durum karşısında sınırlı mali imkânlarla Milli Mücadele'nin sürdürülmesi gerekiyordu. 19 Mart 1920'de TBMM kurularak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Türk milletinin ilk anayasasının kabul edilmesinin ardından⁴³, milli iktisat çerçevesinde tarım ve kısıtlı sayıdaki sanayi müesseselerinde üretim yapılabilmesi ve bir düzen oluşturulması doğrultusunda İktisat Vekâleti kurulması kararlaştırıldı. TBMM tarafından 2 Mayıs 1920 tarihinde İktisat Vekâleti kuruldu.⁴⁴ Bu Vekâlet; tarım, hayvancılık, ticaret, ormancılık gibi sektörlerin geliştirilmesi ve kalkındırılması için çalışmalar yaptı. Fakat Milli Mücadele dönemi savaş şartlarından dolayı, maliyenin ordunun emrinde bulunması Vekâletin çalışmalarının kısıtlı kalmasına sebep oldu.⁴⁵ İktisat Vekâleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, 5 Mayıs 1920'de SSCB'den 1 milyon Rus altını dış yardım alındı.⁴⁶ İtilaf Devletleri'nin tutumu nedeniyle SSCB ile iyi ilişkiler kurulması bekleniyordu ve bu doğrultuda SSCB ile Türk-Sovyet Antlaşması 16 Mart 1921'de imzalandı. Bu antlaşma ile; kapitülasyonların geçersizliği kabul ediliyor, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği kabul görüyor ve her iki ülke de birbirlerinin topraklarında yıkıcı eylem yapmama sözü veriyordu.⁴⁷ Fransa'nın Anadolu topraklarından Antep, Urfa, Maraş'ı işgal etmesi ve daha sonrasında buraları kaybetmesinden dolayı verdiği ağır kayıplar neticesinde Türkiye ile barış yoluna gitmeye karar vermiştir. 20 Ekim 1920 tarihinde Fransa ile barış antlaşması imzalanarak 10. 089 adet tüfek, 10 adet uçak, 1505 sandık cephane Türk ordusuna hediye olarak bırakıldı.⁴⁸ Bu sırada bir başka yardım ise, Hindistan'dan geldi. Hindistan Hilafet Komitesi tarafından Müslüman Hintliler tarafından 300.000 lira toplanarak Türkiye'ye gönderildi. Bu para Maliye kayıtlarına girmemiş, Mustafa Kemal Atatürk'ün emrinde tutularak bir kısmı Yunanlılar'ın işgal ettikleri bölgelerde

⁴² Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.30.

⁴³ Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s.10.

⁴⁴ Cem Doğru, "Milli Mücadele Döneminde Ekonomiye Verilen Önem: İktisat Vekaleti'nin Kurulması (1920-1922)", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:3, İzmir, 2007, s.272.

⁴⁵ Ag.m., s.284.

⁴⁶ Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, s.119.

⁴⁷ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt:2, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul, 2010, s.425.

⁴⁸ Müderrisoğlu, a.g.e., s.51.

verdikleri zararları karşılamak üzere kullanılırken kalan kısmı ise İş Bankası'nın sermayesine aktarılmıştır.⁴⁹

Milli Mücadele'nin kazanılması ile yıllardır savaşlarda mücadele eden Türk halkı artık askeri ve siyasi başarının yanı sıra iktisadi anlamda da başarılarla imza atmak istiyordu.

1.3. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ekonomik Durum

Birinci Dünya Savaşı her alanda dünya devletlerinin düzenini etkiledi ve özellikle ekonomik yapıda köklü değişimlere neden oldu. Savaş sonrasında imzalanan anlaşmalarla da devletler borç ödeme yükümlülüğü altına girdiler.⁵⁰ Birinci Dünya Savaşı, zaten büyük sıkıntı içerisinde olan Türk ekonomisini daha da zor bir noktaya getirdi. Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele'nin başlangıcında ve sonrasında ekonominin geliştirilmesi gerektiğini ifade ederek, bu durumu bağımsızlık için önemli bir adım sayıyordu.⁵¹ Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan yeni Türk devletinde iktisada verilen önemi Birinci TBMM hükümetinde 2 Mayıs 1920 tarihinde ilk kez bir İktisat Vekâleti kurulmasından anlayabiliriz.⁵² Cumhuriyet'in ilanından sonra ekonomik duruma bakacak olursak; Türkiye'nin milli geliri, tasarruf sermaye birikimi artış hızları düşük ve dış ticaret bilançosu sürekli açık verdiği için de yapısal olarak güçlü bir milli ekonomiye sahip değildi.⁵³ Bu nedenle Cumhuriyet yönetimi, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi durumdan çıkabilmek için çözüm arayışları içine girmiş, Cumhuriyet'in ilanından itibaren endüstriyi kalkındırma ve özel sektörü destekleyici hamleler yapmaya başlamıştır.

Türkiye, 1920 yılının başından itibaren imparatorluktan ulus-devlet düzenine geçişi yaşıyordu. Yeni kurulan devletin ekonomi gayesi ise, yeni bir ekonomi düzeni oluşturmak diğer bir deyişle muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktı. 1923 yılından 1929 yılına kadarki dönemin iktisadi gelişmesinin en belirgin iki yapı taşı; yeni Türk

⁴⁹ Selek, a.g.e., s.122.

⁵⁰ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914–1980), Kronik Kitap, Ankara, 1987, s.145.

⁵¹ Yüksel Ülken, Atatürk ve İktisat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 93.

⁵² Afet İnan, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s.8.

⁵³ Hasan Özyurt, "Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliklerine Etkisi(1933-1938)", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul, 1981, s.121.

devletinin dünya içinde nasıl bir yer kaplayacağını belirleyen Lozan Antlaşması ile dönemin son yılında patlak veren ve kapitalist dünya ekonomisini derinden sarsan büyük buhrandı.⁵⁴ Mustafa Kemal Atatürk savaşlardaki üstünlüğünü iktisadi olarak da sürdürmek istiyordu..⁵⁵ Lozan Antlaşması yeni kurulan Türkiye’yi ekonomik anlamda büyük ölçüde etkiledi. Savaş sonrası imzalanan bu antlaşmayla birlikte kapitülasyonlar kaldırılrsa da Osmanlı Devleti’nden kalan borçlar Türkiye Cumhuriyeti’ne devredildi. Fakat Türkiye, bu borçların Osmanlı İmparatorluğu döneminde toprak kazanan devletler arasında paylaşılmasını istedi ve bu yönde de karar verildi. Türkiye’nin borcu 84.597.495 altın lira olarak belirlendi ve 1929 yılında başlayacak ödemenin, her yıl 5.809.312 altın liranın ödenmesi kararlaştırıldı.⁵⁶ Borçların ödenmesine dair anlaşma ise 13 Haziran 1928 tarihinde imzalandı.⁵⁷ Lozan Antlaşması’nın en büyük ekonomik yükümlülüğü olan borçlar meselesi Osmanlı topraklarında var olan devletlere paylaştırılrsa da yeni kurulan cumhuriyet için önemli bir ekonomik yaptırımın olmasına sebep oldu. Lozan Antlaşması ile gümrük tarifelerinde Osmanlı Devleti’nin 1 Eylül 1916 tarifesinin beş yıl süre ile uzatılmasının kararlaştırılması sonucu ithalat ve ihracatta herhangi bir düzenlemenin yapılmamasını öngörüyordu.⁵⁸ Bu durum da yerli üretimin ithalat karşısında savunmasız kalmasına sebep oluyordu.

Cumhuriyet’in kuruluşundan 1930’lara kadarki ilk on yıllık dönemin ekonomik gelişmelerinin temelini 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar belirledi. Bu dönem özel sektörün teşvik edildiği yıllar oldu. Özel sektörün yetemediği zaman ise devlet müdahalesi söz konusu olacaktı. Böylece özel sektör ne kadar teşvik edilse de bu yıllarda devlet ekonominin içinde yine yer almıştır. Bu dönemde tam manasıyla liberal bir dönem yaşanmamış devletin ekonomiye müdahalesi olmuştur. Özellikle bu devlet müdahaleleri, devletin direkt olarak işletmediği tekelleri özel şirketlere dağıtmaya, devlet ihaleleri ve teşviklerle özel sermaye birikimini ivedileştirmeye yöneliktir.⁵⁹ Bu yıllarda gerçekleşen ekonomik

⁵⁴ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009), İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s.43.

⁵⁵ Özer Özçelik-Güner Tuncel, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, 2007, s.256.

⁵⁶ Yakup Kepenek, Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, Teori Yayınları, Ankara, 1987, s.35.

⁵⁷ Cumhuriyet, 14 Haziran 1928.

⁵⁸ Kepenek, a.g.e., s.35.

⁵⁹ Okan H. Aktan, “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75.Yılı Özel Sayısı, 1998, s.3.

gelişmelerin başında 1925'te Aşar Vergisi'nin kaldırılması gelmektedir. 1924 yılında 40 milyon lira olan köylünün vergi yükü, 1929'da 19 milyon liraya geriledi.⁶⁰

Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla köylü üzerindeki yük azalırken devletin önemli bir vergi geliri yok oldu. Tarım sektörü desteklenerek Ziraat Bankası tarafından krediler vermeye başlanmış Tarım Okulları ve Deneme İstasyonlarının açılmasının yanı sıra Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile Tarım Kredi Kooperatifleri (1929) kuruldu.⁶¹

Denk bütçe politikası doğrultusunda sanayiye desteklemek için kredi ihtiyacını karşılamaya yönelik bankaların kurulması hedeflenmekteydi. 1924 yılında İş Bankası, 1925'te ise Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Osmanlı Devleti'nden kalan çeşitli tekeller Sanayi ve Maadin Bankası'na devredildi. Aynı zamanda bu dönemde yurt genelinde çeşitli yerel ve milli bankalarda kuruldu. Cumhuriyet'in ilanı ile demiryolu yapımı devletin ana programı içerisinde önemli bir yer alıyordu. Bu önemle Türkiye'nin dört bir yanına demiryolu ağları döşenmesi hedeflendi. Bu hedef doğrultusunda 1924 yılında Anadolu Demiryollarının Devletleştirilmesi Kanunu çıkarıldı. Osmanlı Devleti'nde yabancı şirketlerin ellerinde yer alan demiryolları devlete devredildi.

Ekonominin somut çerçevesi 1923 İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Anlaşması'nın ekonomik hükümleriyle çizildi.⁶² 1923-1933 arasındaki on yıllık dönem büyük imkânsızlıklar içinde geçmiş, devleti yeniden kurma çabaları içinde endüstriyel hayata geçebilmek için koşullar elverişsiz olmasına rağmen, İzmir İktisat Kongresi toplanarak özel sektörü destekleme kararı alınmıştı.⁶³

⁶⁰ Sabahattin Özel, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, 2013, s.240.

⁶¹ Savaş Durmuş, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı 12, 2016, s.160.

⁶² Kepenek, a.g.e., s.32.

⁶³ Atatürk Ansiklopedisi, "Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir", Cilt:10, May Yayınları, İstanbul, 1971, s.200,201.

1.4. 1930-1938 Yılları Arasında Ekonomik Durum

1.4.1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye Etkisi ve Devletçiliğe Geçiş

Avrupa ülkeleri, 1920-1929 arasındaki dönemde, savaşın yarattığı yıkımı onarmaya yöneldiler. ABD ise giderek dünyanın sanayi ve mali merkezi haline gelmeye başladı. Özellikle Avrupa'daki hükümet ve belediyelere ABD kısa vadeli büyük miktarlarda yardımlar yapmış, bu devletler de aldıkları paraları hem kalkınma hem de ödemeler dengesindeki açığı kapatmak için kullanmışlardır. 1929 sonbaharında Wall Street Borsası önemli düşüşler yaşamıştır. Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında ani düşümlere neden olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmış, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşanmasına sebep olmuştur.⁶⁴

Ekonomik krizin yaşanmasının nedeni olarak; dönemin şartlarının yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sonuçlar büyük ölçüde etkili oldu. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ayak sesleri duyulmadan önce, dünya ekonomisine yön veren büyük devletler, almaları gereken önlemleri yeteri kadar almadılar. Bu devletlerin başında da İngiltere ve ABD geliyordu.⁶⁵ ABD'de başlayan bu kriz Avrupa'ya yayıldı. Krizin olumsuz etkileri olarak; başta İngiltere ve ABD'de olmak üzere, büyük çaplı işsizlik, fiyat düşüşleri ve mali krizler şeklinde kendini gösterdi.⁶⁶ Kriz sonucunda, uluslararası ticarete de büyük bir gerileme oldu. Büyük Bunalım olmadan önce 1920'li yılların başında tarım ürünleri fiyatları dış piyasalarda oldukça gerilemeye başladı.⁶⁷ Tarım endüstrisi krizden en çok etkilenen alan olmuş, tarım fiyatları diğer bütün fiyatlardan daha fazla düşmüştür (%50'den fazla).⁶⁸ Genel olarak bakıldığında

⁶⁴ Coşkun Tezer, "Ekonomik Kriz: Nedenler Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2001, Cilt:2, Sayı:42, s.6.

⁶⁵ Feyzullah Ezer, "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:20, Sayı:1, Elazığ, 2010, s.430.

⁶⁶ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s.76.

⁶⁷ Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisi'nde 1927-1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler", İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, İstanbul, 1977, s.239.

⁶⁸ İlker Parasız, 1929 Dünya Büyük Ekonomik Krizi Dünyada ve Ülkemizdeki Etkileri, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2011, s.33.

ise; ABD'nin 1929'da 87.4 milyar dolar milli geliri, 1932'de 41.7 milyar dolara düşmüştür. Aynı tarihlerde ödenen maaşlar ise 50 milyardan 30 milyara gerilemiştir.⁶⁹

Savaşlardan yorgun ve fakir çıkan aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden kalan borçları ödemeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik yapısını geliştirmek üzere birtakım çabalar sergilerken, kendi dışında gelişen ve neredeyse tüm dünyayı da etkileyen 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Buhranı'nın sonuçlarından da olumsuz etkilendi. Tabii bu durumdan etkilenen sadece Türkiye değil tüm dünya devletleri oldu ve artık kamu kuruluşlarının rolü 1930'lardan itibaren artmaya başladı.⁷⁰ Bunun da etkisiyle 1929 yılından itibaren Türkiye'nin ekonomi politikaları giderek daha korumacı bir nitelik kazandı. Dış ticaretin ekonomideki payı hızla azaldı. 1930 yılında ise devlet eliyle sanayileşme temel ekonomik kalkınma stratejisi olarak kabul edildi.⁷¹

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların özel sektörce yerine getirilememesi üzerine 1929 Krizi ile birlikte devletçi politikalar gündeme geldi. Aynı şekilde Batı'da da devletin ekonomiye müdahale etmesini savunan görüşlerin ortaya atılması Türkiye'yi etkileyerek, bu yönde iktisat politikaları izlenmeye başlamasına neden oldu. Devletçi yaklaşım ilk kez İsmet İnönü'nün 30 Ağustos 1930'da Sivas Demiryolları açılışında yaptığı şu konuşma ile gündeme geldi:

*“Liberalizm teorisi bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu yöne yönelten bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikri eğilimidir. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayelerin faaliyetinden beklemeye yönelmek bu ülkenin anlayacağı bir şey midir?”*⁷²

Dünya ekonomik buhranının ülkeyi ekonomik açıdan yıpratması ve sanayinin yeterli güçte olmayışı nedeniyle devlet tarafından ekonomik önlemler alındı. Krizin ilk belirtileri Türk Lirasındaki hızlı düşüş oldu. 20 Şubat 1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılarak, Türk Lirasının değeri korunmaya çalışıldı.⁷³ Kamu iktisadi teşekküllerin (KİT) finansal yönetimine katkıda bulunmak hem de

⁶⁹ Parasız, a.g.e., s.34.

⁷⁰ E.J. Hobsbawn, Sanayi ve İmparatorluk, (Çev. Abdullah Ersoy), Dost Kitabevi, Ankara, 2003, s.243.

⁷¹ Pamuk (2017), a.g.e., s.167.

⁷² Parasız, a.g.e., s.101.

⁷³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s.82.

sanayi kuruluşlarına kredi sağlamak için 1925'te Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Bu banka 6 sene sonra lağvedildi ve yerine aynı vazifeleri görmek üzere; 3 Temmuz 1932'de Devlet Sanayi Ofisi ve 7 Temmuz 1932'de de Türkiye Sanayi Kredi Bankası kuruldu.⁷⁴ Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Devlet Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası'ndan sonra, Sümerbank'ın kuruluşu gerçekleştirildi.⁷⁵ Sanayi ve Maadin Bankası'nın Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası olarak ikiye ayrılmasından sonra, devlet sanayi programına elverişli bir yapı olarak Sümerbank adı altına birleştirildi.⁷⁶

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren geçen on yıllık süre içerisinde özel sektörü destekleyici çeşitli girişimler yapılmasına rağmen istenilen beklentinin karşılanamadığı görülmektedir. Özel sektörün öncelikli olduğu bu dönem yerini artık 1930'lu yıllarla birlikte devletçi politikalara bırakmaya başladı. Korkut Boratav'ın ifadesiyle 1930-1939 yılları arasındaki dönemde ekonomi politikaları belirleyici iki unsur, korumacılık ve devletçilik ilkeleridir.⁷⁷ Bu dönem aynı zamanda, sanayileşme dönemi olarak adlandırılmaktadır. Devletçi politikaların asıl başladığı dönem ise 1932 yılıdır. Bu duruma 1929 Büyük Buhranın yaşanması, özel sektörün bu dönemde henüz gerekli şartları sağlayamamış olması liberalizmin egemen olduğu dönemin yerini devletçiliğe bırakmasına yol açtı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ekonomik anlamda çeşitli girişimlerle ülkeyi kalkındırmaya çalışmış ve 1929 yılına kadar da ekonomik hamlelerine devam etmiştir. Özellikle tarımda ithalatın azalması, ihracatın artması, tarım ürünleri ekiminin çoğaltılması ve Türkiye'nin sanayisini kurması gibi beklentiler söz konusuydu. Fakat 1929 Krizi ile ekonomi olumsuz yönde etkilendi. Türk Lirasının değer kaybetmesinin yanı sıra gümrük vergilerinden yeterli gelir elde edilemedi ve bütçe açığı ortaya çıktı.⁷⁸ Ayrıca dış borçların ödenmesinin tekrar gündeme gelmesi de ülke ekonomisini oldukça zora sokacaktı. Lozan Antlaşması gereği Osmanlı Devleti'nden kalan borçları ödeyecek olan Türkiye, ekonomik krizin de ortaya çıkmasıyla borçların ödenmesi dönem şartlarında imkânsız duruyordu.

⁷⁴ Ali İktisat Meclisi Raporları Türkiye'de Sanayi Nasıl Teessüs ve İnkişaf Edebilir?, Neşriyat Serisi:A, No:12, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1933, s.14-15.

⁷⁵ Hüsamettin Toros, Türkiye Sanayi İşletmeleri, Cilt:1, Güven Basımevi, İstanbul, 1954, s.24.

⁷⁶ Açıklamalı Zaman Dizimi 1929-1939, (Ed. Birgül A. Güler), Ceren Kalfa "1933 Planlamada Sümerbank Modeline Geçiş", Ankara, 2007, s.416.

⁷⁷ Boratav, a.g.e., s.59.

⁷⁸ Gürbüz Arslan, "Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci(1930-1933)", International Journal Of History, Cilt:7, Sayı:4, 2015, s.10.

Nitekim borçların makul seviyeye indirilmesi hususunda Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri ile Borçlar Meclisi temsilcileri arasında 1930 yılında görüşmeler başladı ve üç yıl sürdü. 1933 yılında uzlaşmaya varılarak borçlar sözleşmesi imzalandı ve Türkiye'nin 107.528.461 altın liralık borcu 8.578.343 altın lira olarak tekrar hesaplandı.⁷⁹

1930'lardan itibaren devletin ekonomideki konumu gittikçe güçlenmeye başladı. Devletçilik siyaseti ile yeni kuruluşlar tesis edilmeye ve var olanlar da devletleştirilerek devletin her alanda varlığı görülmeye başlandı. Devletçilik Kemal Karpat'ın ifadesiyle öğretici olmaktan çıkarak kapsamlı bir siyasete dönüştü.⁸⁰ Hükümetin ekonomi politikası ise, dengeli bir bütçe, güçlü Türk Lirası ve düşük enflasyondur.⁸¹ 1929 Büyük Buhranın ortaya çıkmasıyla Türkiye ekonomisi politikalarında daha himayeci ve muhafazakâr hale gelmeye başlayarak, yüksek gümrük vergileri ve kotalar ithalatı büyük ölçüde düşürdü.⁸²

1929 Dünya Ekonomik Buhranı en çok tarım kesimini etkiledi. Bu nedenle de 1930'lu yıllarda en çok tarım kesiminde devlet müdahalesi gerçekleşti. Buğday ithalatında artış, 1927-1928 yıllarında buğday üretimi 1926'nın yarısı kadarken, 1929 yılına gelindiğinde 18 Milyon TL tutarında hububat ithal etme gereği duyulmasına karşılık, hububat ihracatı ancak 5 Milyon TL tutar düzeyinde kaldı.⁸³ Tüm dünya genelinde en çok tarım sektörünü vuran kriz nedeniyle Türkiye'de de devlet tarım ürünlerindeki fiyat düşüşlerini engelleyici tedbirler aldı. Gümrük koruması, yerli malı kullanımı, Türk Lirasının değerinin korunması, ihracatın artırılması gibi önlemler alınmaya başlandı.⁸⁴ İç ticaret hadlerinde devlet buğday ile ilgili iki tane yasa çıkardı ilki, 1932 yılında devletin belirlediği fiyattan Ziraat Bankası tarafından buğday alımı yapılması ikinci ise, 1934 yılında kabul edilen buğdayın korunma yasası ile un ve unlu

⁷⁹ A.g.m., s.19.

⁸⁰ Karpat, a.g.e., s.75.

⁸¹ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.231.

⁸² Düünden Bugüne Türkiye, (Der. Metin Heper-Sabri Sayar), Şevket Pamuk, "19. Yüzyıldan Günümüze Osmanlı Ekonomisi Mirası", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.68.

⁸³ Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.52.

⁸⁴ Mehmet Öztürk, Tek Parti Dönemi (1923-1945) Tarım Politikalarında Devletçilik, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y.Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.24.

mamullere ek vergi konularak buradan elde edilen vergi ile buğday satın alınmasıdır.⁸⁵ 1930'lu yıllarda Türkiye topraklarının %10.9'u tarla arazisi, %15'i tarım yapılabilecek yedek arazi, %31.1'i orman ve çalılık, %31.1'i mera ve çayırılık, %2.6'sı bağ bahçe ve %27.3'lük kısmı tarıma elverişsiz arazi şeklindedir.⁸⁶ 1929'dan 1932 yılına kadar buğday fiyatı %68 düşerken, 1930-1938 yılları arasında tarım kesiminin yıllık ortalama büyüme hızı ise %5.8 oldu.⁸⁷

1930-1938 devletçilik döneminde sanayi alanında büyük ölçüde yenilikler ve atılımlar yapıldı. Devletçiliğin temel politikası devlet eli ile planlı sanayileşme idi. Bu politika çerçevesinde ise, 1934'te Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ham maddeleri Türkiye'de bulunan veya temin edilerek sağlanabilecek sanayinin kurulması ve sanayi kuruluşunun üretim kapasitesi ile ihtiyaç ve tüketimin paralelliği amaçlanarak BBYSP uygulamaya konuldu. Böylece, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devletçilik düşüncesinden uygulamasına geçildi. BBYSP beş yıl içerisinde devletin gerçekleştirmek istediği hedeflerin yer aldığı bir program veya belirli bir yatırım projeleri listesi olarak nitelendirilmekteydi.⁸⁸ Bu planda tarım ve hizmet sektörü yer almazken, benimsenen sanayi politikası ile temel hammaddeleri yurtiçinde üretilen ya da üretilecek olan sanayi tesislerine, kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak seviyede, büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere öncelik ve önem verildi.⁸⁹ Bu planlama ile demir-çelik, maden, selüloz, şeker, seramik, dokuma ve kimya alanlarında devlete ait 20 civarı fabrikanın kurulması tasarlandı. Hedeflenen 20 fabrikadan 19'unun kurulmasıyla büyük ölçüde planın başarılı olduğu görülmektedir. Planın yürütücülüğünü Sümerbank yaparken, SSCB'den alınan kredi ve genel olarak planın finansman desteği iç kaynaklardan sağlandı.⁹⁰ Plan hazırlanırken 44 Milyon TL olarak belirlenen bütçe fabrikaların kurulmasından sonra 100 Milyon TL'yi aştı.⁹¹

⁸⁵ Arzu Varlı, "Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930-1940)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:38, İstanbul, 2012, s.119,

⁸⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, Cumhuriyetin Harcı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Cilt:2, İstanbul, 2003, s.286.

⁸⁷ O.Murat Koçtürk-Meryem Gölalan, "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, Cilt:45, Sayı:2, 2010, s.52.

⁸⁸ Seriyeye Sezen, Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama, Ankara, 1999, s.143.

⁸⁹ İnan (1972), a.g.e, s.20.

⁹⁰ Alkan Soyak, "Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?", Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, İstanbul, 2003, s.173.

⁹¹ Abdülkadir Buluş, "1923-1950 Dönemi CHP İktisat Politikaları ve CHP'nin İktisadi Devletçilik Anlayışı", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:9, Sayı: 36, Tarcan Matbaası, Ankara, 2004, s.155.

Nazilli basma, Kayseri ve Ereğli bez, Malatya dokuma, Bursa merinos yünlü ve Gemlik ipekli dokuma fabrikalarının temellerinin atılmasıyla başlanan BBYSP'nin uygulaması, 1936 yılında İzmit'te Kağıt Fabrikası, Karabük demir-çelik fabrikaları (1939), İstanbul Paşabahçe'de şişe-cam fabrikası (1935), Eskişehir (1933) ve Turhal (1934) şeker fabrikalarının kurulması aynı zamanda Bakırköy'de bulunan pamuklu dokuma fabrikasının (1935) genişletilmesi ile devam etti.⁹²

BBYSP sırasında Sümerbank'ın asıl yürütücülüğünün yanı sıra İş Bankası da sanayi tesislerinin kuruluşuna iştirak etti. Atatürk'ün talimatıyla madenleri işletmek, sanayinin ihtiyacı olan hammaddeleri enerjiye dönüştürmek üzere 1935'te Etibank ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kuruldu. Bu kurumlar Türkiye'nin yeraltı kaynaklarının ortaya çıkarılması veya işletilmesinde büyük rol oynadı. Yine bu tarihte kurulan bir başka kurum ise Elektrik İşleri Etüt İdaresi oldu.⁹³

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaları bu şekilde sürerken 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlıkları başladı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planıyla sanayi kesimi sürükleyici bir güç olarak seçildi.⁹⁴ Bu planın amacı ülkede hammaddeleri bulunan endüstrileri ele alma, sanayinin dokuma ve benzeri tüketim ürünleri üzerine zorunlu kurulmasından dolayı motor gücüne dayalı olan enerji ve madencilik alanlarında sanayi kollarının kurulması ihtiyacı doğması nedeniyle bu kollarda sanayi tesislerinin kurulması gibi hedefler belirlendi.⁹⁵ Fakat bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulması üzerine 1938 yılında planda değişiklikler yapıldı. 1939'da plan İktisadi Savunma Planı'na dönüştürüldü.⁹⁶ Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulama hayata geçirilemedi.

⁹² Fikret Yücel, Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s.38,39.

⁹³ Yücel, a.g.e., s.39.

⁹⁴ 50 Yılda Çalışma Hayatımız, T.C. Çalışma Bakanlığı, Ankara, 1973, s.153.

⁹⁵ Koçtürk-Gölalan, a.g.m., s.59.

⁹⁶ Özel, a.g.m., s.35.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK GELİŞMELERLE KOCAELİ

2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E KOCAELİ'DE EKONOMİK DURUM

Kocaeli bölgesi genel görünümü itibariyle sanayi malları ithal eden buna karşılık da tarım malları ihraç eden bir bölge görünümündeydi.⁹⁷ Osmanlı'dan devralınan ekonomik mirasın temelini tarım sektörü oluşturuyordu. Temel geçim kaynağının tarım olmasının yanı sıra, meyve yetiştiriciliği, hayvancılık, tütüncülük, ipek böcekçiliği de başlıca yapılan geçim kaynakları arasında yer alıyordu. Aynı zamanda Kocaeli'nin orman bakımından zengin olması, devletin birçok kurumunda ve işletmesinde, İstanbul'un yakacak ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında Kocaeli önemli rol oynamıştır.⁹⁸ 19.yüzyıl ortalarında Kocaeli bölgesinde kurulan fabrikalar ile şehrin stratejik önemi artmıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte bu ekonomik yapının devralınmasının yanı sıra sanayi alanında gelişen bir şehir konumuna gelmiştir. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başı itibariyle İzmit'te şehir ticaretinin en güçlü aktörü Ermenilerdir. Ermenileri ise sırasıyla Rumlar ve Türkler izliyordu. 1924 yılı itibariyle Yunanistan ve Türkiye arasında nüfus mübadelesi büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Kocaeli Kırım, Kafkas ve Balkanlar'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği bölgelerden biriydi. Çeşitli bölgelerden gelen göçmenler ile Kocaeli nüfusunda hareketlilikler meydana geldi. Haziran 1921 tarihinde Kocaeli'de yerli nüfusun yanı sıra 27 bin Müslüman, 12 bin Ermeni ve 17 bin Rum mülteci vardı.⁹⁹ Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemindeki Lozan Antlaşması gereğince mübadele hareketinin başlamasına sebep olmuş böylece Osmanlı Devleti sonrası bölgedeki en önemli hareket nüfus mübadelesi olarak görülmüştür. Kocaeli'ne 1923-1930 yılları arasında 15.530 mübadil yerleştirilmiştir. 1927 Sayımı'na göre ise 27.687 mübadil

⁹⁷ Serkan Yazıcı, "Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç. Devirde İzmit Şehrinde Ticaret", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017, s. 1784.

⁹⁸ Resül Narin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ağaç Denizi Kocaeli", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-IV, Kocaeli, 2018, 971.

⁹⁹ Nedim İpek, "Kocaeli'de Göç ve İskan", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-I, Kocaeli, 2015, s.1260.

iskan edilmiştir.¹⁰⁰ Bir diğer göç ise 1935 ve 1936 yıllarında Romanya'dan olmuştur. Romanya'dan gelen göçmenlerin sayısı 4.061'dir. Bu göçmenlerin 1.783'ü İzmit, 800'ü Karamürsel, 560'ı Adapazarı ve 493'ü Gebze'ye yerleştirilmiştir.¹⁰¹ Cumhuriyet döneminde göçler ile Kocaeli vilayetinde nüfus artışı meydana gelmiştir. Göçler şehrin demografik yapısında değişikliğe yol açmasının yanı sıra homojen bir yapının oluşmasına da neden olmuştur.

Yedinci bölge içinde olan İzmit'e 27 bin dolayında Müslüman yerleştirildi ve bölgedeki tüm Rumlar Yunanistan'a gönderildi. Şehir iktisadi hayatının bir başka önemli unsuru olan Ermeniler de tehcir ile Kocaeli'den başka coğrafyalara gittiler. Birinci Dünya Savaşı, Yunan işgalleri, Mütareke dönemi ve Milli Mücadele yıllarında şehir demografisinin yaşadığı köklü değişim doğal olarak ticaret yaşamına da yansımış büyük ölçüde bir millileşme yaşanmıştır.¹⁰² Bu sayede Osmanlı döneminde bölgedeki azınlıkların iktisadi hayattaki üstünlükleri bitiyor ve yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte milli bir iktisadi hayat süregeliyordu.

Buhranlarla geçen yılların ardından Osmanlı bakiyesi olan diğer şehirlerde olduğu gibi Kocaeli de toparlanma sürecine girdi. İzmit sancağı içerisinde iktisadi açıdan ve nüfus miktarı bakımından en yoğun şehir olan Adapazarı'nda 1920 senesi aşarı mültezimlerinden Bosnalı Hayri Bey, Mehmed Hilmi Efendi ve Kösezade Musa Kazım Efendiler bir dilekçe verdiler. Buna göre: *“muharebe ve isyan zuhurundan dolayı mahsulatın zarara uğradığından bahisle aşar nizamnamesinin elli beşinci maddesi mucibince bedel-i iltizamdan iki yüz on sekiz bin üç yüz altmış beş guruşunun tenzili (indirim)”* talep ediliyordu. Mahkeme mültezimleri 7 Kasım 1923'te haklı bulmuş ve istedikleri indirime karar vermişti.¹⁰³ Bunun gibi Osmanlı döneminden kalma pek çok sorun Cumhuriyet dönemine intikal ediyor ve mümkün mertebe çözüm yolları aranılıyordu.

¹⁰⁰ Çağla Demirdüzen, “1923-1930 Yılları Arası İzmit'te Yerleştirilen Mübadiller”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, Kocaeli, 2019, s.1101.

¹⁰¹ Önder Duman, “Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskan (1935-1939)” Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II, Kocaeli, 2016, s.503.

¹⁰² Yazıcı, a.g.m., s. 1790.

¹⁰³ BCA. 30-11-1-0 /1-3-12.

2.1.1. 1923 İzmir İktisat Kongresi ve Kocaeli Livası

Kocaeli bölgesi genel görünümü itibarıyla sanayi malları ithal eden buna karşılık da tarım malları ihraç eden bir bölge görünümündeydi.¹⁰⁴ Gazi Mustafa Kemal Paşa 1923 yılının Ocak ayında İzmir'te yeni bir hedefi şöyle gösteriyordu: "Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olamayacaktır, fakat yeni Türkiye Devleti ekonomik bir devlet olacaktır."¹⁰⁵ Bu sözleri ile Mustafa Kemal, ekonomik kalkınma konusuna verdiği önemi belirtiyordu. Bu durumda açıklığa kavuşturulması gereken bir nokta bulunmaktaydı. O da kalkınmanın ne yolda ve hangi strateji ile gerçekleştirileceği fikriydi. Bunun için de yeni kalkınma modeli konusunda bir iktisat kongresi toplanmasının doğru olacağı görüşü ortaya çıktı.¹⁰⁶

Atatürk iktisada büyük önem vermiştir. Bunun en önemli örneği de Cumhuriyet ilan edilmeden sekiz ay önce İzmir İktisat Kongresi'ni toplaması ve iktisat politikasının çiziminde geniş kitlelerin eğilimlerini tespit etmeye çalışmasıdır.¹⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti temellerinin sağlam ekonomi üzerine kurulması fikrinden ötürü 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de İktisat Kongresi için çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi kesimlerini temsil eden 1135 kişi kongreye katılmak üzere toplandı. Kongreye katılan bütün gruplar dönemin genel iktisadi durumunu ve kendi meslek içi sorunlarını oldukça yetkin bir biçimde ele almış ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.¹⁰⁸ Atatürk bu doğrultuda düşüncelerini şu şekilde ifade ediyordu; *"Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkarlardır, tüccarlardır, ve amelelerdir. Bunlardan hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir. Çiftçinin sanatkara, sanatkarın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu kim inkar edebilir."*¹⁰⁹ Bu tarihte henüz Cumhuriyet ilan edilmemiş, Lozan Antlaşması imzalanmamıştır. Yeni kurulmakta olan devletin iktisadi sorunlarını, temelini ve

¹⁰⁴ Yazıcı, a.g.m., s.1784.

¹⁰⁵ İ. Ceyhan Koç, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", Atatürk Dergisi, Cilt:3 Sayı:1, Erzurum, 2000, s.148.

¹⁰⁶ İ. Ceyhan Koç, a.g.m., s.148.

¹⁰⁷ Tefik Çavdar vd, Atatürk Dönemi İktisat Politikası, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.10.

¹⁰⁸ Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye İktisat Kongresi-1923- İzmir'e Katkı-2 "Kocaeli Livası Namına İzmir İktisat Kongresi'ne Tevdii Edilen Rapor"", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:47, Sayı:1, İstanbul, 1992, s.396.

¹⁰⁹ A.Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Sermaye Piyasası Yayınları, Ankara, 1997, s.214.

ilkelerini saptamaya çalışan bu kongre daha sonraları Birinci Türkiye İktisat Kongresi olarak anılacaktır.¹¹⁰ 17 Şubat 1923 tarihinde açılışı yapılan kongre, 4 Mart'ta çeşitli kararlar dışında, genel nitelikli bir "İktisat Misakı"nı kabul ederek çalışmalarını bitirdi.¹¹¹ Atatürk kongrenin açılışında şöyle demiştir;

"Bir ulusun doğrudan doğruya hayatı ile ilgili olan o ulusun iktisadıdır. Tarihin ve tecrübenin yoğunlaştırdığı bu gerçek bizim ulusal hayatımızda ve ulusal tarihimizde tamamen tecelli etmiştir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse yükseliş, çöküş nedenlerinin iktisat sorunlarından başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. Tarihimizi dolduran zaferlerin yahut bozgunların tümü iktisat durumumuzla bağlantılı ve ilişkilidir. Yeni Türkiyemizi layık olduğu yüksek düzeye ulaştırabilmek için iktisadımıza birince derecede ve en çok önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir." Yine amaçlanan hedefi şu sözlerle belirtir; *"Yeni Türkiye Devleti iktisadi bir devlet olacaktır. Yeni Türkiye Devleti temellerini süngüyle değil, süngünün dahi dayandığı iktisatla kuracaktır."*¹¹²

Atatürk'ün kongrenin açılışındaki konuşmasından da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin amacı, savaşlardan yorgun çıkan halka ekonomik yön vermek, harap durumdaki yurdu kalkındırmak ve mamur etmektir.¹¹³ Bu kongre özellikle Milli Mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı ilişkiler kuramayan İstanbul ve İzmir'in Müslüman-Türk sermaye çevrelerin yeni yönetimle kaynaşmaları açısından önemli bir başlangıç olmaktadır.¹¹⁴ Sanayinin teşvik edilmesi, üreticinin, ihracat ticaretinin ve işçinin korunması ve demiryollarının geliştirilmesi doğrultusunda ana isteklerin toplandığı kongre, yeni Türkiye'nin 1931'lere kadar sürecek döneminin iktisat politikasını büyük ölçüde oluşturmuş ve yönlendirmiştir. Bu yönlendirmede liberal unsurlar ağır basmakta, devletin genellikle bizzat yapması değil, devletin her alanda ekonomiyi, özellikle sanayiye desteklemesi isteniyordu.¹¹⁵

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal ve İktisat Vekili Mahmut Esat, Yeni Türkiye karma ekonomi sisteminden bahsederek ekonomik teşebbüslerin kısmen

¹¹⁰ Alkan, a.g.m., 395.

¹¹¹ Ülken, a.g.e., s.81.

¹¹² Çavdar, a.g.e., s.10.

¹¹³ Afet İnan, İzmir İktisat Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.12.

¹¹⁴ Resül Narin, Satso İle Bir Asır, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya, 2017, s.19.

¹¹⁵ Ülken, a.g.e., s.86.

devlet kısmen de şahsi teşebbüsler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği kararını aldılar.¹¹⁶ Kazım Karabekir Paşa tarafından hazırlanan “Misak-ı İktisadi Ekonomik And” metni okunarak kabul edildi. Bu metinde; Türkiye’nin tüm gayretinin memleketi ekonomik açıdan yükseltmek, halkın ürünlerini kendisinin üretmesini sağlamak gibi kararlar yer almaktadır.¹¹⁷ Böylece milli bir ekonominin kurulması, liberal ekonominin oluşturulması ve sanayicilerin desteklenmesi hedeflendi.¹¹⁸ 1923 İktisat Kongresi’nde alınan bu kararlarla ekonomiye verilen önem anlaşılmaktadır.

İzmir İktisat Kongresi ile özel sektörü destekleme kararı 1929 ekonomik krizi ile sekteye uğrayarak, tüm dünya genelinde benimsenen devletçi yaklaşım hakim olmaya başladı.

Özel teşebbüsü güçlendirmek amacıyla 1924’te İş Bankası’nın kurulması, Ziraat Bankası’nın devlet bankası olmaktan çıkarılıp anonim şirkete dönüştürülmesi, bu dönemdedir. 1925’te Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Amaçlanan hedef, Türk sanayici ve madencilerine kredi açmak, Osmanlı’dan devralınan devlet teşebbüslerini anonim şirket haline dönüştürüp, yüzde 51’ini bankanın ve Türklerin elinde tutmaya çalışmaktır. 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu çıkarıldı ve girişimcilere geniş teşvikler ve yararlar sağlandı.¹¹⁹ İzmir İktisat Kongresi’nden sonra 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayileşmede birçok muafiyet tanımlanıyordu. Kanunla birlikte, sınai müesseseler kuvve-i muharrike ve işçi çalıştırma kriterlerine göre 4. sınıfa ve maden ocakları ise sermaye, kuvve-i muharrike kriterlerine göre 2. sınıfa ayrılıyordu.¹²⁰ Fakat buna rağmen kanun, sermaye birikiminin azlığı, altyapı eksikliği, teknik eleman yetersizliği gibi sebeplerden dolayı sanayileşmede beklenen ilerlemeyi karşılayamadı.¹²¹

İzmir İktisat Kongresi’ne ziraat, ticaret, şirket, sanayi ve bankalardan Kocaeli vilayetinin her kazasından temsilciler istenmesi üzerine kazalardan şu şekilde katılım

¹¹⁶ Atatürk Ansiklopedisi, “Ulusal Ekonomiye Doğru”, Cilt:10, May Yayınları, İstanbul, 1971, s.16-17.

¹¹⁷ A.g.e., s.17.

¹¹⁸ Korkut Boratav, Türkiye’de Devletçilik, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s.41-42.

¹¹⁹ Onur Yerlitaş, Osmanlı’dan Cumhuriyete Beykoz Deri Kundura Fabrikası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.60.

¹²⁰ 50. Yıl Sanayi Kongresi 3/8 Eylül 1973 Tebliğler ve Tartışmalar, Kimya Mühendisleri Odası Yayınları, 1974, Ankara, s.286.

¹²¹ Kadir Kasalak, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2012, Sayı:27, s.65.

gösterildi: İzmit'ten üç, Adapazarı'ndan altı, Kandıra'dan dört, Geyve'den bir, Karamürsel'den beş, Hendek'ten iki temsilci olmak üzere 21 üye Kocaeli'yi temsilen İzmir İktisat Kongresi'ne katıldılar.¹²² Kongreye katılan Kocaeli heyeti memleketin sorunlarını inceleyerek bir rapor hazırladılar.¹²³ İzmir İktisat Kongresi'ne Kocaeli'yi temsilen katılan 21 üye gibi kalabalık bir heyetin yer alması yeni kurulan devletin ekonomik politikalarında Kocaelilerin de söz sahibi olmak istemeleri açısından oldukça önemlidir. Bu kongreye katılan temsilciler çeşitli konularda raporlar hazırlamışlar, oluşturulan toplantılara iştirak ederek görüş ve önerilerini sunmuşlardır. Kocaeli temsilcilerinin İzmir İktisat Kongresi'nde hazırladığı rapor ekte sunulmuştur.¹²⁴

Kongreye Kocaeli adına katılan temsilcilerin isimleri ise şunlardır; “*Hendek Zürra Mümessili İsmail, Hendek Sanayi Mümessili Süleyman, Adapazarı Ticaret Mümessili İhsan, Adapazarı Zürra Mümessili Hasan Veli, Adapazarı Zürra Mümessili Hacı İbrahim, Adapazarı Sanayi Mümessili Derviş, Adapazarı Şirketler Mümessili Mehmet Hilmi*¹²⁵, *İzmit Şirket Mümessili Hoca Rifat, İzmit Ticaret Mümessili Hüseyin Bedrettin, İzmit Zürra Mümessili Rauf, Karamürsel Zürra Mümessili Hasan, Karamürsel Ticaret Mümessili Halil, Karamürsel Zürra Mümessili Halil, Karamürsel Banka Mümessili Cemal, Karamürsel Sanayi Mümessili Kamil, Kandıra Ticaret Mümessili Raif, Kandıra Zürra Mümessili Kamil, Kandıra Zürra Mümessili Niyazi, Kandıra Zürra Mümessili Mehmed, Geyve Ticaret Mümessili Hafız Ali.*”¹²⁶

Kocaeli vilayetinin sınırları doğuda Bolu vilayeti, batıda İstanbul vilayeti, kuzeyde Karadeniz ve güneyde Bursa vilayetinin Gemlik, Orhangazi, Yenişehir ile Bilecik vilayetinin Gölpazarı kazası ile çevriliydi.¹²⁷ Kocaeli vilayeti idari taksimatı 1340-41 (1924-1925) tarihli Türk Ticaret Salnamesi'ne göre, 1920'li yılların başında

¹²² Yüce, a.g.e., s.154.

¹²³ Rapor İçin Ek 1'e bakınız. Hüseyin Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, Kocaeli, 2013, s.25-26-27-28.

¹²⁴ Kocaeli Livası'nın İzmir İktisat Kongresi'nde Hazırladığı Rapor. EK 1.

¹²⁵ Birçok kaynakta Hacı Mehmet Ali olarak belirtilen kişi aslında Hacı Mehmet Hilmi'dir. Osmanlıca belgeyi yanlış okumadan kaynaklı olan bu isim hatasını Resül Narin “Satso İle Bir Asır” kitabında düzeltmiştir. Bknz: Narin (2017), a.g.e., s.39.

¹²⁶ Alkan, a.g.m., s.402.

¹²⁷ Ünal Taşkın, “1925-1930 Yılları Arasında Kocaeli Vilayeti”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017, s.1703.

İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova kazalarından oluşmaktaydı. İzmit'te 2.600 hane ve 25 mahalleden meydana geliyordu. Kurtuluş Savaşı ve Yunan işgali nedeniyle İzmit nüfusu 15 bine kadar düşmüştür.¹²⁸ 1925 yılında İzmit, Adapazarı, Kandıra, Hendek, Geyve, Yalova, Karamürsel ve İznik olmak üzere 8 kazadan meydana geliyorken, 1926 yılında Yalova ve İznik vilayetten kaza olarak çıkarıldı ve Gebze kaza haline getirildi. 1926 yılında vilayete bağlı kazalar ise şu şekildedir; İzmit, Adapazarı, Hendek, Geyve, Karamürsel, Kandıra, ve Gebze olmak üzere 7 kazadan ve bu kazalara bağlı 16 nahiyeden oluşmaktadır.¹²⁹ 1927 ve 1928 yıllarında da kaza ve nahiyeye dağılımı 1926 yılı ile aynıdır. 1929 yılında ise Karamürsel kazasına bağlı Yalova nahiyesi kazaya dönüştürülerek İstanbul vilayetine bağlandı.¹³⁰ 1933 yılında Karasu nahiyesi kaza haline getirilerek Kocaeli vilayetine bağlandı böylece kaza sayısı 8 oldu. 1936 yılında Gölcük kaza haline dönüştürülerek vilayete bağlandı ve toplam kaza sayısı 9'a yükseldi.¹³¹ Yıllar içinde vilayete bağlı kaza sayılarında artma ve azalmalarla birlikte vilayetin kapladığı alanda da değişiklikler yaşandığı görülmektedir. 1926-27 yıllarında vilayetin kapladığı alan 12.200 km² iken 1928-29 yıllarında 8.450 km²'dir.¹³²

Osmanlı Devleti döneminde genel çapta yapılan 1913-1915 Sanayi Sayımı'nın ardından 1921 yılında sanayi kuruluşları ve çalışanlarının sayımları yapıldı. Cumhuriyet Dönemi'nde ise sanayi alanında yapılan ilk istatistik çalışma 1927 Sanayi Sayımı'dır. Bu sayımda dönemin tüm sanayi kuruluşlarının istatistikleri yer almaktadır. 1927 yılında tespit edilen sanayi kuruluşlarından motor kullananların oranı %4,3 geriye kalan %95,68 ise küçük el sanatları ile uğraşan küçük işletmelerden oluşmaktaydı. Çalışan sayısına bakıldığında ise sanayi kuruluşlarının sadece %21'i 4 ve üzeri işçi çalıştırıyordu.¹³³ Böylece, bu dönemde Türkiye'nin sanayi sektöründe küçük işletmelerden var olduğunu, sanayileşmeye yeni başladığını anlamaktayız.

¹²⁸ 1340-41 Türk Ticaret Salnamesi, s.439.

¹²⁹ Şaşmaz, a.g.e., s.5.

¹³⁰ Şaşmaz, a.g.e., s.6.

¹³¹ Şaşmaz, a.g.e., s.7.

¹³² Taşkın, a.g.m., s.1703.

¹³³ Haluk Cillov, "İktisadi İstatistiklerimizde 50 Yıllık Gelişmeler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1974, s.30.

Ülke genelinde yapılan bu sayım sonucu Kocaeli sanayinin yurttaki yeri ve önemi de bu sayede ortaya çıkarıldı. 1927 Sanayi Sayımı'na göre Kocaeli'deki sanayi kuruluşları ve çalışan sayıları tablo 2.1.'deki gibidir.¹³⁴

Tablo 2.1. 1927 Sanayi Sayımı'na göre Kocaeli'deki sanayi kuruluşları ve çalışan sayıları

Sanayi Sınıfları	Kocaeli'deki İşletme Sayısı	Kocaeli'deki Çalışan Sayısı
Ağaç Sanayi ve Diğer Bitki Maddeleri Sanayi	145	530
Bina ve İnşaat Sanayi	134	956
Dokuma Sanayi	111	104
Elektrik Sanayi	-	-
Maden Sanayi	9	23
Kağıt ve Karton Sanayi	2	26
Karma Sanayi	-	-
Kimya Sanayi	5	38
Maden Sanayi, Maden İşleme ve Makine Onarımı ve İmalatı Sanayi	276	607
Tarım, Evcil Hayvanlar, Balık ve Ev Ürünleri Sanayi	528	1.524
Diğer Çeşitli Sanayi Dalları	5	13
Toplam	1.215	3.821

Ülke genelinde yapılan bu sayıma göre, genel sanayi kuruluşu sayısı 65.425 iken bu sanayi kuruluşlarında çalışan sayısı ise 256.855 olarak belirlenmiştir. Kocaeli vilayetindeki sanayi kolları arasında en fazla üretime sahip sektör tarımsal faaliyetlerdir. Bu dönemde ülke ekonomisinin tarıma dayalı olması nedeniyle daha çok tarım sektöründe üretimler yapılmakta ve çalışanlar yoğun olarak bu sektörde etkin olmaktadır.¹³⁵ Bu sayıma göre, Hendek, Adapazarı ve Geyve'yi kapsayan Kocaeli

¹³⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, 1927 Sanayi Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No:584, Ankara, 1969, s.42.

¹³⁵ Cillov, a.g.m., s.30.

vilayetinde sanayi bitkilerine ayrılan ekim alanları, toplam ekim alanlarının %11,4 oranıyla büyük bir bölümü kapsıyordu.¹³⁶ En fazla orana sahip olan tarımsal faaliyetlerin ardından maden işletme sanayi, ağaç sanayi, bina ve inşaat sanayi, dokuma sanayi istatistikleri sırasıyla gelmektedir. Kocaeli'deki genel sanayi kuruluşu sayısı 1.215 ve çalışan sayısı 3.821 ile ülke genelinde varlığını ortaya koysa da sanayi sektöründe aktif olduğu henüz söylenememektedir. 1215 işletmenin %43.45'i tarım, balık, evcil hayvanlar ve av ürünleri sanayinde yoğunlaşmıştır. İkinci ana grup %22.71 ile maden ve maden işletmesi sanayi ile makine imalatı sanayidir. Bu işletmelerde çalışan sayısı 2.131'dir. Çalışanların 55.77'si iki sektörde de istihdam edilmiştir.¹³⁷

Kocaeli'de yer alan sanayi işletmeleri genel olarak küçük sanayi tipi atölye işletmeleri şeklindedir. Türkiye genelinde atölye tipi işletme sayısı 65.245 iken Kocaeli'de bu sayı toplam 1.215'dir. 1 kişinin işlettiği işletme sayısı 362, 2-3 kişi tarafından işletilen iş yerleri sayısı ise 432'dir. 101 ve üstü çalışana sahip işletme sayısı ise 5'dir. Böylece az kişi sayısı ile çalışan küçük işletmelerin oldukça fazla bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸

1927 Sanayi Sayımı'na göre kategori ve cinsiyete dair sayımlar aşağıdaki tablo 2.2.'de olduğu gibidir.¹³⁹

Tablo 2.2. 1927 Sanayi Sayımı verilerine göre kategori ve cinsiyet dağılımı

	Yabancı Erkek	Türk Erkek	Yabancı Kadın	Türk Kadın	Toplam Sayı
Patron	1	260	-	-	261
Memur	1	116	-	2	119
İşçi (14 Yaşından Büyük)	-	2.016	-	236	2.252
İşçi (14 Yaşından Küçük)	-	222	-	96	318
Toplam	2	2.614		334	2.950

¹³⁶ Yurt Ansiklopedisi, a.g.mad., s.5016.

¹³⁷ KYÖD Dergi, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği Yayınları, Kocaeli, Mayıs 2006, s.53.

¹³⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.56.

¹³⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.103.

Tablo 2.2.'ye göre, işverenlerin tamamının erkek olduğu, kadınların ise işveren kategorisinde olmadığı anlaşılmaktadır. Kadınlar daha çok memur ve işçi statüsünde varlık göstermektedir. Yabancı işverenlerden ise erkek sayısı bir kişidir. Yabancı çalışan kadın ise bulunmamaktadır. Türk erkek çalışanlar hem memur hem de işçi kategorilerinde büyük oranda yer almaktadır.

1927 Sanayi Sayımı, sayım sorularına cevap veren kuruluşları kapsamaktaydı fakat her geçen yıl yeni kurulan sanayi müesseseleri sürekli olarak değiştiği için yeni kuruluşlar sayıma dâhil olamıyordu.¹⁴⁰ Bu sayımdan sonra 1950 yılına kadar genel bir sayım gerçekleştirilmezken, 1932-1942 yılları arasında Teşvik-i Sanayi İstatistikleri yapıldı.

2.1.2. Kocaeli’de Tarım Ve Tarımsal Üretim

Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarında da Kocaeli ekonomisi büyük oranda tarıma dayalıydı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kocaeli vilayeti ve kazalarında en fazla yetiştirilen ürünler sırasıyla, buğday, arpa ve mısırdı. Bunlardan başka yulaf, kaplıca, üzüm, tütün, keten-kenevir, patates, pamuk, darı, burçak, çavdar, soğan, fasulye, susam, pirinç, bakla, afyon, sarımsak, nohut, bezelye, kırmızıbiber, fiğ, pancar, şeker kamışı da bölgede yetiştirilen önemli ürünler arasındaydı.¹⁴¹ İlin ilk fidanlığı ve kozacılık için dutluk da bu dönemde kuruldu.¹⁴²

1922’de Çiftçiler Birliği 5.000 lira sermaye ile 5 yıl süreli olarak kuruldu. Bu şirketin amacı zirai yardımlaşma idi. Tarımı modernleştirmek için kurulan bu şirket bir traktör ve bir harman makinası satın alarak ve bir çiftlik seçerek faaliyetlerine başladı.

1923 yılında İzmit livasında tarımı geliştirmek için devlet tarafından bazı hamleler de yapıldı. 12 Mart 1923 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre: İzmit livasında soğan ziraatını geliştirmek için devlet bir takım girişimlerde bulunmuştu. Buna göre yörede ekilmek üzere tohumluk olarak kullanılmak için ihtiyaç görülen

¹⁴⁰ Haluk Cillov, “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: XVI, Sayı: 1-4, İstanbul, 1956, s.193.

¹⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s.608-609

¹⁴² Yüce, a.g.e., s.192.

40.000 kıyye arpacık ve 500 kıyye soğan bir defaya mahsus olarak gümrük vergisinden muaf tutulacaktı.¹⁴³

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kocaeli'nin ekonomik hayatına dair verileri en önemli ve erken tarihli olarak 1340-1341 (1924-1925) Türk Ticaret Salnamesi'nden öğrenmekteyiz. 1924-25 Türk Ticaret Salnamesi'ne göre Kocaeli vilayetinde üretilen tarım ürünleri Tablo 2.3'de ki gibidir;¹⁴⁴

Tablo 2.3. 1924-25 Türk Ticaret Salnamesi verileri

Ürün Adı	1924 Yılı (Kg.)	1925 Yılı (Kg.)
Arpa	286.000	660.590
Darı	350.400	34.160
Buğday	325.000	7.706.360
Tütün	5.500.000	4.000.000
Mısır	2.750.000	2.663.000
Fındık	382.400	750.000

Tarım ürünlerindeki rekolte yıldan yıla farklılık gösterebilmektedir. Yukarıdaki tabloda bunun en iyi örneklerinden biridir. Çiftçinin tercihi, coğrafi ve iklimsel koşullar yıldan yıla üretimi etkilemektedir. Yukarıdaki Tablo 2.3.'de bu durum gözlemlenmiştir. 1924 tarihinde en çok üretilen ürün tütün iken 1925'de ise buğday olmuştur. Buğday, darı, arpa ve mısır en çok yetiştirilen tahıl ürünleridir.

İzmit merkez kazasında başlıca yetiştirilen ürünler hububat ve tütündü. Bu ürünler şehrin önemli ihraç kalemleri arasında yer alıyordu. 1924-25 Türk Ticaret Salnamesine göre İzmit'te yetiştirilen tütün miktarı 2.393.284 kilo iken 1925-1926 yılı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi'ne göre bu yıllarda yetiştirilen tütün miktarı 2.000.000 kiloyu buluyordu. Bu dönemde İzmit'te bir ticaret odası ve bir ticaret borsası mevcuttu. Zirai faaliyetler ve şehirdeki ticaret günden güne çeşitlenmekteydi kara ve deniz taşımacılığına müsait olan İzmit'in Anadolu'nun bir ticari limanı olacağı öngörülmüyordu.¹⁴⁵

¹⁴³ BCA, 30-18-1-1/6-46-14; Bkz. Ek-2, s.129.

¹⁴⁴ H. Mustafa Eravcı, "Ticaret Salnamelerine Göre Kocaeli/İzmit Şehrindeki Ticari Faaliyetler", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017,s.1883.

¹⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s.746.

1927 yılında yapılan tarım sayımı sırasında Kocaeli vilayetinin sınırları Hendek, Adapazarı ve Geyve'yi kapsıyor ve ilin alanı 845.000 hektarı buluyordu. %11,4'lük alanda sanayi bitkileri ekimi yapılırken geriye kalan küçük alanlarda baklagiller ekiliyordu. Sanayi bitkileri arasında en önemlileri tütün ve ketendi. 1927'de 3.400 hektar alana ekilen tütün ve 1.750 hektarlık alana ekilen ketenden 1.950 ton ürün alındı.¹⁴⁶ Tahıllar arasında buğday, yulaf ve arpa ekimi en fazla yapılan ürünlerdir.

Kocaeli vilayeti dâhilinde 312.412 dönüm arazide 46.861.800 kıyye buğday, 124.840 dönümden 18.726.000 kıyye arpa, 95.299 dönüm araziden 9.529.900 kıyye yulaf, 41.949 dönümden 4.194.900 kıyye kaplıca, 9.160 dönümden 916.000 kıyye çavdar ve 2.260 dönümden 271.200 kıyye keten, 1.902 dönümden 7.608 kıyye afyon, 1.402 dönümden 168.240 kıyye bakla, 9.730 dönümden 973.000 kıyye burçak, 233.516 dönümden 35.027.400 kıyye mısır, 24.051 dönümden 19.240.800 kıyye patates, 49.870 dönümden 2.493.500 kıyye soğan, 8.695 dönümden 347.800 kıyye pamuk, 73.250 dönümden 7.320.000 kıyye tütün, ve 4.865 dönümden 385.500 kıyye mahlût (karışım) üretilmişti. Bu hesaba göre üretim yapılan arazinin toplamı 993.201 dönüm olup genel mahsulün toplamı 146.469.647 kıyye idi. Bu mahsulün ihraç edilen miktarı ise 56.019.400 kıyye idi.¹⁴⁷ 1926-1927 yılında ise 3.200.424 dönüm arazide tarımsal üretim yapılıyordu.¹⁴⁸

Tablo 2.4. Kocaeli Vilayetinde Kazalara Göre Ekimi Yapılan Ürünler (Kilo)¹⁴⁹

Ürün Adı	İzmit	Adapazarı	Kandıra	Gebze	Karamürsel	Geyve	Hendek	Toplam
Buğday	25.923	46.230	110.619	48.085	20.936	58.031	5.712	315.536
Arpa	6.129	12.167	44.411	27.316	4.824	27.140	3.119	125.106
Mısır	9.123	33.844	5.388	800	20.410	16.924	13.876	100.365
Yulaf	14.042	7.721	35.326	21.874	5.935	7.023	851	92.772
Kaplıca	3.597	3.235	23.068	12.838	783	1.826	278	45.625

¹⁴⁶ Yurt Ansiklopedisi, a.g.mad., s.5018.

¹⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s.746.

¹⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbaa-i Amire, İstanbul, Tarihsiz, s.1022.

¹⁴⁹ 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, ss.608-609.

Tablo 2.4. (Devam) Kocaeli Vilayetinde Kazalara Göre Ekimi Yapılan Ürünler (Kilo)

Üzüm	1.500	35	6	4.600	35.000	-	-	41.135
Tütün	282	76	-	-	3.138	6.402	10.500	20.398
Keten- Kenevir	168	60	8.250	3.117	169	-	-	11.764
Patates	-	609	53	-	8	269	232	6.247
Pamuk	-	35	-	-	-	6.023	-	6.058
Darı	110	978	2.264	-	62	190	414	4.018
Burçak	365	32	195	90	70	217	9	3.978
Çavdar	347	1.279	115	211	418	790	524	3.684
Soğan	451	636	811	-	156	1.177	58	3.289
Fasulye	60	1.360	-	-	613	876	80	2.995
Susam	-	-	-	-	-	1.218	-	1.218
Pirinç	200	1.379	-	-	-	1	-	1.580
Bakla	4	12	-	801	306	187	-	1.380
Afyon	26	4	-	-	-	741	-	771
Sarımsak	55	319	246	-	10	82	10	722
Nohut	-	-	-	-	284	359	-	643
Bezelye	2	-	-	470	40	-	-	512
Kırmızı Biber	-	-	-	-	142	37	-	179
Fiğ	-	-	-	-	-	163	-	163
Pancar	-	-	-	-	-	113	-	113
Şeker kamışı	-	-	-	-	-	13	-	13

Tablo 2.4'e göre; 1928-29 yılı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı'na göre; buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, kaplıca ve burçak vilayetin bütün kazalarında ekimi yapılan ürünler olarak göze çarpar. Bunların yanı sıra bazı ürünler sadece bir kazada yetiştiriliyor ve o yöreye özgü kalıyordu. Örneğin, susam, fiğ, pancar ve şeker kamışı

sadece Geyve’de yetiştiriliyordu. Ürün çeşitliliğinin en yüksek olduğu ilçe de Geyve idi.¹⁵⁰

Tablo 2.5. Kocaeli Vilayetinde Kazalara Göre Ekimi Yapılan Ürünler (Kilo)¹⁵¹

Ürün Adı	İzmit	Adapazarı	Kandıra	Gebze	Karamürsel	Geyve	Hendek	Toplam
Buğday	2.710.570	4.835.466	11.461.900	5.048.522	2.196.270	6.042.030	1.006.885	33.301.375
Arpa	1.103.220	2.190.060	799.980	4.916.880	268.380	4.885.200	561.420	14.725.080
Mısır	917.300	3.384.400	538.800	80.000	2.041.000	1.692.400	0	8.653.900
Yulaf	2.527.560	1.889.780	6.358.680	3.937.320	1.068.300	1.264.140	153.180	17.198.960
Kaplıca	247.460	582.300	4.152.240	2.310.840	140.940	328.080	50.040	8.812.500
Tütün	28.200	7.600	0	0	313.800	640.200	41.400	1.031.200
Keten- Kenevir	16.800	6.000	825.000	311.700	16.900	0	0	1.176.400
Patates	0	0	63.600	0	100.800	322.800	150.000	7.360.000
Pamuk	1.750	0	0	0	301.450	0	0	302.900
Darı	11.000	97.800	226.400	0	6.200	19.200	0	360.600
Burçak	36.500	3.200	19.500	9.000	7.000	321.700	900	397.800
Çavdar	52.050	191.850	17.250	3.650	62.700	118.500	78.600	524.000
Soğan	45.110	63.600	81.100	0	15.600	117.700	5.800	328.910
Fasulye	3.000	68.300	0	0	3.650	43.800	4.000	127.750
Susam	0	0	0	0	0	36.540	0	36.540
Pirinç	80.000	551.600	0	0	0	400	287.400	919.400
Bakla	3.700	600	0	4.050	15.300	9.350	0	37.000
Afyon	2.600	400	0	0	0	74.100	0	77.100
Sarımsak	66.000	382.800	395.200	0	12.000	94.400	1.200	851.200
Nohut	0	0	0	0	28.400	35.900	0	64.300
Bezelye	120	0	0	8.200	2.400	0	0	30.720
Kırmızı Biber	0	0	0	0	14.200	3.700	0	17.900
Fiğ	0	0	0	0	0	11.410	0	11.410
Pancar	0	0	0	0	0	19.500	0	19.500
Şeker kamışı	0	150	0	0	0	0	0	150

¹⁵⁰ 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, ss.608-609.

¹⁵¹ 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, ss.610-613.

Tablo 2.5.'e göre; 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı'nda üzümün ekildiği alan verilmesine karşın üretilen miktarı verilmemiştir.¹⁵²

Yine Adapazarı'nda 609 dönüm arazide patates ekimi yapıldığı yazılmasına rağmen üretim miktarı yazmaz. Adapazarı'nda patates üretimi yokmuş gibi görülmesine rağmen Sabahattin Özel'e göre: "Adapazarı'nda tarımda en önemli yeri Patates üretimi tutuyor, yılda 2.000 vagon patatesin ihraç edildiği oluyordu. İstanbul'da patates fiyatları Adapazarı- Haydarpaşa demiryolunun açık veya kapalı olmasına göre değişiyordu. 21 Ekim 1921'de kapalı olan hattın tekrar ulaşımına açılmasıyla patates % 25 ucuzlamış, okkası 5 kuruşa kadar düşmüştü. Kocaeli ilinde toplam 13.708 dönüm olan patates ekim alanınının 12.618 dönümü Adapazarı'ndaydı. İlin toplam 1.482.650 kg olan üretiminin 1.455.000 kilogramı Adapazarı'na aitti."¹⁵³

Tablo 2.6.'da; 1930-1934 yıllarına ait Kocaeli'de ekilen alan (hektar) ve üretilen ürünlerin miktarları (ton) verilmektedir.¹⁵⁴

Tablo 2.6. Kocaeli'de 1930-1934 yıllarında ekilen ve üretilen ürünlerin miktarları

ÜRÜNLER	1930 Yılı Hektar	1930 Yılı Ton	1931 Yılı Hektar	1931 Yılı Ton	1932 Yılı Hektar	1932 Yılı Ton	1933 Yılı Hektar	1933 Yılı Ton	1934 Yılı Hektar	1934 Yılı Ton
Soğan	500	2.868	200	1.400	100	205	130	853	10	255
Sarımsak	100	544	100	64	-	151	24	93	5	52
Bakla	700	441	1.300	432	400	369	851	262	208	606
Bezelye	100	8	600	81	200	151	164	67	58	133
Nohut	6.400	100	200	86	100	128	133	123	74	25
Fasulye	1.300	1.393	600	891	300	539	1.779	929	369	275
Mercimek	410	439	400	41	200	284	180	205	193	35

Tablo 2.6.'ya göre; Kocaeli'de sebze ziraati çeşitliliği bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında sebze ziraatinde en fazla üretim yapılan yılın 1930 yılı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵² 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, ss.610-613.

¹⁵³ Sabahattin Özel, "Türk İktisat Tarihinde Adapazarı", Sabahaddin Zaim'e Armağan İktisat Fakültesi Mecmuası, 1994/ B.3, Cilt:1, Sayı:4, İstanbul, 1996, s. 749.

¹⁵⁴ Şeref Kayaboğazi, İzmit-Adapazarı Vadisi, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939, s.48.

1935 tahririne göre; vilayette nüfusun %46,8'i toprak işleri ile uğraşmaktaydı. %1,4 ancak bağ-bahçecilik iken, %0,2 civarı ormancılık mevcuttu. Tarıma elverişli topraklar 3 milyon dönüm, işlenmemiş toprak 1,4 milyon dönüm iken işlenmeye açık topraklar 55.000 dönümdür.¹⁵⁵ Tablo 2.7.'ye göre 3 yıllık (1934-1936) buğday ekimi (hektar) ve üretimi (ton) verilmiştir.¹⁵⁶

Tablo 2.7. Buğday ekimi ve üretimi (1934-1936)

Kocaeli Bölgesi	Ekilen Saha (Hektar)	Alınan Buğday (Ton)
1934	21.334	22.981
1935	36.189	48.638
1936	128.108	168.011

Tablo 2.7.'ye göre; buğday ekiminin yapıldığı sahanın her sene artış gösterdiği ve buğday üretiminin de buna paralel arttığı görülmektedir.

Kocaeli vilayetinde meyvecilik de iktisadi yapı içerisinde oldukça önemli bir yere sahipti. Çünkü, coğrafi şartlar bakımından meyve ve sebze yetiştiriciliğine uygun bir konumda olması buna olanak sağlıyordu. Vilayetin pek çok bölgesinde meyvecilik yapılmakta ve yetiştirilen meyveler ticari bir ürün olarak pazarlarda satılmanın yanında ihraç da edilmekteydi. Vilayet içerisinde Karamürsel ilçesi için meyvecilik çok önemli bir yere sahipti.¹⁵⁷ Yine o zamanlar meyveleri ile ünlü şehirlerden biri de Gebze idi. Gebze'deki yaş meyveleri Almanya'ya ihraç etmek için yerinde incelemeler yapmak üzere bir Alman heyeti bölgede incelemelerde bulunmak üzere yetkililerden izin istemişlerdi. Alman uyruklu Günsatv, Paul, Gerhart ve Arthur isimlerindeki dört yabancıların yasak bölge olarak geçen Gebze ve civarına girmelerine 1 Ekim 1933 tarihinde izin verildi.¹⁵⁸

Tablo 2.8.'de Kocaeli'de yetiştirilen meyve çeşitleri ve üretimleri ton olarak verilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Kayaboğazi, a.g.e., s.42.

¹⁵⁶ Kayaboğazi, a.g.e., s.44.

¹⁵⁷ BCA. 30-18-1-1/9-21-10.

¹⁵⁸ BCA. 30-18-1-2 /39-68-3.

¹⁵⁹ Kayaboğazi, a.g.e., s.47.

Tablo 2.8. Kocaeli’de yetiştirilen meyve çeşitleri (1933-1934)

Yetiştirilen Meyve	1933 Yılı (Ton)	1934 Yılı (Ton)
Elma	1.547	9.934
Armut	107	2.616
Ayva	2.155	145.133
Kiraz	1.645	1.774
Vişne	146	552
Kayısı	-	2
Şeftali	10	191
Erik	3.881	25.622
Badem	1	10
Ceviz	462	2.297
Fındık	522	412
Dut	72	45
İncir	18	117
Kestane	330	-

Tablo 2.8.’e göre; Kocaeli’de meyve yetiştiriciliğine uygun şartlar bulunduğu ve yetiştirilen meyvelerin çeşitliliği görülmektedir. 1933 yılında en çok üretilen meyve çeşidi 3.881 ton ile erik olurken, 1934’te 145.133 ton ile ayva olmuştur.

Kocaeli’nin tarımsal ürünleri yerli pazarlarda olduğu gibi uluslararası pazarlarda da değerlendirilmekteydi. Kocaeli’nin sahip olduğu ulaşım imkânlarının elverişliliği nedeniyle sevkiyat birkaç yolla yapılabilmekte idi. Deniz yolu da ihraç edilen ürünlerin sevkinde kullanılan en önemli unsurdur. İhraç ürünü olarak kullanılan tarım ürünlerinden biri de mısır idi. Yabancı gemiler devletten özel izinle İzmit’e gelebiliyor ve buradan yükleme yaparak mısırı gittikleri bölgelere ulaştırıyorlardı. 1934 yılında Skopenic Monta Kumpanyasına mensup İtalyan bandıralı Nerucci Vapurunun İzmit’e giriş yapıp ürünü almasına 29 Ocak 1934 tarihinde izin verilmişti.¹⁶⁰ Yine 500 ton mısır almak üzere 20 Mart 1934 tarihinde Derince Limanına

¹⁶⁰ BCA. 30-18-1-2 /42-5-6.

gelecek olan Debkoviç Acentesine mensup Norveç bandıralı Notos Vapurunun İzmit Körfezine girmesine izin veriliyordu.¹⁶¹

17 Mart 1937 tarihinde Depkoviç acentesine mensup Alman bandıralı Hansburg Vapuru, mısır yüklemek üzere İkinci Memnu Mıntıka içinde bulunan İzmit Limanı'na girmesine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve bakanlar kurulu imzasını taşıyan kararname ile izin veriliyordu.¹⁶²

2.1.3. Kocaeli'de Hayvancılık ve Hayvansal Üretim

Hayvancılık Osmanlı Devleti zamanında köylünün geçim kaynakları içerisinde önemli bir yer tutuyordu. Tarım yapan her köylü paralel olarak hayvancılıkla da ilgileniyordu. Türkiye genelindeki bu durum Kocaeli için de geçerli idi. Savaş zamanında kaybı yaşanan en büyük varlıklardan biri hayvan değeri idi.¹⁶³

Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Kocaeli'ne göçler yaşandı. Bu göçler içerisinde Mübadele ile gelenler önemli bir yer tutmaktaydı. Mübadele ile 29 Mart 1924 tarihinde Drama'nın Aşağı ve Yukarı Şimşirli mahallelerinden 189 kişi İzmit'e göç etti. Bu göçmenler gelirlerken 12 büyükbaş hayvanlarını da yanlarında getirmişlerdi. İstanbul'a geldiklerinde bu hayvanların sağlık kontrolleri yapılmış ve herhangi bir hastalık rastlanmamasının ardından İzmit'e gidişlerine izin verilmişti.¹⁶⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere gelen göçmenler nüfusun artmasını sağlamanın yanında bölgenin hayvan varlığının artmasını da sağlamışlardı.

1340-41 (1924-1925) Ticaret Salnamesi'nden anlaşılacağı üzere de Adapazarı'nda her hafta hayvan pazarı kuruluyordu. 1926-1927 Devlet Salnamesi'ne göre vilayet sınırlarına yeni dahil olan Geyve kazası hariç olmak üzere vilayette 1.013 at, 477 kısrak, 1442 katır, 3.232 merkep, 21.149 öküz, 27.043 inek, 16.092 dana, 13.816 manda, 104.485 koyun, 7.245 kıl keçisi, 56 tiftik keçisi bulunmaktaydı.¹⁶⁵

¹⁶¹ BCA. 30-18-1-2 /43-13-13, Bkz. Ek-3, s.128.

¹⁶² BCA. 30-18-1-2 /43-15-5.

¹⁶³ Zafer Toprak, İttihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.135.

¹⁶⁴ BCA. 272-0-0-14/76-31-9

¹⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbaa-i Amire, İstanbul, Tarihsiz, s.1022-1023

1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ile 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı içerisinde Kocaeli’ndeki hayvan sayıları aynı verilmiştir.

Tablo 2.9. 1927-29 Yılı Kocaeli Vilayeti Hayvan Sayıları (Baş) ¹⁶⁶

İlçeler	At	Kısarak	Merkep	Katır	Deve	İnek	Manda	Koyun	Keçi
İzmit	1.630	972	894	40	2	17.971	4.641	32.074	17.784
Adapazarı	947	1.300	220	1	42	26.781	9.481	19.610	10.990
Kandıra	725	1.310	64	3	84	23.090	7.664	56.590	20.370
Gebze	675	500	772	7	-	7.225	2.658	31.242	21.086
Karamürsel	619	610	797	75	-	7.699	615	19.246	15.947
Geyve	419	610	2.614	428	1	12.644	1.329	8.781	20.866
Hendek	400	411	207	28	3	9.204	1.932	7.765	5.639
Toplam	5.415	5.713	5.568	872	482	104.614	28.320	175.308	112.382

Tablo 2.9.’a göre; tüm ilçelerde büyük baş hayvanlardan olan inek en fazla bulunan hayvandır. İneğin ardından, küçükbaş hayvanlardan koyun ve keçi gelmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın ağırlıklı olarak tüm ilçelerde yapıldığı anlaşılmaktadır.

1927 yılında Kocaeli vilayetinde toplam 77.300 çeki hayvanı bulunurken 443.000 çiftlik hayvanı mevcuttu. Çiftlik hayvanlarını oluşturanlar; 96.560 sığır, 130.670 koyun, 180.300 kıl keçisi, 28.000 hindi ve 249.000 tavuk bulunmaktadır.¹⁶⁷

Talat Tarkan’ın 1930’lu yıllara ait verdiği verilere göre Adapazarı’nda bulunan hayvanların sayısı şu şekildedir:¹⁶⁸

¹⁶⁶ 1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, s. 1087; 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, s. 614.

¹⁶⁷ Yurt Ansiklopedisi, a.g.mad., s.5018.

¹⁶⁸ Talat Tarkan, Adapazarı, 1937, s.35.

Tablo 2.10. 1930'lu yıllarda Adapazarı'ndaki hayvan sayısı

Sığır	33.035
Beygir	3.063
Deve	39
Koyun	23.032
Keçi	7.843
Eşek	404
Katır	10
Manda	10.590

Tablo 2.10.'a göre; büyükbaş hayvanlardan en fazla sayı sığır iken, katır en az sayıda bulunan hayvandır. Küçükbaş hayvanlardan koyun ve keçi sayısı yeteri miktardadır. Koyun sayısı ise keçi sayısından daha fazladır.

1935 yılındaki verilere göre, Kocaeli'de bulunan ev hayvanları şu şekildedir; 3.000.000 tavuk, 27.000 hindi bulunmaktadır.¹⁶⁹ Besi hayvancılığının Kocaeli'de yaygın bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Tavuk sayısı bu dönemde Türkiye içinde çok yüksek bir rakamdır.

1935-1938 tarihleri arasında hayvancılığa dair herhangi bir sayım yapılmadığı için bu tarihler arasında bir veriye rastlanılmamaktadır.

2.1.4. Kocaeli'de Madenler ve Madencilik

Kocaeli Yarımadası madencilik bakımından diğer yerlere nazaran daha fakirdir, ancak 1950'den önce burada maden sanayi çalışmaları yürüten 9 işletme ve bu işletmelerde çalışan 23 kişi bulunuyordu.¹⁷⁰

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kocaeli vilayetinin muhtelif yerlerinde maden havzası ve rezervi bulunuyordu. Bu maden türleri başlıklar altında aşağıdaki tablo 2.11.'deki gibidir.

¹⁶⁹ Kayaboğazi, a.g.e., s.54.

¹⁷⁰ Bilal Tunç, "1950'li Yıllarda Kocaeli'nde Sanayi Alanındaki Gelişmeler", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, Kocaeli, 2018, s.3.

Tablo 2.11. Kocaeli’de bulunan madenler

Kaza ismi	Mevki	Cinsi
İzmit	Eşme Ahmediye Çubuklu Osmaniye	Grafik, Demir, Kömür Madeni
//	Bahçecik Hamidiye Köyünde	Parafin Madeni
//	Ermeşe nahiyesinde	Kardifkömürü
//	Bahçecik Melekşe karyesinde Uzuntarla Eşme karyesinde	Manganez, demir, bakır, krom simlikurşun, çinko, grafik, demir madeni
//	Çınarlı karyesi	Manganez, simlikurşun, demir kalay, kömür, asfalt v.s.
//	İfraziye karyesi	Manganez, demir, kömür, simlikurşun, zımpara, krom, gaz
//	Lütfiye ve Selimiye karyeleri	Bakır, simlikurşun, arsenik, krom, manganez, demir, kömür, zımpara
//	Yalva nahiyesi	Neftkömürü, demir, bakır, manganez, simlikurşun, kükürt, gaz, altın
//	Bahçecik nahiyesi	Parafin
//	Bahçecik-Yeniköy	Parafin
Adapazarı	Kanlıçay karyesi	Bakır, çinko, simlikurşun
//	Kanlıçay karyesinde	Bakır, kalay, simlikurşun
//	Bıçkıdere karyesinde	Kömür, çinko, simlikurşun
//	İncilli karyesinde	Kömür, çinko, simlikurşun
//	Kürtler karyesinde	Demir, çinko, simlikurşun
//	Çobanyatağı karyesinde	Mütenevvi boya, çinko,
//	Karatekeli, Akçukur, karyelerinde	Kalay, bakır, demir
//	Kestanepınarı ve Damlık karyelerinde	Simlikurşun ile, mahlüt çinko, bakır
//	Taraklı nahiyesi	Bakır, simlikurşun, çinko, demir, manganez, krom, asfalt, zımpara, kükürt, parafin, altın
//	Karasu nahiyesi	Bakır, simlikurşun, çinko, demir

Tablo 2.11. (Devam) Kocaeli’de bulunan madenler

//	Akyazı Alağaç ve Pazarköy	Bakır, simlikurşun, cıva, demir, manganez, neftkömürü
//	Çınarlar ve Kanlıçay	Bakır, simlikurşun, cıva, demir, manganez, neftkömürü, platin
//	Akyazı Beynevit karyesi	Demir, bakır, simlikurşun, çinko, manganez, cıva
//	Sapanca Yanık ve Hüseyinpaşa karyeleri	Demir, bakır, simlikurşun, çinko, manganez, cıva, kalay
Gebze	Aydınlı karyesinde	Simlikurşun, cıva, mardin, radyom, bakır
//	Pelitli karyesinde	Simlikurşun, bakır
//		Mütevanni madenler
//		// //
//		// //
Karamursal	Merdegöz	Simlikurşun, arsenik, çinko, manganez, cıva, kalforin
Geyve	Yenköy ve Doğançay karyeleri	Grafik, altın, bakır, simlikurşun
//	Melekşe karyesi	Manganez
//	Akhisarın Tersiyeye karyesi	Krom ve manganez
//	Doğançay	Krom, simlikurşun, bakır
//	Taraklı-Develer karyesi	Petrol, kömür
//	Celaller karyesinde	Bakır, simlikurşun, demir
Geyve	Kurtbelen	Bakır, simlikurşun, çinko, demir
//	Nefsi Geyvede	Kömür madeni
//	// //	Kömür madeni, krom, manganez, simlikurşun
//	Kıncılar karyesinde	Kömür, liğnit, manganez, demir
//	Saçlı karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko, demir, manganez, kömür
//	Katrözü-Saraçlı	Manganez, demir, kömür, bakır, simlikurşun, çinko
//	Mesruriye	Krom, manganez, demir, bakır, simlikurşun, çinko
//	Göktepe	Krom, altın, cıva, platin

Tablo 2.11. (Devam) Kocaeli’de bulunan madenler

//	Setçedere karyesinde	Platin, cıva, arsenik, altın, antimon, kalay, kömür, manganez
//	Şükre karyesinde	Kömür, manganez
Hendek	Nuriye karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko, kalay
//	Hicriye karyesinde	Bakır, simlikurşun, kalay
//	Hüseyinşeyh karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko
//		Mütenevvi madenler
//		Mütenevvi madenler
//	Hüseyinşeyh karyesinde	// //
//	Şeyhler karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko, kalay
//	Camdağı karyesinde	Bakır, kömür, çinko, kalay, gaz
//	Erazücedit karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko
//	Erazücedit karyesinde	// // //
//	Kurttevfikağa karyesinde	// // //
//	Hüseyinşeyh karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko, kalay
//	Müslimcedit karyesinde	Bakır, simlikurşun, çinko, kalay
//	// //	Bakır, simlikurşun, çinko
//	Kızanlık ve Gübrelik	Bakır, çinko, simlikurşun, demir, manganez,
//	Taraklıtaciri	Bakır, simlikurşun, çinko, demir, manganez, kömür, eskişehirtaş
//	Kazımiye karyesinde	Bakır, çinko, kurşun

Kocaeli maden bakımından kısıtlı imkanlara sahip olsa da Adapazarı'nın Akçukur ve Feriz köyü taraflarında demir madeni bulunarak işletmeye başlandı. Bulunan demir madeni oldukça zengindi ve 500 işçi çalışıyordu. Çıkarılan madenler Sakarya Nehri üzerinden İhsaniye'ye oradan Karabük Fabrikası'na gönderiliyordu.¹⁷¹ Adapazarı ilçesinde bulunan Akçukur ve Karatekeli nahiyelerinde bulunan kalay ve bakır madenlerini işletmek üzere, 99 sene süresiyle 27 Şubat 1927 tarihinde 200.000

¹⁷¹ Türkyolu, 28 Mayıs 1940.

Türk Lirası sermayeyle Adapazarı Madenleri İşletme Türk Anonim Şirketi kurularak faaliyete başladı. Toprak yüzeyini basit şekilde kazarak maden çıkartılma işlemi yapılsa da şirket kurulduktan kısa bir süre sonra işletmeyi durdurdu. Bunun haricinde, Bıçkıdere’de bulunan bakır madenini işletmek üzere bir teşebbüste bulunulmuş, 20 metre uzunluğunda iki kanal açılarak 10 ton bakır madeni çıkarılsa da bu teşebbüste sonuçsuz kalmıştır.¹⁷²

Kocaeli’de bulunan madenlerin varlığı bu şekildeyken, 1930’lu yıllarda detaylı maden araştırması ve çalışması hala daha yapılmamıştır. Bu nedenle yeraltı kaynaklarının kullanımı Kocaeli’de sınırlı vaziyette kalmıştır. Detaylı bir maden araştırması yapılmadığından, 1930’lu yıllara ait herhangi bir veriye rastlanamamıştır.

2.1.5. Kocaeli’de Belediye Gelirleri

1925-1926 yıllarında Kocaeli vilayetinin genel geliri 8.629.334 lira, hususi geliri 1.111.417 lira olup İzmit Merkez kazasının 53.800 lira, Karamürsel kazasının 19.631 lira, Hendek kazasının 14.180 lira, Geyve kazasının 14.535 lira, Kandıra kazasının 7.517 lira, İzmit kazasının 3.609 lira Adapazarı kazasının 143.565 lira ve Yalova kazasının 7.000 liraydı.¹⁷³

1926-1927 tarihinde vilayetin genel geliri 965.240 lira, hususi gelirleri 446.000 lira, İzmit merkez kazasının 92.260, Kandıra kazasının 7.055, Karamürsel kazasının 23.618, Adapazarı kazasının 203.115, Geyve kazasının 24.145, Hendek kazasının 36.891 lira idi.¹⁷⁴

1928-1929 tarihinde Kocaeli vilayetinin genel geliri 1.347.059 lira, hususi geliri 1.017.994 lira, İzmit kazası belediyesinin geliri de 104.205 liraydı. Adapazarı belediyesinin 155.000 lira, Gebze belediyesinin 10.000 lira, Karamürsel belediyesinin 17.100 lira, Hendek belediyesinin 30.807 lira, Kandıra belediyesinin 15.261 Liraydı. Adapazarı’na bağlı 3 nahiyeden Akyazı nahiyesi belediyesinin 4.897 lira, Karasu nahiyesi belediyesinin 1.797 lira, Sapanca nahiyesi belediyesinin 2.322 lira, Söğütü

¹⁷² Tarkan, a.g.e., s.34.

¹⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s.746

¹⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s.1023

nahiyesi belediyesinin 78 lira, Gebze'ye bağı Darıca nahiyesi belediyesinin 9.500 lira, Karamürsel'e bağı Yalova nahiyesi belediyesinin 7.805 liraydı.¹⁷⁵

Kocaeli'ne bağı ilçeler içerisinde en çok gelir Adapazarı'ndan, ardından İzmit'ten elde ediliyordu. İlçeler içerisinde en az gelir ise Kandıra'dan sağılanıyordu.

1923 yılında valilik görevini yürüten Vehbi Demirel tarafından İzmit'i kalkındırmak adına çeşitli faaliyetler yapılmaya başlandı. İlk olarak İzmit'in meşhur suyu olan Paşa Suyu'nun fenni usullere uygun olarak şehre dağıtılması için onarımı yapıldı. Sırrı Paşa döneminde başlanan İzmit-Kandıra yolu sona erdirilmiş, İzmit ve Adapazarı'nda ilk motorla çalışan ilk elektrik fabrikası kurulmuş, Kandıra-Kefken-Karasu-Adapazarı yolları bitirilerek Karadeniz ile Marmara Denizi karayolu ile birbirine bağlanmıştır.¹⁷⁶ Aynı zamanda Adapazarı'nda da 1930'lu yıllarda, ilçenin su sıkıntısını karşılamak üzere çalışmalara başlanmış, Sapanca Gölü'nden kente su verilmesi için girişimlerde bulunulmuştu.¹⁷⁷

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte şehirlerin imar ve mimarisinde çeşitli değişimler yaşanmaya başladı. Özellikle Cumhuriyet'in simgelerinden olan Halkevleri mimari faaliyetler içinde en önemlilerinden biridir. Halkevleri Atatürk döneminde halkla direk temas ederek cumhuriyet ideolojisini benimsetme ve milli kültürü yaşatma amacıyla kuruldu.¹⁷⁸ İzmit'te Cumhuriyet'in 10. yılında Halkevi binası, Ulugazi İlkokulu ve Atatürk Heykeli gibi eserler yapılmaya başlandı. 1930'lu yıllarla birlikte Kocaeli devletçi politikaların etkisiyle çeşitli imar ve kalkınma hareketlerine girişti. 1923-1931 yılları arasında Z. Abidin Aral belediye başkanlığı görevini yürütürken 1931 senesinde belediye başkanlığı görevine Kemal Öz geldi ve 1950 yılına kadar da bu görevi yürüttü. 1933 tarihinde Yapı ve Yollar Kanunu çıkarılarak belediyelere imar planı yaptırma zorunluluğu getirildi. Bu dönem devletçi politikaların hakim olduğu yıllar olduğu için Kocaeli'de bu politikalardan etkilendi ve Kemal Öz ile birlikte Kocaeli'de belediye tarafından çeşitli çalışmalar yapılmaya başlandı. İlk olarak, 1935 yılında kentin imar planı Alman Profesör Hermann Jansen'e

¹⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı Matbuat Umum Müdürlüğü 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s.621

¹⁷⁶ Öztüre, a.g.e., s.149-150.

¹⁷⁷ Tarkan, a.g.e., s.62.

¹⁷⁸ Ahmet Akter, "Halkevleri İçin Bir Bütçe Denemesi ve Kocaeli Özelinde Örnek Bütçe Çalışması", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, Kocaeli, 2018, s.1287.

hazırlatıldı.¹⁷⁹ Böylece İzmit kentinin planlı bir yapıya kavuşması sağlandı. Planın oluşmasında, bu dönemde İzmit'te kurulan İzmit Kağıt Fabrikası (1936) etkilidir. Kağıt fabrikasının kurulmasıyla şehrin dağılımı batıya doğru genişlemiştir. Aynı zamanda körfez vapurlarında yolculuk yapan her yolcudan İzmit Belediyesi'ne vergi ödeme zorunluluğu getirildi. Bu vergi ile belediyeye gelir elde edildi. Bu dönemde başlanan, park, okul, yeşil alan, şehir içi yolların yapımı gibi çeşitli işler 1940'lı yıllarda da devam etmiştir.

2.1.6. Kocaeli'de Ticaret Hayatı

Kocaeli coğrafi konumundan ötürü tarih boyunca denizyolu, demiryolu ve karayolu ile ticaret hayatının nabzını tutmaktadır. 1920'li yılların başında İzmit, Kocaeli'nin ve Anadolu'nun ithalat ve ihracat merkezi konumundadır. Avrupa gemileri Anadolu'dan demiryolu ile gelen zahirelerin ihracı için İzmit Limanı'na gelmektedir. İpek, keten tohumu, koza, zahire, tütün gibi ürünlerin ticaret merkezidir. İzmit'ten ithalat edilen ürünler; çay, ecza, pamuk ipliği, inşaat levazımı, çuha, kösele, işlenmiş deri, petrol, zeytinyağı, şeker, züccaciye, şarap, manifatura, kahve, mahrukat (yakıt), makine'dir. İhraç edilen ürünler ise; ham ipek (senelik 50-100 bin kilogram), keten tohumu, odun ve kömür, balık, pişmaniye helvası, piliç, ipek böceği tohumu, yoğurt, keten, peynir, yumurta, sebze, meyve, mısır, ceviz ağacı odu, zahire, ipek kozası, av ve evcil hayvan derisi, kereste, yapağı ve keçi kılı, kenevir'dir. Yine bu dönemde İzmit'e İzmir ve Ayvalık civarlarından sabun ve zeytinyağı getirilirken, Tekfur Dağı'ndan un getirilmektedir.¹⁸⁰ Tablo 2.12.'de Kocaeli'deki tüccarlar ve isimleri ise aşağıdaki gibidir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Türkyolu, 4 Mart 1935.

¹⁸⁰ 1340-41 Türk Ticaret Salnamesi, s.439.

¹⁸¹ 1340-41 Türk Ticaret Salnamesi s.439-440.

Tablo 2.12. Kocaeli'deki Tüccarlar

Tuhafiye	Tüysüzzade Nazif, Hacı Osman Beğzade İhsan, Ali Rıza zade Fahreddin ve Kemaleddin
Tütün	Hacı Rıfatzade Cemal, Hasan Akif Kumpanyası Şubesi, Hoca Rıfat, Duhan şirketi şubesi, Saraçzade Hüseyin, Şark Şirketi Şubesi, Kadızade Recep ve Mahdumları, Hakkı(Müslüman Esnaf cemiyeti reiyisi) Harman Espire Kumpanyası şubesi
Kırtasiye	Tüysüzzade Nazif, Ali Rızazade Fahreddin ve Kemaleddin
Demir	İbrahim Ahmed, Hacı Hüsnüzade Mehmed, Hacı Hüsnüzade İbrahim, Hacı Mustafa
Acente	Hacı Rıfatzade Cemal, Hacı Vasıfzade Mustafa, Hasan Bedreddin ve Ahmed Şerif, Haki (Müslüman esnaf cemiyeti reisi), Sabri
Deri	Hacı Murtazazade Ahmed
Kösele	İsmail Hakkı, Kadızade Hüsnü
Manifatura	Hoca Rıfat, Hoşurzade sadık Dayı oğlu Rasim ve mahdumları, Kadızade Hacı Ali, Kadızade Recep ve mahdumları, Müneccim başızade Zihni, Mehmed Nuri ve mahdumu Mahir
Samancı	Eşrefzade Ahmed, İshak, İrani Ahmed, Cemalzade Ali Hacı Bekirzade Vehbi, Hacı Rıfatzade Cemal, Hacı Salih Şevket, Hoca Rıfat, Şeyh Avnizade Azmi, Kalemçizade Salih, Külahlızade Rıfat, Mehmed Nuri ve mahmudu, Mahir Numanzade Cemal
İplik	Hoca Rıfat, Dayı oğlu Rüstem, Kadızade Hacı Ali, Kadızade Recep ve mahdumları
Kantariye	Hacı Rıfatzade Cemal, Hacı Kösezade Osman Zeki ve İhsan ,Hoca Rıfat, Dıramalı Sefer Vehbi, Saraçzade Hüseyin Seyyid, Kırımı Hacı Osman
Zahire	Eşrefzade Ahmed, İshak, İrani Ahmed, Cemalzade Ali Hacı Bekirzade Vehbi, Hacı Rıfatzade Cemal, Hacı Salih Şevket, Hoca Rıfat, Şeyh Avnizade Azmi, Kalemçizade Salih, Külahlızade Rıfat, Mehmed Nuri ve Mahmudu, Mahir Numanzade Cemal
Kömür	Hacı Bekirzade Vehbi, Hacı Salih Şevket, Kösezade Damadı, İbrahimzade Ahmed
Samancı	Abdurrahman Murad
Komisyon	Hacı Vasıfzade Mustafa Hoca Rıfat, Sabri
Haffafiye	İsmail Hakkı, Tüysüzzade Nazif

1920'li yılların başında İzmit'te bulunan otellerin isimleri ise şu şekildedir; Batum, Belediye, Emniyet, Şems, Anadolu, Hereke, Kadioğlu.¹⁸²

Adapazarı bu tarihlerde İzmit gibi oldukça önemli bir ticaret merkezidir. 13.500 Türk, 4.750 muhacirden oluşan nüfusa sahiptir. Haftada iki kez (Salı ve Cuma günleri) pazar kurulmaktadır. Adapazarı'nın ihracat ürünleri şu şekildedir; 120 bin okka tütün, 4 bin okka bal mumu, 500 bin okka soğan, 15 bin okka keten elyafı, 10 bin okka fasulye, 800 bin okka sarımsak, 200 bin kile keten tohumu, 60 bin kile ipek kozası, 300 bin kile zahire, 16 bin kile darı, 400 bin kile mısır, 10 bin adet keten bezi, 20 milyon adet yumurta, 180 bin adet piliç, 6 bin adet sığır derisi, 80 bin kilogram ceviz, 50 bin kilogram ham ipek, 1.500.000 kilogram patates ihraç edilmektedir.

Adapazarı'nın ithalat ürünleri ise şu şekildedir; tuz, sabun, şayak, işlenmiş deri, ipek böceği tohumu, petrol, kahve, şeker, sabun, un, zücaciye, manifatura, fes, kumaş, hırdavat, biber, ıtriyyat (güzel kokulu yağlar), çuhadır.¹⁸³

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk yerli ticaret odası, 19 Ocak 1880'de açılan Dersaadet Ticaret Odası idi.¹⁸⁴ Cumhuriyet döneminde ise 1924 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu çıkarıldı. Bu kanunun çıkarılmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikaları içinde ekonomik kalkınmaya büyük önem vermesi ve 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar 1924 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları'nın kurulmasında öncülük etmiştir.

İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'nın kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yalnız mevcut evraklardan bu odanın 1 Teşrinievvel 1313 (1897) de faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁵ 19 Temmuz 1909'da yeni bir donanma oluşturmak için kurulan Donanma-yı Osmani İane-i Milliye Cemiyeti'nin şubelerinin yeniden düzenlenmesi için 1911'de yapılan bir çalışmada mevcut merkez şubeleri arasında İzmit de bulunmaktadır.¹⁸⁶ 3 Haziran 1914 tarihinde seçilen, biri İzmit Ticaret Odası'ndan İzmit Müstakil Livası Şubesi yönetim kurulunda şu isimler yer almaktadır;

¹⁸² 1340-41 Türk Ticaret Salnamesi, s.439.

¹⁸³ 1340-41 Türk Ticaret Salnamesi, s.609.

¹⁸⁴ Murat Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluşu ve Gelişimi", Yeni Türkiye Osmanlı, Cilt:3, Ankara, 1993, s.450.

¹⁸⁵ Kocaeli İl Yıllığı 1967, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1970, s.236.

¹⁸⁶ Erol, a.g.e., s.21.

Reis: Hacı Ali Bey, tüccar

Reis Yardımcısı: Hakkı Bey, Umumi Meclis Azası

Üye: Eşref Efendi, Belediye Azası, tüccar

Üye: Ahmet Efendi, Liva İdare Meclisi Azası

Üye: Nuri Efendi, Ticaret Odası'ndan

Üye: Hacı Refetzade Cemal Efendi, Belediye Azası

*Üye: Kandonyan Kerabet Efendi, Belediye Azası*¹⁸⁷

İzmit Ticaret Odası'na ait ilk resmi belgesi ise 1945 yılındaki kaynaklarda mevcuttur.¹⁸⁸ Yine modern anlamdaki faaliyeti bu tarihte başlayan oda, yeni bir bina yaptırma işine girişmiş, 1954 yılında temeli atılarak 1959 yılında inşaatı tamamlanmıştır.¹⁸⁹

2.1.7. Kocaeli'de Ulaşım

Kocaeli tarih boyunca çeşitli ulaşım ağlarının üzerinde yer alan bir kenttir. Ulaşım noktalarının kesişme noktasında yer almasından dolayı ticaret hayatında da önemli yer tutmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile demiryollarına büyük önem verilmiş, İzmit Garı da bu noktada Anadolu ile İstanbul'u birbirine bağlamada önemli rol oynamıştır. 1888 yılında Haydarpaşa-İzmit hattının Ankara'ya kadar uzatılmasına karar verilen demiryolunun imtiyazı Alfred Kaula verilmiş ve Deutsche Bank'ın mali yardımıyla 1890 yılında İzmit-Adapazarı bölümü, 1892 yılında ise İzmit-Ankara bölümü tamamlanmıştır.¹⁹⁰

Haydarpaşa-İzmit arasında demiryolu hattının tamamlanması ile başlayan tren seferleri aynı zamanda Haydarpaşa'dan kalkan vapur seferlerinin saatlerinin de düzenlenmesini gerektirdi ve böylece demiryolu ulaşımı deniz ulaşımının da

¹⁸⁷ Erol, a.g.e., s.21.

¹⁸⁸ Kocaeli Ticaret Odası İnternet Sitesi, <https://koto.org.tr/>

¹⁸⁹ Oya Şenyurt, 1923-1960/İzmit Cumhuriyet'in Tanıkları Binalar ve Kentten Haberler, TMMOB Mimarlar Odası Kocaeli Şubesi Yayını, Kocaeli, 2010, s.176.

¹⁹⁰ Kaya, a.g.e., s.51.

Osmanlı'da yeniden ele alınmasını sağladı.¹⁹¹ Demiryolu ile birlikte İzmit'in coğrafi yapısı da şekillenerek kentin demiryolu hattına göre konumlanması sağlandı. Hereke ve İzmit istasyonları Anadolu Demiryolu'nun uzantısı olan ve yıllarca İstanbul-Adapazarı hattına hizmet eden, bölge sanayisinde çalışan işçilerin ve hammadde temini ile lojistiğin sağlandığı önemli duraklardan oldular.¹⁹²

Cumhuriyetin ilanı ile demiryolu yapımı devletin ana programı içerisinde önemli bir yer alıyordu. Bu önemle Türkiye'nin dört bir yanına demiryolu ağları döşenmesi hedeflendi. Trenler sadece yolcu taşımak için değil ticaret hayatının da nabzını tutan önemli bir unsurdur. Öyle ki Adapazarı-Haydarpaşa tren yolunun zaman zaman kapalı olması en çok nakliyeciler ve komisyoncuları sevindirmiş Adapazarı'ndan İstanbul'a sevk edilen patates fiyatlarının artmasına neden olmuştur.

İzmit Körfezi korunaklı olmasından dolayı gemiler için adeta doğal bir liman ortamı tarih boyunca sağlamıştır. Körfezin etrafındaki dağlar rüzgarlara engel olmakta böylece kuvvetli rüzgarların körfeze girmesini önlemeye yardımcı olmaktadır. Bu nedenle İzmit deniz ticareti açısından önemli role sahiptir. Körfez ve çevresinde gemi inşaatı yapan fabrika ve atölyeler yoktur.¹⁹³ Rıfat Yüce'nin 1937-38 yıllarında belirttiğine göre; Körfez dahilinde 13 iskele vardır. Bunlar şu şekildedir;

“Kağıt fabrikasına ait beton kazıklar üzerine yapılan bloklara istinat ettirilmiş beton arma.

Derince İskelesi: Demiryollarının liman idaresine ait iskele ve rıhtım beton doldurmak amacıyla yapılmıştır.

Hereke İskelesi: Hereke kumaş fabrikasına ait olup taştan yapılmıştır.

İzmit Vapur İskelesi: Devlet denizyollarına ait olup demir kazıklar üzerine yapılmış ahşap iskeledir.

Gölcük İskelesi: Gölcük Belediyesi'ne ait olup Kazıklı ve Değirmendere de olmak üzere iki adet ahşap iskeledir.

¹⁹¹ Doç. Dr. Deniz Demirarslan, “Batılılaşma Modernleşme Dönemi Demiryolu Politikası ve İstasyon Binası Mimarisi İzmit ve Hereke Tren İstasyonları”, Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, Kocaeli, 2015, s.1641.

¹⁹² Demirarslan, a.g.m., s.1642.

¹⁹³ Yüce, a.g.e., s.322.

İzmit İstasyon İskelesi: Demiryollarına ait olup demir kazıklar üzerine yapılmış ahşap iskeledir.

Köylülere Ait İskeleler: Başiskele, Seymen, Kazıklı ve Gölcük arasında Yeni iskele adı ile bilinen üç adet ahşap iskeledir.

Ayrıca körfez dahilinde dört adet fener vardır; Yeleken kaya, Dil burnu, Dil iskelesi ve Zeytin burnu.”¹⁹⁴

Limandan 1937 yılında yükleme 195.569 ton, boşaltma ise 205.587 tondur. 1938 yılında ise yükleme 195.490 ton, boşaltma 205.472 tondur.¹⁹⁵

1855 yılında İstanbul-İzmit arasında direk yapılmaya başlayan deniz seferlerinin ilki Sultan Abdülaziz’in katıldığı törenle hizmete girmiştir. 1910 yılında Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi adını alan Osmanlı denizcilik işletmesinin adı, Cumhuriyet’in ilanından sonra, 1925 yılında Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi olmuştur.¹⁹⁶ Bu idareye bağlı vapur hatları arasında İstanbul-İzmit arası hat da bulunmaktadır. Seyr-i Sefain İdaresi’nin 1926 tarihli rehberine göre İzmit limanından Ankara, İstanbul, Afyonkarahisar ve Kütahya bölgeleri için ithalat ve ihracat yapıldığı belirtiliyordu.¹⁹⁷ 20. Yüzyılın başlarında İzmit’te yabancılara ait Wilkinson C. C. ve Amad adlı iki özel vapur şirketi bulunmaktadır.¹⁹⁸ İttihad ve Terakki’nin milli iktisat politikasının hakim olmasıyla birlikte Müslüman Türkler şirketleşmeye teşvik ediliyordu. 1920 yılında kurulduğu tahmin edilen ismi zaman zaman değişikliklere uğrayan Kocaeli Şirketi Rıza Bedri tarafından kuruldu. Şirketin ortakları ise, Müneccimzâde Eyüp Sabri Efendi, Çilingirzâde İsmail Kemal Efendi ve Lazzâde Mehmed Lütfi Bey’di. Şirketin ticari unvanı başlangıçta “Rıza Bedri ve Şürekâsı Kolektif Şirketi” iken, daha sonra ortakların aldığı kararla “Kocaeli Kolektif Şirketi Rıza Bedri ve Şürekâsı” olarak değiştirildi.¹⁹⁹ Şirket İzmit dahilindeki iskelelerden İstanbul’a yolcu ve eşya taşıyordu. 1925’te Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi, Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi haline dönüştürülerek, İstanbul-İzmit-Yalova vapur hattı

¹⁹⁴ Yüce, a.g.e., s.323.

¹⁹⁵ Yüce, a.g.e., s.325.

¹⁹⁶ Kaya, a.g.e., s.52.

¹⁹⁷ Erol, a.g.e., s.47.

¹⁹⁸ Kemalettin Kuzucu, “Türkiye’nin İlk Armatörlerinden Rıza Bedri Bey ve Kocaeli Vapur Şirketi”, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, Kocaeli, 2015, s.1067.

¹⁹⁹ Kuzucu, a.g.m., s.1069.

açıldı.²⁰⁰ Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi 26.197 tonilato olan filosunu 1927’de 52.857 tonilatoya çıkartarak gemi sayısını 39’a yükseltti. 1933 yılında ise T.C. Seyr-i Sefain İdaresi lağv edilerek yerine Deniz Yolları İşletmesi ve Akay Müdürlüğü kuruldu. Kabotaj Kanunu’nun verdiği hakları tam manasıyla yapmak için Deniz Yolları İşletmesi 17 vapur satın alarak, haftada üç gün İzmit’e seferler düzenledi.²⁰¹

20. yüzyılla beraber savaşlar döneminin başlaması ile tüm ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli de ticari hayat olumsuz etkilendi. Bu yıllarda Darıca limanının diğer limanlara göre daha işlek olduğu, İzmit limanının onarım geçirdiği, körfez limanları ile İstanbul arasında vapur seferleri yapmak üzere İkbâl-i Bahri şirketi kuruldu.²⁰² Savaşlar döneminde Kocaeli limanlarından askeri sevkiyatlar, silah ve cephanenin İstanbul’dan Anadolu’ya nakledilmesi yapıldı.²⁰³ Bu nedenle Kocaeli limanlarının Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul ile Anadolu arasında köprü vazifesi görmesi açısından önemi oldukça büyük oldu. Kocaeli, coğrafi konumu itibariyle Milli Mücadele’ye destekte kilit rol üstlendi. 19.yüzyıl itibariyle önemini yitiren Gölcük Tersanesi Cumhuriyet’in ilanından sonra tekrar canlanmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı’ndan hasarlı çıkan Yavuz gemisinin havuzlanması amacıyla tekrar kurulan Gölcük Tersanesi ile Türk Donanması Kocaeli’de konuşlanmaya başladı.²⁰⁴ Lozan görüşmeleri sırasında kabotaj hakkı ile Türk limanları arasında deniz taşımacılığı Türk vatandaşlarına tanındı. Bu hak 1 Temmuz 1926 tarihinde yürürlüğe girdi.²⁰⁵ Lozan Antlaşması ile mübadillerin yer değiştirmesi kararına bağlı olarak İzmit’te bulunan gayrimüslim halk (Rumlar) yer değiştirdi. Özellikle deniz ticaretinde etkin olan Rumların bölgeyi terk etmesiyle deniz ticaretini artık Türkler ele almaya başladı. Kabotaj kanunu ile de Türkler deniz ticaretinde etkin oldu. Anlaşılacağı üzere, savaşlardan ticari hayat olumsuz etkilenmiş, gayrimüslim halk tarafından idame

²⁰⁰ Yavuz Ulugün, Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi, İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları, Kocaeli, 2009, s.105.

²⁰¹ Ulugün, a.g.e., s.133.

²⁰² Yasemin Nemlioğlu Koca, “Kocaeli Limanlarının Tarihsel Gelişimi ve Deniz Ticareti”, Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I Kocaeli, 2015, s.841.

²⁰³ Zafer Toprak, Osmanlı Devletinde Para ve Bankacılık, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi”, Cilt:3, s.770.

²⁰⁴ Koca, a.g.m., s.841.

²⁰⁵ Zafer Toprak, “Lozan Antlaşması-1923: Bir Ulus-Devletin Doğuş Öyküsü”, Güncel Tartışmalar Işığında Lozan, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.

ettirilen ticari hayat Rumlar'ın göç etmesi ile Türkler'in eline geçmiş ve böylece Türkler'in aktif olduğu ticaret hayatı başlamıştır.

2.1.8. Kocaeli'de Kurulan Bankalar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kocaeli vilayetinde Osmanlı döneminden kalan bankalar ve banka sandıkları vardı. Vilayetteki bankalar ağırlıklı olarak Adapazarı kazasında bulunuyordu. Kocaeli'de yabancı sermayeli Osmanlı Bankası, ilk milli banka Ziraat Bankası'nın sandıkları, milli ve yerli sermaye ile kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası ve Adapazarı Emniyet Bankası faaliyetteki banka şubeleridir.²⁰⁶ İzmit'in ilk ve yerli bankası olan Kocaeli Halk Bankası ise 1927 yılında açıldı. İş Bankası Kocaeli Şubesi de 1931 yılında açılarak faaliyete geçen yerli bankalardan biridir.²⁰⁷ Ziraat Bankası Kocaeli Şubesi'nin ne zaman açıldığı hakkında kesin bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Fakat Ziraat Bankası'nın Kocaeli'de bulunan şubesine dair en erken tarihli belge 10 Ş 1308 (21. 03. 1891) tarihlidir.²⁰⁸

Bankalar tüccar ve üreticilere kolaylık sağlamak amacıyla birçok şehirde kredi kooperatifleri kurmuşlardır. İzmit Sancağı Düzce Kazası Kooperatif Tütün Müstahsilleri Anonim Şirketi Osmaniyesi de kurulan kredi kooperatiflerinden biridir.

Adapazarı İslam Ticaret Bankası 1913 yılında kurularak, Osmanlı Devleti'nin ilk şahsi ve yerli banka teşebbüslerinden biri olma özelliğini taşımaktadır.²⁰⁹ Adapazarı'ndaki İslam Ticaret Bankası 500.000 liralık sermayesi ile finansal olarak en büyük banka olarak görülmekteydi.²¹⁰ Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinden sonra Adapazarı İslam Ticaret Bankası, 1919 yılında şirket haline dönüştürülerek Adapazarı İslam Ticaret Bankası Anonim Şirketi adını aldı.²¹¹ Banka diğer yerlerde şube açmaya karar verdi ve Adapazarı dışındaki ilk şubesini 22 Ocak 1922'de İzmit'te açtı. 1925 yılında İzmit şubesinin ödenmiş sermayesi 25.000

²⁰⁶ Müzeyyen Ünal, "Yerel Gazete İlanlarına Nazaran Kocaeli'de Sanayi ve Ticaret (1923-1953)", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-V, Kocaeli, 2019, s.1133.

²⁰⁷ Resül Narin, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Adapazarı Ticari Hayatına Dair Tespitler", Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih-Kültür-Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildirileri, 2017, s.487.

²⁰⁸ Ahmet Nezih Galitekin, Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar, Seçil Ofset, İstanbul, 2011, s.316.

²⁰⁹ 2. Kocaeli Sanayi Sergisi Rehberi, Kocaeli, 1967, s.20.

²¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s.1023.

²¹¹ Z.F. Fındıkoğlu, Adapazarı'nın Şehirleşmesi e Sosyolojik Problemleri, S.S.A.M., İstanbul, 1968, s.41.

liraydı.²¹² Böylece yerel banka olma özelliğinden çıkarak ulusal bankacılık özelliğine geçilmeye başlandı. Bankanın adı 15 Mayıs 1924'te Adapazarı İslam Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi, 29 Mart 1928 tarihinde ise Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi olarak değiştirildi.²¹³ 1937 yılında ise Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi unvanını aldı.²¹⁴ 1934 yılında bankanın merkezi Ankara'ya taşındı ve sermayesi 1.000.000 liradan 2.200.00 liraya çıkarıldı.²¹⁵

Adapazarı'nda İslam Ticaret Bankası'ndan sonra ikinci yerli banka olan ve 1919'da Adapazarı'nda kurulan Adapazarı Emniyet Bankası da bu yıllarda faaliyet gösteriyordu.²¹⁶ Bu banka 1919 yılında Emniyet Bankası Komandit Şirketi unvanıyla kuruldu. 1926-1927'de sermayesi 200.000, 1927-1928'de ise 100.000 liraydı.²¹⁷ 1928 yılında bankanın adında değişikliğe gidildi ve Adapazarı Emniyet Bankası A.Ş. olarak bankanın unvanı değiştirildi.²¹⁸ Banka şirket haline dönüştürüldükten sonra zaman içinde büyümeye başladı ve 1929'da İnegöl'de, 1930 yılında ise Bursa'da şubeler açtı.²¹⁹ Şubeleşmeye başlamasıyla birlikte yerel bankacılıktan çıkarak ulusal bankacılığa doğru geçiş başladı.

Kocaeli vilayetinde; Adapazarı, Hendek, Gebze, Kandıra ve Karamürsel'de Ziraat Bankası sandıkları bulunuyordu.²²⁰ Bunların yanı sıra tütünle meşhur olan Hendek'te tütün üreticilerinin kurdukları Hendek Tütüncüler Kooperatif Şirketi 100.000 liralık sermayesi ile dikkat çekmektedir²²¹. Bu şirket 4 Ağustos 1922 tarihinde kurulmuştur.²²²

²¹² Mustafa Sarı- Resül Narin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Adapazarı İslam Ticaret Bankası", I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, Cilt 2, Kocaeli, 2007; s.950-951.

²¹³ Kuruluşundan Bugüne Türkbank, s.10.

²¹⁴ 2. Kocaeli Sanayi Sergisi Rehberi, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 28 Haziran-Temmuz 1967, s.21.

²¹⁵ Münir Kutluata, Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası, Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1972, s.33.

²¹⁶ Resül Narin, Ada'dan Pazar'a Sakarya, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya, 2014, s.174-177

²¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, 1023; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi 1927-1928, s.1093

²¹⁸ Narin, a.g.e., s.109.

²¹⁹ Kutluata, a.g.e., s.26.

²²⁰ 1926-1927 Devlet Salnamesi'nde Ziraat Bankası'nın Adapazarı, Hendek, Gebze, Kandıra ve Karamürsel Şubeleri derken 1927-1928 Devlet salnamesinde Adapazarı, Hendek, Gebze, Kandıra ve Karamürsel sandıkları demektir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, 1023; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, s.1093.

²²¹ 1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, s. 1093; 1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Devlet Matbaası, İstanbul, Tarihsiz, s.621.

²²² Özel, a.g.m., s.748.

Vilayetin merkez kazasında hizmet veren tek yerli banka Kocaeli Halk Bankası idi. 1928 yılında kurulan bu bankanın sermayesi 50.000 liraydı.²²³ İzmir İktisat Kongresi'ne Kocaeli Livası adına katılan temsilciler arasında İzmit'te yerli ve milli banka kurma istekleri yer almış, bu istek ait oldukları encümenler aracılığı ile Kongre'ye sunulmuştur.²²⁴ İzmitli bir grup girişimci, daha sonra uzun yıllar Belediye Başkanlığı yapacak olan Aktar Kemal (Öz) önderliğinde "Esnaf Bankası" adı ile yeni bir banka kurmayı kararlaştırırlar fakat bu kararlaştırılrsa da asıl olarak İzmit halkının banka kurma istekleri Ali Nazif Bey'e iletilerek Kocaeli Halk Bankası'nın kurulması kararlaştırılır.²²⁵ Bu kararın başlıca nedeni ise; İzmit'te kurulan Terakki Ticaret Anonim Şirketi'nin Adapazarı İslam Ticaret Bankası'na katılırken anlaşmaya uyulmamasıydı.²²⁶ Banka 50.000 lira sermaye ve 83 kurucu üyeden oluşturuldu. Böylece 26 Ocak 1927 tarihinde Kocaeli Halk Bankası Anonim Şirketi adıyla, İzmit'in ilk yerel ve milli bankası kurulmuş oldu.²²⁷ 1929 yılında bankanın sermayesinde arttırıma gidilerek ve 50.000 Liradan 100.000 Liraya çıkarıldı. Banka ilerleyen yıllarda iştirakler kurmaya başladı. Sapanca Gölü Civarı Bayındırlık Türk Anonim Şirketi, Banktaş Ticaret ve San. Ltd., İspak İzmit Sıvı Paketleme San. A.Ş., 1938'de Marmara Yaprak Tütün Limited Şirketi kurulan iştiraklerdir. Bu iştirakler çeşitli işlere imzalar atmıştır. Sapanca Gölü ve Civarı Bayındırlık T.A.Ş. Halk Sineması'nı işletirken, Marmara Yaprak Tütün Şirketi Kandıra Hastanesi, Sapanca'daki Turistik Otel, İzmit-Gölcük-Karamürsel yolu, İzmit Lisesi, İzmit Sahil Yolu, Devlet Hastanesi ve Erkek Sanat Okulu'nun yapımlarına katkı sağlamışlardır.²²⁸ Banka aynı zamanda çeşitli sosyal sorumluluk projelerine destek oluyordu. Böylece banka kent hayatına da katkılar sağlayarak şehir ile iç içe geçmiştir.

Bankanın ambleminin de İzmit'in sembollerinden olan çınar ağacı yaprağı olması bunun göstergelerinden bir tanesidir. İzmit'te sanayinin hızla gelişmesiyle banka bu tempoya ayak uyduramadı ve bu hızın gerisinde kaldı. 1960'ların başında

²²³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi 1927-1928, s.1093.

²²⁴ Yavuz Ulugün, "Kocaeli Halk Bankası", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, Kocaeli, 2016, s.768.

²²⁵ Rıfat Yüce, "Halk Bankası Nasıl Teşekkül Etti", Türkyolu, 11 Mart 1947, s.1.

²²⁶ Yavuz Ulugün, Kocaeli Halk Bankası, İzmit Rotary Kulübü ve Kocaeli Sanayici ve İşadamları Derneği Ortak Kültür Yayını, Kocaeli, 2018, s.8.

²²⁷ Kocaeli Halk Bankası Anonim Şirketi'nin kurulmasına izin verilmesini gösteren belge için bkz. Ek-4, s.129.

²²⁸ Ulugün, a.g.e., s.15.

Garanti Bankası denetimine giren Kocaeli Bankası, 1981’de dört milyar sermayeli Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş.’ne dönüştürüldü.²²⁹

²²⁹ Müzeyyen Ünal, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında İzmit’te Ticaret Hayatı”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, Kocaeli, 2016, s.1016.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ATATÜRK DÖNEMİNDE KOCAELİ'DE SANAYİ

3.1. KOCAELİ'DE SANAYİ

Kocaeli vilayeti, özellikle Sultan Abdülmecit döneminden itibaren sanayi faaliyetlerinin görüldüğü önemli üretim merkezlerinden biri durumundaydı.²³⁰ Şehir, bu sanayi geçmişini Cumhuriyet'in ilanından sonra da korudu. Her ne kadar işgal yıllarında bir takım tesisler atıl kalmış olsa da, birçok fabrika ve işletmede üretim devam etti.

Kocaeli vilayeti dâhilinde 1925-1926 yıllarında muhtelif yedi adet fabrika ile değişik sermayelere sahip 15 anonim şirket mevcuttu.²³¹ Adapazarı Ayakkabıcılık Türk Anonim Şirketi, 29 Temmuz 1924'te 5.000 lira sermaye ile kuruldu.²³²

1926-1927 yılında İzmit'te üç Adapazarı'nda bir olmak üzere her çeşit kereste malzemesi imal eden fabrika mevcuttu. Bunlardan Adapazarı fabrikası senelik 3.000-4.000 araba imal etmekteydi. Yine Adapazarı'nda beş adet un fabrikasıyla bir adet Koza Flâtör fabrikası ve Gebze kazasında Hereke Mensucat Fabrikası, Darıca ve Eskişehir'da çimento fabrikalarıyla yine Darıca'da bir un fabrikası vardı.²³³

1926-1927 yılında İzmit'te hizmet veren ayrıca İzmit Tütün Müstahsilleri Kooperatif Şirketi, Demand Türk Anonim Şirketi, Herman İspiror Tütün Şirketi, Hacı Şakirzade Hacı Mustafa ve Şürekâsı Un Fabrikası İzmit Şubesi vardı.²³⁴

Halepli Haririzade Şefik ve ortaklarına ait olan İzmit-Adapazarı Osmanlı Nakliyat Şirketi, İstanbul-İzmit-Adapazarı arasında nakliyat işi yapıyordu. Şirket Merkezi İstanbul Balıkpazarı'nda Ralli İskelesi Osman Efendi Hanı'nda bulunuyordu. Şirket İzmit'ten İstanbul'a 30 tonluk motoruyla kilogramı bir kuruşa her türlü nakliyat işini yapmaktaydı. Bunun yanında komisyonculuk ve gümrük işlemlerini de

²³⁰ Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid Döneminde Kocaeli", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, Cilt:2, Kocaeli, 2015, s.653.

²³¹ 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s.747.

²³² Özel, a.g.m., s.748.

²³³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbaa-i Amire, İstanbul, Tarihsiz, s.1023.

²³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s.1023.

üstlenmekteydi. Adapazarı-Haydarpaşa demiryolundaki herhangi bir aksama en çok bu şirket gibi nakliyecileri sevindiriyordu.²³⁵

1930-1940 yılları arasında devletçilik politikalarıyla birlikte Kocaeli özellikle sanayi alanında ayrı bir konumundaydı. Köklü geçmişe sahip olan Tanzimat döneminde (1843) kurulan Hereke Halı Fabrikası Cumhuriyet döneminde değişikliklere uğrayarak 1933'te İktisadi Devlet Teşekkülü olan Sümerbank'ın kurulmasıyla bu kuruma bağlandı. Devletçi politika ile yapılan bu girişimle Hereke Fabrikası'na çeşitli yatırımlarla genişletildi. 1936'da ise Kocaeli ile bütünleşerek İzmit'i kucaklayacak olan Kağıt Fabrikası kuruldu. Kağıt Fabrikası da devletçi hamlelerle hayata geçirilen Türkiye'nin ilk Kağıt Fabrikası olma özelliğindedir. Böylece Kocaeli devletçi politikalarından etkilenen yerlerden biri haline geldi. Devlet eli ile kurulan fabrikalardan birinin Kocaeli'de açılması, Kocaeli'nin Türkiye coğrafyasında bir kez daha önemini ortaya koyacak ve sanayi alanında yıllar boyu sürecek olan namının ilk taşlarından biri olacaktır. Kağıt Fabrikası kurulduğu günden itibaren ek fabrikalarının yapılmasıyla büyümeye başlamıştı.

3.1.1. İzmit'te Bulunan Fabrika ve Değirmenler

Nuri Usta'nın Değirmeni: 19 Haziran 1926 tarihinden kurulan bu değirmen, İzmit Cami-i Şerif mahallesi sokağında yer alıyordu. Bu un değirmeninin sahibi Nuri Usta idi. Yıllık 145.800 kg üretim kapasitesi olan değirmenin motoru beş beygir gücündeydi.

Taze Hayat Soma ve Rakı Fabrikası: Soma ve rakı üreten bu fabrika, İzmit Çamlı İskele'de faaliyet gösteriyordu. Nisan 1924 tarihinde kurulan fabrikanın sahibi Hafız Hakkı ve Hasan Fehmi idi. Bu fabrikanın motoru otuz beş beygir gücünde olup yıllık üretim kapasitesi 38.000 idi.

Tuğla ve Kiremit İmalathanesi: İzmit-Kandıra yolunda Tepe Pınarı ve Kırbaç mevkiinde tesis edilen bu imalathane, Bayramzade Halil Haki Efendi'ye aitti. İmalathanenin kuruluş tarihi 1926 yılı idi. Bu işletmenin yıllık tuğla ve kiremit üretimi 50.000 ila 1.000.000 arasındaydı.

²³⁵ Özel, a.g.m., s.748.

Milli İmalathane: Hafız Mustafa ve Ömer Usta'nın mahdumu Ali Osman Efendi'ye ait olan bu işletme, İzmit Ankara Caddesi'nde bulunuyordu. Haziran 1925 yılında kurulan bu fabrikada demir-doğrama, tarım aletleri ve tıbbi aletler üretilmekteydi. Fabrika beş beygirlik gücündeydi. Yıllık üretim kapasitesi ise 200 tondu.

İzmit PİL Fabrikası: Haziran 1927'de kurulan bu fabrika, Ali Rızazade Kemaleddin'e aitti. İzmit Ankara Caddesi'nde faaliyet gösteren fabrikada çeşitli kalite ve büyüklükte pil üretimi yapılıyordu. Bunun yanı sıra fabrikada makine tamirata da yapıyordu. On beygir gücündeki fabrikanın yıllık pil üretim miktarı 100.000 adet civarındaydı.

Hacı Mustafa Efendi ve Ortakları Fabrikası: Sahibi Hacı Mustafa Efendi ortaklarından Nuri Bey olan bu fabrikanın kuruluş tarihi 15 Ekim 1923 idi. Bu fabrika İzmit Ömer Ağa mahallesi Yeni Cuma 222 numarada hizmet vermekteydi. Un fabrikası olarak hizmet veren bu tesisin gücü seksen beygir olup yıllık üretimi 29.511 çuval/ 38.364.300 kilogramdı.

İzmit Selüloz ve Kâğıt Fabrikası (SEKA):

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde kâğıt üretilmiyor fakat kullanılıyordu. Kâğıt, ithalatın önemli bir kalemini oluştururken, bir yandan küçük de olsa bir tür "kâğıt imalatı sektörü", daha doğrusu ithal edilen kâğıtları işleyen bir sektör varlığını sürdürüyordu.²³⁶ Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte de bu yapı devralındığı gibi ithalata dayalıydı. Kâğıt ve medeniyeti paralel olarak düşünecek olursak uygarlık seviyesinin yükselmesi için yerli kâğıt sanayinin Türkiye'de kurulması kaçınılmaz olmuş oluyordu. Kurtuluş Savaşı sonrası genç cumhuriyetin toparlanma sürecinde ortaya çıkan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın doğurduğu olumsuzluklara önlem olmak amacıyla sınıai program hazırlama girişimleri başlatılmış, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı'na dönüşecek olan bu sınıai program çerçevesinde deri, pamuklular, yünlüler ve makinelerin yanı sıra kâğıtçılık da ilk kez devlet tarafından ciddi olarak ele alınmıştır.²³⁷ Selüloz ve kâğıt sanayinin kurulması fikrinin ortaya çıkmasını sağlayan kişi Yüksek Kâğıt Mühendisi Mehmed

²³⁶ Uygur Kocabaşoğlu, Seka Tarihi, Seka Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmit, 1996, s.37.

²³⁷ Kocabaşoğlu, a.g.e., s.56.

Ali Kâğıtçı'dır. Mehmet Ali Kâğıtçı ulusal kâğıt sanayinin kurulması zorunluluğunu şöyle anlatmaktadır:

- *“Selüloz ve kâğıt sanayii ülkemizde gelişmeye en müsait sanayi dallarının başında gelir. Çünkü bu sanayi bağımsızlığını kışkırtan bir ulus için can alıcı öneme sahiptir ve ekonomik açıdan olduğu kadar ulusal savunma açısından da ciddiyetle ele alınmalıdır.*
- *Selüloz ve kâğıt sanayi, dışa bağımlı olmaksızın, kendi doğal kaynaklarımıza dayanarak kurulabilecek bir sanayi olduğu gibi, suni ipek, dumansız barut, patlayıcı maddeler, selüloid vb. sanayi kollarının da gelişmesini sağlayacaktır.*
- *Bir tarım ülkesi olan Türkiye’de selüloz sanayinin kurulması tarım ürünleri artıklarının boşuna ziyan olmamasını sağlayacak ve her yıl yalnız kâğıt için ülke dışına milyonlarca liranın akışını önleyecektir.*
- *Bu ulusal sanayinin kurulması ve gelişmesini uzun yıllar engellemiş bulunan etkenler, Gazi’imizin yol göstermesiyle Türk camiası tarafından kırılmıştır.”²³⁸*

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Mehmed Ali Kâğıtçı, milli kâğıt sanayinin kurulmasını ve bir an evvel yerli üretime geçilmesini savunmaktadır. Bu sırada Türkiye’de kâğıt fabrikası kurmak için birçok şirket tarafından girişimlerde bulunuluyordu. 1924 yılından itibaren Avusturya, Hollanda, Belçika L. Nahum ve ortakları Komandit Şirketi (1927) Adapazarı Melen Çayı üzerinde kağıt fabrikası kurmak için teklifler yapmıştı fakat bu hayata geçirilemedi.²³⁹ 1928 yılında ise Norveç’in Oslo şehriden Winter-Hijehn-Kongensgt. 5-Overrettsforer firması ve İsveç’ten bir firma kağıt fabrikası kurma girişimlerinde bulunsa da başarılı olunamadı. Diğer bir teklif ise Tütün İnhisarı Umum Müdürlüğü’nden geldi. Umum Müdürü Behçet Günay, Kağıtçı’ya resmi yazı göndererek görüşme talebinde bulundu. Kurulacak fabrikada günlük 20 ton kâğıt ve karton üretilcekti.²⁴⁰ Dünyanın tanınmış firmalarından gelen teklifler incelenerek ihale aşamasına geçilmesinin ardından Maliye Bakanı Müsteşarı Ali Rıza Bey’in yazısıyla fabrika kurma çabaları durduruldu ve böylece bu girişimde sonuçsuz kaldı.

²³⁸ Kocabaşoğlu, a.g.e., s.46.

²³⁹ Süleyman Beyoğlu, “Kağıt Fabrikasının İzmit Şehrine Katkıları”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017, s.1928.

²⁴⁰ Mehmet Sarıoğlu, Bir Cumhuriyet Aydını: Mehmet Ali Kağıtçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.27.

1929 yılından sonra izlenen devletçilik politikaları ile ilk kez Devlet, kâğıt sanayi ile ilgilenmeye başladı. 8 Aralık 1929 tarih ve 6.547 sayılı bir yazı ile “en seri bir surette istihsalı arttırmak ve mümkün mertebe istihlakatı müstahsalat-ı dahiliyeye hasretmek maksadıyla” hazırlanan sınaî programda kâğıtçılığa ilişkin raporun Mehmet Ali Bey tarafından yazılması istendi.²⁴¹ Mehmet Ali Bey’in Türkiye’de kâğıt ve selüloz endüstrisinin kurulmasının zorunlu olduğu ve faydalarını belirten raporu takdirle karşılandı. 1932’de İş Bankası kâğıt fabrikası ile ciddi şekilde ilgilenmeye başladı. (Sümerbank kurulana kadar da İş Bankası kâğıt fabrikası kurma girişimiyle anılacaktır.) Bu arada Mehmet Ali Kâğıtçı Sümerbank, İş Bankası ve Ziraat Bankası umum müdürlerinin imzalarını taşıyan davetiye aldı. Bu davetiye şöyledir:

“Sümerbank, Türkiye İş ve Türkiye Ziraat Bankaları Türkiye’de iki buçuk milyon sermayeli bir Türk Anonim Şirketi tesisi ile senede 10-12 bin ton istihsal kabiliyetinde yazı ve sargı kâğıdı ile karton imal eden bir fabrika kurmağa karar vermişlerdir.

Mezkûr müesseselerin şirket sermayesindeki iştirak hisseleri Sümerbank’ın hissesi iştirakinin ekseriyeti teşkil etmesi esası dairesinde tevzi ve taksim olunacaktır.

Fabrika tesisatını vermek üzere teklifatta bulunmuş olan ecnebi firmalarla müessis bankaların umumi müdürlerinin müzakerelerde bulunmaları ve bu mevzuu tetkik etmiş olan mühendis Mehmed Ali Bey’in kurulacak fabrikanın teknik hususatı hakkında Sümerbank ile temas ederek fenni şartname ihzar eylemesi ve işbu şartnameye muvafık olmak üzere muhtelif alâkadar firmalardan teklifnameler celbi ve müesseselerce intihap olunacak bir heyeti mütehassısa marifetile fabrika mahalli olarak en münasip mintaka ve yerin tayini hususunda iptidai tetkikatın icrasile neticeden müessislere malumat verilmesi takarrür etmiştir.”²⁴²

Mehmet Ali Kâğıtçı raporunda, selüloz üretimine yarayan her türlü hammaddenin ve onu destekleyecek yardımcı maddelerin ülkemizde bulunduğunu, kâğıt ve mukavva türlerinin hepsini üretmemizin mümkün olduğunu belirtmekteydi.²⁴³ Fakat bu rapor hemen bir sonuç yaratmadı. Çünkü bir yandan Teşvik-i Sanayi kanunlarına rağmen özel sektörün sermaye yetersizliği nedeniyle sanayileşme

²⁴¹ Kocabaşoğlu, a.g.e., s.51.

²⁴² Ubeyd Öce, Mehmed Ali Kağıtçı, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950, s.14

²⁴³ Sarioğlu, a.g.e., s.30.

alanında varlık gösterememesi ve öte yandan da genç Cumhuriyet'in sanayiye hedef olarak seçmiş olması devleti bu alanda yeni önlemler almaya yönlendirdi.²⁴⁴ Bu sırada ortaya çıkan 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle devletçilik ilkesi ile ekonomik politikalar uygulanmaya başlandı. İktisadi bunalımın doğurduğu sıkıntılar sadece Türkiye'yi değil tüm dünyayı etkiliyor, bu nedenle de ülke genelinde müdahaleci ekonomik politika hâkimiyeti söz konusu oluyor ve böylece devletçi uygulamalar yürürlüğe konmaya başlanıyordu. Anlaşılacağı üzere bu rapor, kısa vadede bir netice yaratmasa da uzun vadede Türkiye'nin kâğıt sanayisinin kurulmasında temel oluşturuyordu.

Sanayileşmeyi tek merkezden belli bir program çerçevesinde hızlı ve kaynak israfına yer vermeden gerçekleştirmek için beş yıllık bir sanayileşme programı hazırlanmasına karar verildi ve bu sanayi programı uygulamak üzere 3 Haziran 1933'de Sümerbank kuruldu.²⁴⁵ Kâğıt fabrikasının kurulmasına karar verildikten sonra fabrikanın nerede kurulacağı tartışma konusu haline geldi. Kuruluş yeri belirlenirken iki sorun söz konusuydu. Biri fabrikanın hangi şehirde kurulacağı diğeri ise şehrin neresinde olacağı idi. Bunun üzerine Türk ve Almanlardan oluşan bir heyet Ereğli ve İzmit'te incelemelerde bulundu ve fabrika için en uygun şehrin İzmit olacağına karar verdiler. Mehmet Ali Kâğıtçı bu durumdan şöyle bahsetmektedir; *"fabrika için daha 1928 yılında İzmit'i seçmiştim. İhâlenin yapıldığı 1934 yılında bir defada Alman uzmanların yurdu dolaşmaları, tetkikler yapmaları istendi. Alman uzmanlar tetkikler sonucu İzmit'i seçmemdeki isabeti teyid ettiler."*²⁴⁶ Anlaşılacağı üzere kâğıt fabrikası İzmit'te kurulacaktır. "Neden İzmit'te kâğıt fabrikası kuruldu?" diye soracak olursak; öncelikle coğrafi konumu, İstanbul'a yakınlığı, kara-deniz-demiryolu ulaşım ağlarının bulunuşu, kâğıt için en temel ihtiyaç olan ağacın oldukça fazla olması sebebiyle, hammaddeye yakınlık ve tatlı su imkânına sahip olması gibi etkenleri sıralayabiliriz.²⁴⁷ İzmit o yıllarda 14.000 nüfusu barındıran küçük bir yerleşim yeri idi. Su evlere

²⁴⁴ Emre Dölen, *Dünyada ve Türkiye'de Kağıtçılığın Tarihçesi*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2015, s.329.

²⁴⁵ Serdar Şahinkaya, *Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.129.

²⁴⁶ Seka Dergisi, Sayı 4, Yıl 1, Şubat, 1985, s.20.

²⁴⁷ Mehmet Ali Kâğıtçı, *Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, Halk Basımevi, İstanbul, 1966, s.6.

merkeplere yüklenen fiçılarla taşınıyor, mangal kömürü ile işleyen gazojen motoru şehir cereyanını sağlayan dinamoyu çeviriyordu.²⁴⁸

Fabrikanın İzmit'te kurulma kararı verildikten sonra bu kez İzmit'in neresinde kurulacağı tartışma konusu olmaya başlandı. İzmit'in doğusunda mı yoksa batısında mı fabrika kurulmalı çekişmesi başlamış ve dönemin Belediye Başkanı Kemal Öz Yeni Cuma Cami (Pertev Paşa Külliyesi) civarındaki yere yani şehrin doğusunda fabrikanın kurulması gerektiğini savunurken, Mehmet Ali Kâğıtçı ise şehrin batısını savunuyordu. Bunun üzerine, İktisat Vekili Celal Bayar fabrikanın şehrin batısında kurulması gerektiğini bildirerek tartışmaya son verdi.²⁴⁹ Nihayet, Cumhuriyet Dönemi İzmit'te en önemli sanayi kuruluşu olan kâğıt fabrikasının 1934'te Sümerbank bünyesinde "İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası" adıyla Başvekil İsmet İnönü ve İktisat Vekili Celal Bayar tarafından temeli atıldı.²⁵⁰ Fabrikaya yeni binalar ekleneceği için Birinci Kâğıt Fabrikası denilecektir.

Gazete haberlerinde, fabrikanın açılışı sevinçle karşılanmış, İzmit'te bir kâğıt fabrikası kurulması kâğıt ile ilgili pek çok sektörde heyecan yaratmıştı. Zaman Gazetesi'nin 12 Temmuz 1935 tarihli "*Gazetecilere Müjde Eylülde Açılacak Olan İzmit Kâğıt Fabrikası, Gazete Kâğıdı Da Üretecek.*" başlıklı haberi fabrikanın gazeteciler arasında da nasıl bir heyecan yarattığını anlatmaktadır.²⁵¹ Fabrikanın açılışı ise İktisat Vekili Celal Bayar tarafından 6 Kasım 1936 tarihinde yapıldı. İlk kâğıt üretimi ise 18 Nisan 1936'da gerçekleştirilmiş olup yıllarca şehrin simgelerinden biri haline dönüşecek bu fabrikanın 18 Nisan 1936 tarihinde yaptığı ilk kâğıt şehirde de büyük bir sevinçle karşılandı.²⁵² İlk kâğıt sarı renkte zarf kâğıdı olup, ağırlığı 70 gramdır.²⁵³

Kâğıt fabrikası kente her anlamda katkılar sağlayacaktı. Nitekim 1935-40 yıllarında ülke nüfusu binde 17 artarken bu sayı Kocaeli'de 22.5, 1940-45 yıllarında

²⁴⁸ Ali Yeşildal, "Medeniyet Hamurundan Kültür Merkezine: Bir Endüstriyel Dönüşüm Merkezi Olarak SEKA", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017, s.1911.

²⁴⁹ Kocabaşoğlu, a.g.e., s.67.

²⁵⁰ Cumhuriyet, 15 Ağustos 1934.

²⁵¹ Zaman, 12 Temmuz 1935, s.1

²⁵² Ulus, 20 Nisan 1936, s.1

²⁵³ Kocabaşoğlu, a.g.e., s:86-87

ülke nüfusu binde 10.6 artarken bu artış Kocaeli’de binde 20.5 idi.²⁵⁴ Kâğıt fabrikası ile birlikte İzmit kenti diğer şehirlerden göç almaya başlayarak iş gücü istihdamı sağlamaya başlıyordu. Bu sıralarda Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esad 1935 yılına ait faaliyet raporunu Mustafa Kemal Atatürk’e sunarak şöyle demiştir; *“İşte efendim, işlemez dedikleri Milli Kâğıt Fabrikamızın yaptığı kâğıda basılmış bir yıllık emeğimizin kitabı...”* Atatürk dışarıdan getirilenden farksız yerli kâğıda basılı broşürü dikkatle incelemiş sonra da içini çekerek şunları söylemiştir; *“Çocuğum, bana bu yapılan fabrikaların işlemeyeceğini, memlekete dert olacağını, lüks ve fanteziden ileri gidemeyeceğini, açık kapalı çok söyleyenler oldu. Bunlar içinde hala hükümette Bakanlık sandalyesinde oturanlar var. En çok ve ısrarlı tenkidleri kâğıt sanayinde topladılar. Ama ben biliyorum ki, ötekilerden vazgeçilse bile bundan vazgeçilmez. Çünkü bir memleket, kâğıdını kendi yapmadığı zaman ulusal kültürünü yabancı lütfuna bağlar. Kapitülasyonların en tehlikelisi de budur. Ötekilerden önce bütün dikkat ve ilginizi kâğıt sanayinde toplayın.”*²⁵⁵

Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı’nın hayali olan yerli kâğıt fabrikası kurma fikri, yoğun uğraşları sonucu, devlet tarafından sanayileşmeyi hedefleyen Birinci Sanayi Planı’nda bir selüloz ve kâğıt fabrikasının yer almasını sağladı. Böylece 1933’de Sümerbank kuruldu ve Mehmet Ali Kâğıtçı 1 Mart 1934’de “İzmit Kağıt ve Karton Fabrikaları” genel müdürü olarak göreve başladı.²⁵⁶ 1936 yılında fabrikanın açılışıyla birlikte İkinci Kâğıt ve Selüloz Fabrikalarının temeli de atıldı.

3.1.2. Derince’de Bulunan Fabrikalar:

Türkiye Cumhuriyet’i kurulduktan sonra demiryolu yapımına oldukça önem verilerek, tüm yurdu “demir ağlarla öreceğiz” deyiimiyle ülkenin genelinde demiryolu hatları döşenmeye başlandı. Ülke genelinde başlatılan kalkınma hareketiyle beraber demiryolları inşa edilmeye başlanıyor ve demir traversler kullanılıyordu. Fakat demir traverslerin yurtdışından ithal edilmesi sebebiyle döviz dışarıya aktarılmakta idi. Bu nedenle traverslerin yurtiçinde üretilmesine karar verilerek Almanya’dan Barzig firması uzmanları getirtilerek araştırma yapılması istendi. Yola dik olarak yerleştirilen

²⁵⁴ Yeşildal, a.g.m., s.1913.

²⁵⁵ 50. Yıl (1936-1986) Kâğıtçılık Günü-Kuruluş Günü, Seka Kültür Yayınları, İzmit, 1987, s.9.

²⁵⁶ Öce, a.g.e., s.16.

ve üzerlerine ray bağlanan ağaç, demir veya betondan yapılmış parçalar demek olan traversin, maliyetini düşürmek için ağaçtan üretimi düşünüldü.²⁵⁷ Getirtilen uzmanlar, ülkede ağaç travers yapılabilceği yönünde rapor verdi. Bunun üzerine 4 Aralık 1929 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla ülkeye demir travers sokulmamasına, ayrıca traversi ülke olanaklarıyla sağlamak için Derince’de bir travers fabrikası açılmasına karar verildi.²⁵⁸ Böylece Türkiye’nin ilk ahşap travers enjekte fabrikası olma özelliğini taşıyan fabrikanın Derince’de yapılması sağlandı.²⁵⁹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün direktifleriyle 1 Ağustos 1930 tarihinde yapına başlanan Derince Travers (Enjekte) Fabrikası inşaatı, 15 Mayıs 1931 tarihinde tamamlanarak hizmete açıldı.²⁶⁰ Barzig firması tarafından fabrika kuruldu. 1950’li yıllarda fabrika müdürü Yüksek Orman Mühendisi Feyzi Erkin, fabrikadan şöyle bahsetmektedir: ‘*Fabrikanın ismi her nedense yanlış konmuştur. Bu fabrika travers yapmaz. Her türlü ağaç ve kerestenin mukavemetini arttırmak için ilaçlama fabrikasıdır. Tazyik ile muhtelif antiseptik maddeler kerestelere tenkih edilerek ağaçları kurtların ve mantarların tahribatından korunmasını temin eder. Fabrika bütün memleketin ihtiyacını temin edecek güçte, Balkanlarda ve Yakınşarkta eşi bulunmayan modern bir tesistir. Burada telgraf direkleri, maden direkleri, iskele keresteleri ile dışarıda yağmur ve kar altında her türlü muhatarata maruz kerestelerin dayanmasını temin için lüzumlu ve iktisadi bir fabrikadır. Yurdumuz ormanlarının malumatını demiryollarında kullanarak memleket kalkınmasında büyük hizmetler görmesi düşünülerek kurulmuştur.*’²⁶¹ Ahşap traverslerin çürümeden uzun süre dayanması için fabrikanın yapılmasına gerek görüldüğü anlaşılmaktadır. Üretilen traversler ise Derince demiryolu hattı üzerinde kurulan bu fabrikadan kolayca diğer yerlere trenler vasıtasıyla taşınıyordu. Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Derince Travers Fabrikası, 2.12.1940’ta Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü’ne (DDYLİUM) devredildi.²⁶²

²⁵⁷ Derince Dergisi, 6 Eylül 2010, s.6.

²⁵⁸ Efdal As, “Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.264-265.

²⁵⁹ Volkan Şenel, Tarihi Yönüyle Derince, Derince Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2012, s.373.

²⁶⁰ Şenel, a.g.e., s.373.

²⁶¹ İktisadi Uyanış Dergisi, Şubat, 1951, s.32.

²⁶² As, a.g.e., s.265.

3.1.3. Kandıra’da Bulunan Fabrika ve Değirmenler

Anine Pınarı Değirmeni: 1925 yılında kurulan bu değirmen Kandıra yolunda Anine Pınarı mevkiinde bulunuyordu. Sahibi Hacı Mustafa Ağa mahdumu Hasan Efendi’ydi. 36 beygir gücünde olan değirmen yıllık 51.840 kıyyelik un üretimi yapıyordu.

Kaynarca Değirmeni: 1925 yılında faaliyete geçen bu değirmen Kandıra’nın Şeyhler nahiyesi Kaynarca köyünde faaliyet gösteriyordu. Sahibi Hüsnü Efendi mahdumu Enver ve Vasıf Beyler olan değirmen on altı beygir gücündeydi. Değirmenin yıllık üretimi ise 25.920 idi.²⁶³

3.1.4. Gebze’de Bulunan Fabrika ve Değirmenler

Hereke Mensucat Fabrikası: Sultan Abdülmecid’in saltanatı döneminde Ohannes ve Boğos Dadyan “İzmit Çuha Fabrikası”nın yapımını üstlenmişler ve bu sırada görüp beğendikleri Hereke’de İzmit’ten elde ettikleri kâr ile kendi hesaplarına bir fabrika kurmaya girişmişlerdir.²⁶⁴ 1843 yılında faaliyete geçen fabrika 50 pamuklu ve 25 ipekli canfes tezgâhtan oluşuyordu. İlk başlarda ipekli dokumacılık yapan fabrika, 1891 yılında Sultan II. Abdülhamit’in girişimleriyle halı üretimine başladı.²⁶⁵ 1902 yılında 20 tezgahlı çuhahane, ve iplik dairesi bölümlerinin kurulmasına geçildi ve 1905 yılında yünlü dokumacılık üretimine başlandı.²⁶⁶ Daha sonra 1908 yılında fes imalathanesi kurularak fes üretimine geçildi. Fes imalatı küçük ölçekli olup sadece Hereke Fabrikası’nda bulunmaktadır. Bu nedenle %80’i Avusturya’dan olmak üzere 18.633.983 kuruş büyük ithalatta bulunuluyordu.²⁶⁷ 1927 yılı itibariyle Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’nın sorumluluğunda olan bu fabrikada yünlü, ipekli dokumaların yanı sıra fanila vb. malzemeler de imal ediyordu. İki adet 35 beygirlik motor ve bir adet 25 beygirlik lokomobil gücü olan fabrikanın yıllık üretim miktarı 161.000 metre yünlü ve 5.400 metre ipekli kumaştan ibaretti. Hereke Fabrikası üretmiş olduğu halılar

²⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s.1092-1093.

²⁶⁴ Dölen (2015), a.g.m., s.665.

²⁶⁵ Geçmişten Geleceğe Yaşatılan Gelenek Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.13.

²⁶⁶ 2. Kocaeli Sanayi Sergisi Rehberi, 28 Haziran-Temmuz 1967, s.25.

²⁶⁷ Müzeyyen Ünal, “Yirminci Yüzyıl Başında Kocaeli Bölgesinde Sanayi (1901-1918)”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, Kocaeli, 2017, s.1889.

ve ipekli dokumalar ile yurtiçinde-yurtdışında çeşitli ödüller aldı. Bunlar şöyledir; 1921 İzmir Sergisi-Gümüş Madalya, 1923 Bursa Sergisi- Gümüş Madalya, 1927 İzmir Sergisi-Gümüş Madalya, 1927 İstanbul Sergisi- Sarı Madalya, 1929 İstanbul Sergisi- Sarı Madalya, 1930 İstanbul Sergisi- Sarı Madalya, 1931 İstanbul Sergisi- Sarı Madalya Cumhuriyet dönemi tarih aralığını kapsayan dönemde fabrikanın katıldığı ve ödül kazandığı sergilerdir.²⁶⁸ 1932 yılında yangın geçiren fabrika, 1933 yılında Sümerbank'a devredildi.²⁶⁹

Tavşancıl Un Değirmeni: 1912 yılında kurulan ve Polis Mustafa Efendi'ye ait olan değirmen, Gebze kazası Tavşancıl köyünde aşağı iskeledeydi. Hububat ve un üretimiyle uğraşan bu değirmen 13 beygir gücündeydi ve yıllık 90.000 kg un ürettiyordu.

Konyalı Ali Haydar Efendi Değirmeni: Tavşancıl köyünde bulunan bu değirmen Konyalı Ali Haydar Efendi'ye aitti. Değirmen otuz beş beygir gücündeydi. Ancak bu değirmen 1927 yılı itibariyle atıl halde bulunuyordu.

Şahin Ağazade Mehmed Ali Efendi Değirmeni: Eylül 1924'te faaliyete başlayan ve Sahibi Şahin Ağazade Mehmed Ali Efendi olan bu değirmen Gebze kazası Kalburcu köyünde bulunuyordu. Değirmenin gücü on beygir olup yıllık 200.000 kg un üretimi yapılabiliyordu.

Arslan ve Eskihisar Müttehit Çimento ve Su Kireci Fabrikası: 24 Ağustos 1910 yılında kurulan, Arslan ve Eskihisar Çimento ve Su Kireci fabrikaları Anonim Şirketi'ne ait olan bu fabrika Gebze kazası Eskihisar köyünde idi. Bu fabrikanın gücü bin altı yüz beygir olup yıllık üretim miktarı 15.000 ila 18.000 ton kadardı. Arslan ve Eskihisar Müttehit Çimento ve Su Kireci Fabrikası II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da Osmanlı vatandaşı olan Rum asıllı Andrea Hacı Kiriyaçu, Konstantin Glitsos, Marko G. Langas, Kimyager Kiriyaçu Syngros, Demetrius Yanakopulo ve Nikolas Zarkali tarafından bu dönemde egemen olmaya başlayan "millî iktisat" anlayışının bir ürünü olarak kuruldu.²⁷⁰ Bu fabrika ile çimento sanayinde ilk adım

²⁶⁸ Önder Küçükerman, Anadolu'nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası, Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul,1987, s.143.

²⁶⁹ Ali Ata Yiğit, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikasının Eğitim ve Sanat İşleri", Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, Kocaeli, 2015, s.734.

²⁷⁰ Dölen, a.g.m., s.682.

atıldı ve şirketin üretim yeri Darıca Taşlıman mevki olarak belirlendi. Bu tesisten hemen sonra 30 Mayıs 1911’de bir Alman Şirketi tarafından Eskişehir’de 60.000 sermayeli Eskişehir Suni Portland Çimentoları ve Su Kireci Anonim Şirketi kurularak işletilmeye geçildi.²⁷¹ Bu iki fabrika, çalıştırdıkları yaklaşık 225’er işçiyle 1913 yılında Türkiye’de 100 ya da daha çok işçi çalıştıran 32 imalat sanayi kuruluşu arasında yer alıyordu.²⁷² Birinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomik durgunluk geçiren bu fabrikalar 1920 yılında “Arslan ve Eskişehir Müttehit Çimento ve Su Kireci Fabrikaları Anonim Şirketi” adı altında birleştiler.²⁷³ Bu teşekkül mütareke yıllarının bütün zorluklarına rağmen direnerek ayakta kalabilmeyi çabalasa da, 1922 yılında Darıca fabrikasında 16.100 ton çimento üretildikten sonra üretim durduruldu ve 1923 yılında tekrar üretime başlanarak bu yıl içinde 11.447 ton çimento üretimi gerçekleştirildi.²⁷⁴ 1943 yılında hisselerinin yarısı Arslan ve Eskişehir Şirketi’ne ait olan Zeytinburnu Fabrikası’na, Varlık Vergisi ve başka nedenlerle zarar etmesi sonucu 27 Temmuz 1943’te Milli Korunma Kanunu’nun uygulamaları kapsamında el konur ve işletilmek üzere Sümerbank’a devredilse de, kanuni yollara müracaat edilmek üzere fabrika 1945 yılı sonunda şirkete geri iade edilir.²⁷⁵ Cumhuriyet’in ilanından sonra 1920’li yıllarda şirkette çalışan yabancı teknik elemanların çalışma izinleri sona erdirildiği gibi 1930’lu yıllarda şirketin sermayesi Türkleşmeye başladı ve 1938’de Eskişehir Fabrikası’nın yönetim ve teknik personel kadroları ortadan kaldırılarak doğrudan Darıca Fabrikası’na bağlandı.²⁷⁶ 1940 yılında Eskişehir Fabrikası’nın üretimi durdurularak satışa çıkarılmasının üzerine, Darıca Fabrikası da kömür ihtiyacının karşılanamaması nedeniyle 1943-1947 tarih aralığında üretimine son verdi. 1950’li yıllardan itibaren çeşitli kurumlar arasında el değiştiren fabrika, 2009’da OYAK Çimento Grubu’na satıldı.²⁷⁷

Akifzade İsmail ve Halil Efendi Değirmeni: 26 Mart 1915 kurulan ve Akifzade İsmail ile Halil Efendi kardeşlerin sahibi olduğu bu değirmen, Gebze kazası

²⁷¹ Yurtoğlu, a.g.m., s.116.

²⁷² Yıldız Sey, Türkiye Çimento Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.21.

²⁷³ Emre Dölen- Murat Koraltürk, “İlk Çimento Fabrikamızın Öyküsü 1910-2004”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, İstanbul, 2005, s.360.

²⁷⁴ Dölen, a.g.m., s.686.

²⁷⁵ Yurtoğlu, a.g.m., s.129.

²⁷⁶ Dölen, a.g.m., s.686.

²⁷⁷ Dölen, a.g.m., s.686.

Sultan Orhan mahallesinde faaliyet gösteriyordu. 16 beygir gücüne sahip olan değirmenin yıllık un üretimi 360.000 kg idi.

Bahçivanzade Hacı Hüseyin Ağa Değirmeni: 29 Eylül 1929'da kurulan sahibi Bahçivanzade Hacı Hüseyin Ağa olan bu değirmen Gebze kazası Sultan Orhan mahallesinde faaliyet gösteriyordu. Bu değirmen 14 beygir gücünde olup yıllık üretimi 200.000 kg'dı.

Esteriye Anonim Şirketi Fabrikası: 1910 yılında hizmet vermeye başlayan fabrika, Gebze kazası Tuzla köyünde tuğla ve çini üretimi yapıyordu. Anonim şirketi hüviyetinde olan fabrika 1927 yılında atıl vaziyetteydi.

Betoti Tuğla Fabrikası: 1912 yılında kurulan bu fabrikanın sahibi Mösyö Betoni idi. Fabrika, Gebze kazası Tuzla köyünde bulunuyordu. 1927 yılı itibariyle atıl haldeydi.

Hacı Adem Efendi Değirmeni: 1926 yılında işlemeye başlayan ve sahibi Hacı Adem Efendi olan değirmen Gebze kazası Tuzla köyünde faaliyet gösteriyordu. Değirmenin gücü on iki beygirdi.

Betoti Tuğla Kiremit ve Çini Fabrikası: 1912 yılında kurulan ve Gebze kazası Tuzla köyünde bulunan bu fabrika Anonim Şirket hüviyetinde idi. Altı beygir gücünde olan fabrika 1927 yılı itibari ile tam olarak faaliyet gösteremiyordu.

Yunus Efendi Değirmeni: 1927 yılında kurulan bu değirmen Gebze kazası Tuzla köyünde bulunuyordu. Bu değirmenin gücü altı beygir gücündeydi.

Aydınlı Un Değirmeni: Merhum Cemal Bey mahdumu Hacı Bey'e ait olan ve 1910 yılında kurulan bu değirmen Gebze kazası Aydınlı köyünde bulunuyordu. Değirmen 16 beygir gücünde olup yıllık un üretim miktarı 70.000 kg idi.²⁷⁸

3.1.5. Adapazarı'nda Bulunan Fabrika ve Değirmenler

Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Fabrikası: Anonim Şirketi'nin uhdesinde olan bu fabrika Adapazarı kazası istasyon civarındaydı. 19 Mart 1917 tarihinde faaliyete başlayan fabrikada her türlü ahşap ve demir malzeme işçiliği yapıyordu. Fabrikada yıllık 300 ila 4.500 arasında araba imal ediliyordu. Bunun yanı

²⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1092-1093

sıra marangozluk, torna ve tesviye üzeri de yapıyordu. 190 beygir kuvvetinde iki buhar motoru olan fabrikanın 30 beygirlik benzin motoru vardır. Kurtuluş Savaşı yıllarında ordunun nakliye arabası, savaş sırasında ağaçtan elde edilen çeşitli aletler, sıhhiye arabaları gibi belli ihtiyaçları bu fabrikadan karşılandı. Araba fabrikası olarak da anılan bu fabrikada küçük el arabalarından başlanılarak bütün türlerde dayanıklı ve kullanışlı üretimler yapıldı. Aynı zamanda elektrik atölyesi ve elektrik motorları olan fabrikadan ilçeye 220 volt üzerinden saatte 100 kilovat elektrik veriliyordu. İlerleyen yıllarda Ziraat Bankası'na borçlanan fabrika satılığa çıkarılarak 1933 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası tarafından satın alındı.²⁷⁹

Dizariç Süleyman Usta Un Değirmeni: 1926 yılında faaliyete başlayan ve Süleyman Usta'ya ait olan değirmen, Adapazarı kazası Şafak Kiraathanesi sokağında bulunuyordu. Değirmende çeşitli türden zahire öğütülüyordu. Değirmenin gücü otuz beygir olup yıllık 1.800.000 kg öğütüm yapabiliyordu.

Torlak Hacı Hafız ve Yakup Un Değirmeni: 1921 yılında kurulan ve Hacı Hafız ile Yakup kardeşlere ait olan değirmen, Adapazarı kazası Aziziye Camii civarında bulunuyordu. Çeşitli türden zahirenin öğütüldüğü değirmende 27 ve 37 beygirlik iki ayrı motor bulunuyordu. Değirmenin üretim miktarı, yıllık 1.800.000 kg kadardı.²⁸⁰

Halk Un Fabrikası: 1926 yılında faaliyete başlayan ve Sahibi Hasköylü Rauf Bey olan bu fabrika, Adapazarı kazası Çeşme Meydanı'nda bulunuyordu. Fabrikada çeşitli türden zahireler öğütülüyordu. Yıllık üretimi 1.800.000 kg olan fabrikanın gücü otuz iki beygirdi.

Mustafa Efendi Un Değirmeni: 1911 yılından beri faaliyet gösteren ve Berkofçalı Mustafa Efendi'ye ait olan bu değirmen Adapazarı kazası Hendek Caddesi üzerinde bulunuyordu. Yıllık üretim kapasitesi 1.500.000 kg olan değirmenin gücü yirmi sekiz beygirdi.

²⁷⁹ Tarkan, a.g.e., s.50-51.

²⁸⁰ Sabahattin Özel, "Türk İktisat Tarihinde Adapazarı", İktisat Fakültesi Mecmuası (Sabahaddin Zaim'e Armağan) , 1994/ B.3, C1-4, İstanbul, 1996, s. 747-748

Tayyar Bey Un Değirmeni: 1915 yılından beri faaliyet gösteren ve Tayyar Bey'e ait olan bu değirmen Adapazarı kazası Hendek Caddesi üzerinde bulunuyordu. Yıllık 1.800.000 kg üretim kapasitesi olan değirmenin gücü yirmi sekiz beygirdi.

Ananiya Un Değirmeni: Adapazarı kazası Subaşı mahallesinde bulunan bu değirmen 1911 yılında kurulmuştu. 1927 yılı itibariyle değirmen atıl durumdaydı.

Söğütlü Un Fabrikası: 1926 yılında kurulan bu fabrika Adapazarı kazası Söğütlü nahiyesi merkezinde faaliyet gösteriyordu. Fabrikanın sahibi Kandıralı Yakup Efendi idi. Otuz iki beygirlik güce sahip olan fabrikada yıllık üretim kapasitesi 1.800.000 kg kadardı.

Dernek Cuma Un Fabrikası: 1926 yılında faaliyete geçen bu fabrika eski tapu memuru Ahmet Efendi ve ortağına aitti. Fabrika Adapazarı kazası Dernek Cuma mevkiinde bulunuyordu. Otuz iki beygir gücünde olan fabrikanın üretimi 1.800.000 kg'dı.

İmalat-ı Harbiye Kereste Fabrikası: Devlete ait olan bu fabrika Adapazarı kazası Akyazı bölgesinde bulunuyordu.

Helva Tahin Fabrikası: 1926 yılından beri faaliyet gösteren bu fabrika Adapazarı kazası İstasyon civarındaydı. Fabrika Bolulu Numan ve ortağı Osman Efendi'ye aitti. Fabrikanın gücü yirmi beş beygir, günlük üretim miktarı ise 300 ila 600 kg arasında değişmekteydi.

Koza ve Mensucat Fabrikası: Sipahizade Ahmet Bey'e ait olan ve önceleri koza fabrikası olarak hizmet verirken sonradan mensucat alanında faaliyete başlayan fabrika, Adapazarı kazası Subaşı mahallesinde bulunuyordu. Bu fabrika altmış çarka sahipti.²⁸¹

²⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. S.1092-1093

3.1.6. Karamürsel’de Bulunan Fabrika ve Değirmenler

Karamürsel Un ve Zeytinyağı Fabrikası: Sahibi Abdullah Efendi ve şürekası olan fabrika, Karamürsel kazası kasaba civarında bulunuyordu. Bu fabrika 1927 yılında işler halde değildi.²⁸²

3.2. 1932-1937 Yılları Arasında Yapılan Teşvik-i Sanayi Kanunu İstatistiklerine Göre Kocaeli

1927 Sanayi Sayımı’ndan sonra 1932 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında sanayi istatistikleri yapılmaya başlandı. Cumhuriyet Türkiye’sinin savaşılarından dolayı ortaya çıkan ekonomik sıkıntıları aşmak için giriştiği uğraşlar sonucu, 1913’de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu tekrar gözden geçirilip kapsamı genişletilerek 1927 yılında yeniden yürürlüğe konuldu.²⁸³ Sanayiyi teşvik amacıyla çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu 1942 yılına kadar yürürlükte kaldı. Bu kanun, Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati’nde (1913) belirtilen unsurlarla birlikte, vergi ve harçlardan muafiyet, gümrük tarifeleri, ulaşım indirimi ayrıcalıkları ve teşvikleri kapsıyordu.²⁸⁴ Kanun kapsamına alınan sanayi müesseselerinin kullandıkları motor gücü, hammadde harcamaları, çalışan sayısı, üretim değeri gibi unsurlar temel ölçüt olarak alınarak istatistikler belirlenmiştir. Bu sayımda, beşten fazla sanayi müessesenin olduğu vilayetler sayıma dahil edilmiş ve Kocaeli’de bu sayımda yer almıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan şirketlerde yaratılan katma değer 5,7 milyon TL civarındaydı. %67’si Hereke Fabrikası, %23’ü Arslan-Eskihisar Çimento Fabrikası bu oranlarla büyük bir payda yer alırken kalan kısımlarda ise diğer işletmeler yer alıyordu.²⁸⁵ Bu dönem ile ilgili toplu bilgi veren tek istatistik olan bu istatistikler her yıl tekrarlanarak yapılmış, kısa süre içerisinde sayımların yapılmasından dolayı sonuçların güvenilirliği azalmıştır. Ayrıca sadece Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan müesseseler sayıma dahil edildiği için diğer kuruluşlar hakkında bilgi bulunmamaktadır.²⁸⁶ Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında

²⁸² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s.1092-1093

²⁸³ 50 Yılda Türk Sanayii, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s.5.

²⁸⁴ A. Gündüz Ökçün, İktisat Tarihi Yazıları, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara, 1997, s.99.

²⁸⁵ Yurt Ansiklopedisi, a.g.mad., s.5034.

²⁸⁶ Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s.155.

yapılan bu sayımlardan sonra 1950 yılına kadar herhangi bir istatistiki sayım yapılmamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Kocaeli vilayetinde un sanayi önem verilen üretim tesislerinden biriydi.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki un sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:²⁸⁷

Tablo 3.1. 1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki un sanayi verileri

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Un sanayi	Müessese adedi	12	8	8	7	6	5
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki yaklaşık kıymeti (Lira)	112.500	77.900	62.485	61.804	29.893	19.055
	Binası müessesenin malı olan	11	7	8	7	6	5
	Binası müessesenin malı olmayan	1	1	-	-	-	-
	Müessesenin malı olan binaların yaklaşık kıymeti (Lira)	38.700	16.800	17.600	11.857	13.407	7.464
B: Müesseselerin çalışma vasıtaları	Müessese adedi	12	8	8	7	6	5
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler	1	-	-	-	1	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler	11	8	8	7	5	5
	Buhar	A	1	-	1	-	-

²⁸⁷ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.110-112.

Tablo 3.1. (Devam) 1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki un sanayi verileri

I: Güç kaynağı vaziyeti ve Un Sanayi Çeşitleri		B	78	-	25	-	-
	Tenvir gazı	A	9	4	2	4	2
		B	202	135	65	130	65
	Yağ, benzin vesaire	A	1	3	3	1	-
		B	25	67	87	22	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-
	Muhtelif	A	2	2	2	4	4
		B	44	46	44	101	99
	III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Un sanayi	Müessese Adedi	12	8	8	7	6
İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ²⁸⁸		74	38	36	8.456	5.608	3.884
14 yaşından küçük		E	-	-	-	-	-
		K	-	-	-	-	-
14 yaşından büyük		E	72	36	35	-	-
		K	2	2	1	-	-
İşçi ve ustabaşılardan Türk		E	72	36	35	-	-
		K	2	2	1	-	-
Yabancı		E	-	-	-	-	-
		K	-	-	-	-	-
Fen memuru		Türk		4	-	1	-
		Yabancı		-	-	-	-
İdare memuru		Türk		6	2	2	1
		Yabancı		-	1	-	-
Meşgul kişi toplamı	84	41	39	-	-	-	

²⁸⁸1935-1937 için işgünü adedi.

Tablo 3.1. (Devam) 1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki un sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Un Sanayi	Müessese Adedi	12	8	8	7	6	5
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	19.026	7.996	6.688	6.659	4.584	3.432
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	6.750	670	1.080	600	450	-
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	25.776	8.666	7.768	7.259	5.034	3.432
IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Un Sanayi	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı		150	-	-	-
		Yerli		190.476	97.757	109.381	736.071
		Toplam		190.626	97.757	109.381	736.071
	İşletmeye muktazi mevut toplamı (Lira)	4.652	5.976	6.032	5.074	2.968	2.059
	Üretim kıymeti (Lira)	250.754	119.727	133.552	851.135	70.970	52.849

Yukarıdaki tablo 3.1.'den anlaşılacağı üzere de; 1932 yılından 1937 yılına kadar un sanayindeki müessese sayısındaki düşüş sebebiyle üretim miktarı da buna bağlı olarak düşmüştür. 1932 yılında fabrika sayısının 12 iken 1937'de 5'e inmesi ve buna bağlı olarak da üretimin düşmesi oldukça dikkat çekici bir durum arz etmektedir. Osmanlı'dan devralınan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan fabrikalar 1930'lu yıllarda tek tek kapanmış ve 1937 yılına geldiğinde sayı 5'e karar düşmüştür. Bu durumda yaşanan ekonomik krizin de önemli bir etkisinin olduğu aşikârdır.

Adapazarı'nda 1911 yılında büyük un fabrikası kurulmuştur. Günde ortalama 150-160 çuval un üretimi yapıyordu. Bu fabrikanın haricinde 1936 yılında Adapazarı'nda dört adet daha un üretimi yapan fabrika mevcuttur.²⁸⁹ Cumhuriyet döneminde İzmit kıyı şeridinde Yeni Cuma Cami'sinin önünde inşa edilen ilk yapı Hacı Ali Bey ve oğlu Halit Eyüp tarafından yapılan un fabrikasıdır.²⁹⁰ Ayrıca bu

²⁸⁹ Tarkan, a.g.e., s.54.

²⁹⁰ Şenyurt, a.g.e., s.17.

dönemde yine İzmit Buğday meydanında bir un fabrikası daha yer almaktadır. Bu iki un fabrikası İzmit'in en eski un fabrikaları olma özelliği taşıyordu. Aynı zamanda İzmit, Adapazarı, Karasu, Hendek, Kandıra, Gebze, Geyve ve Karamürsel'de küçük veya büyük motorlarla işleyen un fabrikalarının yanı sıra küçük sanayide kullanılan motorla işleyen müesseseler de mevcuttu.²⁹¹ Bu müesseselere dair bilgiler yukarıda Kocaeli'de Kurulan Fabrika ve Değirmenler kısmında verilmiştir.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki pirinç sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:²⁹²

Tablo 3.2. Kocaeli'deki pirinç sanayi ile ilgili veriler

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri	Müessese adedi	-	1	1	1	1	1
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki Tesiat kıymeti ve bina vaziyeti.	-	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Pirinç sanayi	Binası müessesenin malı olan	-	-	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olmayan	-	1	1	1	1	1
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	-	-	-	-
	Kira bedeli (Lira)	-	-	-	425	425	425

²⁹¹ Yüce, a.g.e., s.322.

²⁹² Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.125-127.

Tablo 3.2. (Devam) Kocaeli'deki pirinç sanayi ile ilgili veriler

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Pirinç sanayi Çeşitleri	Müessese adedi		-	1	1	1	1	1
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler			1	1	1	1	1
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan		-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten		1	1			
		Karışık		-	-			
	Güç Kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-
		Buhar motoru	-	-	-	-	-	-
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-
		Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif		-	1	1	1	1	1	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Pirinç sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		-	1	1	1	1	1
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vesaire	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Muhtelif	A	-	3	3	3	3	3
		B	-	50	50	49	49	49

Tablo 3.2. (Devam) Kocaeli'deki pirinç sanayi ile ilgili veriler

III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Pirinç sanayi	Müesseses Adedi		-	1	1	1	1	1	
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ²⁹³		-	15	10	1.649	1.592	1.510	
	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	-	
	14 yaşından büyük	E	-	15	10	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	-	
	İşçi ve ustabaşılardan	Türk	E	-	15	9	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
		Yabancı	E	-	-	1	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	-	
	İdare memuru	Türk	-	-	2	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	-	
Meşgul kişi toplamı		-	15	12	-	-	-		
IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Pirinç sanayi	Müesseses Adedi		-	1	1	1	1	1	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)		-	2.500	2.500	1.092	1.671	606	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)		-	-	500	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)		-	.500	3.000	1.092	1.671	606	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-	
		Yerli	-	30.000	30.000	12.500	3.600	3.100	
		Toplam	-	30.000	30.000	12.500	3.600	3.100	
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)		-	570	600	958	255	409	
Üretim kıymeti (Lira)		-	41.000	37.500	15.000	4.500	3.900		

Tablo 3.2.'ye göre; 1933 yılından itibaren Kocaeli'de pirinç sanayi varlığı görülmektedir ve 1 adet müesseseden meydana gelmektedir. Uygun koşulların olduğu özellikle İzmit-Gölcük havzasında pirinç üretimi Osmanlı döneminden beri

²⁹³ 1935-1937 için işgünü adedi

yapılmakta olan ekonomik bir faaliyetti.²⁹⁴ 1 Ocak 1933 tarihinde İzmit'te açılan İzmit Pirinç Fabrikası Cumhuriyet'in ilk pirinç fabrikası olma özelliğini taşıyordu.²⁹⁵ 1933 yılında kurulan ve kendi ürettiği güç ile çalışan pirinç fabrikası 1935 yılından itibaren 1500'ün üzerinde kişiye istihdam sağlıyordu. 1934 yılına kadar Çeltik (Pirinç) fabrikası olan bina, II. Dünya Savaşı yıllarında da Naftalin fabrikası, sonrasında da matbaacı Asım Basım'ın matbaasına ev sahipliği yaptı. Daha sonraki yıllarda ise yıktırıldı.²⁹⁶ 1935 yılında Kocaeli'ye Ziraat Bakanlığı tarafından çeltik sahalarını incelemek üzere uzmanlar gönderilmiştir. Uzmanların hazırladığı rapora göre İzmit'in pirinç üretimi için elverişli topraklara sahip olduğu belirtilmiştir.²⁹⁷ 1933 yılında kurulan İzmit Pirinç Fabrikası'ndan sonra, bu dönemde başka bir fabrika kurulmamıştır. Fakat Adapazarı Ovası'nda çok miktarda çeltik ekimi yapıldığından su ile işleyen birçok pirinç dinkleri mevcuttur.²⁹⁸

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:²⁹⁹

Tablo 3.3. Kocaeli'deki Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi verileri

A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi	Yıllar					
	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Müessese adedi	1	-	-	-	-	1
Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	10.000	-	-	-	-	4.000
Binası müessesenin malı olan	1	-	-	-	-	1
Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-
Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	5.000	-	-	-	-	5.000
Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-

²⁹⁴ Aslıhan Akpınar-Cebraail Yılmaz-Resül Narin, "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu Yirminci Yüzyıl Başında İzmit Sancağı'nda Koruyucu Sağlık Hizmetleri", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-V, Kocaeli, 2019, s.938.

²⁹⁵ Birgül A. Güler (ed.), Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 – 1939, AÜ – SBF Kamu Yön. Arş. ve Uyg. Merk. No.2, TİDATA, 2008, s. 428.

²⁹⁶Merzuka Yazıcı, İzmit'te Çocukluğum (II. Dünya Savaşı Yılları), Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yayınları, İzmit, 2004, s. 180.

²⁹⁷Zaman, 19 Mart 1935, Yıl:1, Sayı:267, s.4.

²⁹⁸Tarkan, a.g.e., s.54.

²⁹⁹Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.294-296.

Tabo 3.3. (Devam) Kocaeli’deki Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Un, zeytinyağı ve elektrik sanayi çeşitleri	Müessese adedi		1	-	-	-	-	1
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		1	-	-	-	-	1
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten	1	-	-	-	-	1
		Karışık	-	-	-	-	-	-
	Güç Kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-
		Buhar motoru	-	-	-	-	-	-
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	1	-	-	-	-	-
		Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif		-	-	-	-	-	1	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		1	-	-	-	-	1
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Tenvir gazı	A	1	-	-	-	-	-
		B	35	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vesaire	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
B		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif	A	-	-	-	-	-	2	
	B	-	-	-	-	-	55	
	Müessese Adedi		1	-	-	-	-	?
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ¹⁴		7	-	-	-	-	1.810
	E		-	-	-	-	-	-
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	K	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	7	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		Türk	E	7	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		Yabancı	E	-	-	-	-	-
	K		-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	
	İdare memuru	Türk	1	-	-	-	-	
Yabancı		-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		8	-	-	-	-		

Tablo 3.3. (Devam) Kocaeli'deki Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi sanayi	Müessese Adedi	1	-	-	-	-	1	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	1680	-	-	-	-	864	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	1200	-	-	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	2.880	-	-	-	-	864	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-
		Yerli	15.000	-	-	-	-	2.760
		Toplam	15.000	-	-	-	-	2.760
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	1.800	-	-	-	-	930	
	Üretme kıymeti (Lira)	22.250	-	-	-	-	7.058	

Yukarıdaki tablo 3.3.'e göre; Un, pamuk, zeytinyağı ve elektrik sanayi 1932 ve 1937 yıllarında sadece 1 adet müessese olarak faaliyet göstermiş olup 1932-37 yılları arasında üretime dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³⁰⁰

Tablo 3.4. Kocaeli'deki Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi verileri

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi	Müessese adedi	-	-	-	-	-	1
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	5.000	-	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olan	1	-	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	2.000	-	-	-	-	-
	Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-

³⁰⁰ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.143-145.

Tablo 3.4. (Devam) Kocaeli'deki Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi	Müessese adedi		1	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		1	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten	1	-	-	-	-	-
		Karışık	-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-
		Buhar motoru	-	-	-	-	-	-
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-
		Yağ, benzin vb. motoru	1	-	-	-	-	-
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif		-	-	-	-	-	-	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Çikolata, şekerleme, helva levazımatı sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		1	-	-	-	-	-
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vesaire	A	1	-	-	-	-	-
		B	25	-	-	-	-	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
B		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif	A	-	-	-	-	-	-	
	B	-	-	-	-	-	-	
	Müessese Adedi		1	-	-	-	-	-
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ³		4	-	-	-	-	-
			E	-	-	-	-	-
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	K	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	4	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		Türk	E	4	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		Yabancı	E	-	-	-	-	-
	K		-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	
	İdare memuru	Türk	-	-	-	-	-	
Yabancı		-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		4	-	-	-	-		

Tablo 3.4. (Devam) Kocaeli'deki Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Çikolata, şekerleme, helva ve levazımatı sanayi	Müessese Adedi	1	-	-	-	-	-	
	Senelik ödenen işçi yevmiesi (Lira)	432	-	-	-	-	-	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	-	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	432	-	-	-	-	-	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-
		Yerli	14.000	-	-	-	-	-
		Toplam	14.000	-	-	-	-	-
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	150	-	-	-	-	-	
Üretim kıymeti (Lira)	15.500	-	-	-	-	-		

Tablo 3.4.'e göre; 1932 yılında çikolata ve şekerleme üretimini yapan 1 adet müessese bulunmaktadır ve üretim miktarı 15.500 liradır. Bu müessese de 1932 yılından sonra faaliyetine son vermiştir. 1937 yılına kadar şekerleme sanayine dair ne bir müessese ne de bir üretim söz konusudur. Kocaeli'de kurulan şekerleme, helva üretimi yapan müesseseler aile şirketleri olarak kurulduğu bilinmektedir.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki yün ipliği sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³⁰¹

Tablo 3.5. Kocaeli'deki yün ipliği sanayi verileri

	Yıllar						
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	
A:							
Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri							
Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Yün ipliği sanayi							
Müessese adedi	-	-	-	1	1	1	
Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	-	-	-	5.200	6.200	5.492	
Binası müessesenin malı olan	-	-	-	1	1	1	
Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-	
Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	-	5.289	4.289	3.534	
Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-	
Müessese adedi	-	-	-	1	1	1	

³⁰¹ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.201-203.

Tablo 3.5. (Devam) Kocaeli'deki yün ipliği sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Yün ipliği çeşitleri	Müessese adedi		-	-	-	1	1	1
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		-	-	-	1	1	1
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten	-	-	-	1	-	-
		Karışık	-	-	-	-	1	1
	Güç kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-
		Buhar motoru	-	-	-	1	-	-
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-
		Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif		-	-	-	-	1	1	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Yün ipliği sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		-	-	-	1	1	1
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	-	-	-	1	-	-
		B	-	-	-	3	-	-
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	yok	-	yok
	Yağ, benzin vesaire	A	-	yok	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
B		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif	A	-	-	-	-	2	2	
	B	-	-	-	-	5	5	
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Yün ipliği sanayi	Müessese Adedi		-	-	-	1	1	1
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ⁷		-	-	-	18.815	15.237	14.612
	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		Türk	E	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
	Yabancı	E	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	
Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-		
	Yabancı	-	-	-	-	-		
İdare memuru	Türk	-	-	-	-	-		
	Yabancı	-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		-	-	-	-	-	-	

Tablo 3.5. (Devam) Kocaeli'deki yün ipliği sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Yün ipliği sanayi	Müessese Adedi	-	-	-	1	1	1	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	-	-	-	5.873	5.295	4.706	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	-	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	-	-	-	5.873	5.295	4.706	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-
		Yerli	-	-	-	51.590	55.463	34.224
		Toplam	-	-	-	51.590	55.463	34.224
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	-	-	-	4.600	336	1.900	
Üretim kıymeti (Lira)	-	-	-	66.583	66.585	49.140		

Tablo 3.5.'e göre; 1935 yılından itibaren yün ipliği sanayine dair 1 adet müessese kurulmuş ve 1937 yılı itibariyle de müessese sayısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Üretim miktarı 1935 yılında 66.583 lira iken 1937 yılında 49.140 liraya düşmüştür.

Evliya Çelebi'nin "Ağaç Denizi" olarak addettiği ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e önemli bir orman varlığına sahip olan Kocaeli'de 1932-1937 yılları arasındaki kereste sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³⁰²

Tablo 3.6. Kocaeli'deki kereste sanayi ile ilgili veriler

	Yıllar						
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Kereste sanayi	Müessese adedi	1	1	-	-	-	-
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	5.000	5.000	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olan	-	-	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olmayan	1	1	-	-	-	-
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	-	-	-	-
	Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-

³⁰² Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.215-217.

Tablo 3.6. (Devam) Kocaeli'deki kereste sanayi ile ilgili veriler

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Kereste sanayi Çeşitleri	Müessese adedi		1	1	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		1	1	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten	1	1	-	-	-	-
		Karışık	-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-
		Buhar motoru	1	1	-	-	-	-
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-
		Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif		-	-	-	-	-	-	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Kereste sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		1	1	-	-	-	-
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	1	1	-	-	-	-
		B	25	25	-	-	-	-
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vesaire	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
B		-	-	-	-	-	-	
Muhtelif	A	-	-	-	-	-	-	
	B	-	-	-	-	-	-	
	Müessese Adedi		1	1	-	-	-	-
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ⁸		17	16	-	-	-	-
	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-	-
		K	-	-	-	-	-	-
		E	17	16	-	-	-	
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Kereste sanayi	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından büyük	K	-	-	-	-	-
			E	17	16	-	-	-
		Türk	E	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
	Yabancı	E	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	1	1	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	
İdare memuru	Türk	-	1	-	-	-		
	Yabancı	-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		18	18	-	-	-		

Tablo 3.6. (Devam) Kocaeli'deki kereste sanayi ile ilgili veriler

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Kereste sanayi	Müessese Adedi	1	1	-	-	-	-	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	3.457	3.268	-	-	-	-	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	480	480	-	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	3.937	3.748	-	-	-	-	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-
		Yerli	27.060	11.283	-	-	-	-
		Toplam	27.060	11.283	-	-	-	-
	İşletmeye muktazi mevut toplamı (Lira)	100	80	-	-	-	-	
Üretme kıymeti (Lira)	40.720	12.410	-	-	-	-		

Tablo 3.6.'ya göre; 1932-1933 yıllarında 1 adet müessese adedi bulunurken 1933 yılı itibariyle müesseseler kapanmıştır veya istatistikte yer verilmemiştir. Bu nedenle 1933 yılından sonra kereste sanayine dair istatistikler mevcut değildir. Fakat Osmanlı'dan Cumhuriyet'e orman ürünleri ile her zaman önemini koruyan Kocaeli'de kereste sanayinin olmaması düşünülemez bir durumdur. Elbette irili ufaklı işletmeler ile bu iş gerçekleştirildiği için istatistiklere giremediği tahmin edilmektedir.

Yine orman zenginliği ile bilinen 1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki marangoz, doğrama ve mobilya sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³⁰³

Tablo 3.7. Kocaeli'deki marangoz, doğrama ve mobilya sanayi verileri

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Marangoz, doğrama ve mobilya sanayi	Müessese adedi	1	-	-	-	-	-
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	10.000	-	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olan	-	-	-	-	-	-
	Binası müessesenin malı olmayan	1	-	-	-	-	-
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	-	-	-	-
	Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-

³⁰³ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.224-226.

Tablo 3.7. (Devam) Kocaeli'deki marangoz, doğrama ve mobilya sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Marangoz, doğrama ve mobilya sanayi çeşitleri	Müessese adedi		1	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		1	-	-	-	-	-
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten	1	-	-	-	-	-
		Karışık	-	-	-	-	-	-
	Güç Kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-
		Buhar motoru	-	-	-	-	-	-
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vb. motoru	1	-	-	-	-	-	
	Elektrik motoru	-	-	-	-	-	-	
	Muhtelif	-	-	-	-	-	-	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Marangoz, doğrama ve mobilya sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		1	-	-	-	-	-
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vesaire	A	1	-	-	-	-	-
		B	16	-	-	-	-	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Muhtelif	A	-	-	-	-	-	-
B		-	-	-	-	-	-	
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Marangoz, doğrama ve mobilya sanayi	Müessese Adedi		1	-	-	-	-	-
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ⁹		30	-	-	-	-	-
	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	30	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		Türk	E	30	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
	Yabancı	E	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-	
Yabancı		-	-	-	-	-		
İdare memuru	Türk	-	-	-	-	-		
	Yabancı	-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		30	-	-	-	-	-	

Tablo 3.7. (Devam) Kocaeli'deki marangoz, doğrama ve mobilya sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Marangoz, doğrama ve mobilya sanayi	Müessese Adedi	1	-	-	-	-	-
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	3.000	-	-	-	-	-
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	-	-	-	-
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	3.000	-	-	-	-	-
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-
		Yerli	40.000	-	-	-	-
		Toplam	40.000	-	-	-	-
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	800	-	-	-	-	-
Üretim kıymeti (Lira)	49.787	-	-	-	-	-	

Tablo 3.7.'ye göre; 1932 yılında 1 adet olan müessese adedi bu yıldan sonra sifıra düşmüş böylece marangoz, doğrama ve mobilya sanayine dair veriler 1932 yılından sonra bulunmamaktadır. 1932 yılı üretim miktarı ise, 49.787 liradır. Kereste sanayindeki durumun marangoz, doğrama ve mobilya sanayinde de mevcut olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen bu istatistiklerde ya kriterlere uymadığı için ya da kaydı tutulamadığı için yer verilmemiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na katılmış Ali Salahattin Bey tarafından İzmit'te bir marangoz fabrikası açılmış fakat Anadolu Demiryolları'nın ihmallerinden dolayı zarar uğramıştır.³⁰⁴ 1930 yılında Sami Bey'e ait modern ürünler yapan Lüks Marangoz Atölyesi adında bir müessese mevcuttur.³⁰⁵

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki tuğla ve kiremit sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³⁰⁶

Tablo 3.8. Kocaeli'deki tuğla ve kiremit sanayi verileri

A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Tuğla ve Kiremit sanayi	Yıllar						
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	
Müessese adedi	1	1	1	-	-	-	
Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	10.000	15.000	17.500	-	-	-	
Binası müessesenin malı olan	1	1	1	-	-	-	
Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-	
Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	8.000	10.000	10.000	-	-	-	
Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-	

³⁰⁴ Cumhuriyet, 20 Kasım 1930.

³⁰⁵ Ünal, a.g.m., s.1150.

³⁰⁶ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.262-264.

Tablo 3.8. (Devam) Kocaeli'deki tuğla ve kiremit sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Tuğla ve kiremit sanayi Çeşitleri	Müessese adedi		1	1	1	-	-	-	
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-	
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		1	1	1	-	-	-	
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-	
		Kuvveti kendisi üreten	1	1	1	-	-	-	
		Karışık	-	-	-	-	-	-	
		Su motoru	-	-	-	-	-	-	
Buhar motoru		1	1	1	-	-	-		
Güç Kaynağı çeşidi	Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-		
	Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-		
	Elektrik motoru	-	-	-	-	-	-		
	Muhtelif	-	-	-	-	-	-		
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Tuğla ve kiremit sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		1	1	1	-	-	-	
	Su	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Buhar	A	1	1	1	-	-	-	
		B	20	20	20	-	-	-	
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Yağ, benzin vesaire	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Muhtelif	A	-	-	-	-	-	-	
B		-	-	-	-	-	-		
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Tuğla ve kiremit sanayi	Müessese Adedi		1	1	1	-	-	-	
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ¹¹		20	25	25	-	-	-	
	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	E	-	5	10	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	20	20	15	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
		Türk	E	18	25	25	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
	Yabancı	E	2	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	-	
İdare memuru	Türk	-	1	1	-	-	-		
	Yabancı	-	-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		20	26	26	-	-	-		

Tablo 3.8. (Devam) Kocaeli'deki tuğla ve kiremit sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Tuğla ve kiremit sanayi	Müessese Adedi	1	1	1	-	-	-	
	Senelik ödenen işçi yevmiesi (Lira)	2.200	2.500	1.500	-	-	-	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	-	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	2.200	2.500	1.500	-	-	-	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-
		Yerli	-	-	-	-	-	-
		Toplam	-	-	-	-	-	-
	İşletmeye muktazi mevut toplamı (Lira)	3.000	4.000	3.000	-	-	-	
Üretme kıymeti (Lira)	15.000	20.000	10.000	-	-	-		

Yukarıdaki tablo 3.8.'e göre; 1932-34 yılları arasında kiremit sanayindeki müessese adedi 1 adet iken 1934'ten sonra faaliyette müessese yoktur. Bu nedenle, 1932 ve 1934 yılları arasında kiremit sanayine dair veriler mevcuttur. Adapazarı'nda bulunan kiremit fabrikası, Adapazarı-Arifiye şosesi ve Sarıkışla yanında olduğu biliniyordu. Fabrikada çanak, çömlek, saksı gibi çeşitli ürünler yapılırdı.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki kâğıt sanayi verileri Tablo 3.9.'daki gibidir;³⁰⁷

Tablo 3.9. Kocaeli'deki kâğıt sanayi verileri

	Yıllar						
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	
A:							
Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri							
Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti.							
Kâğıt, zarf ve kese kağıdı sanayi							
Müessese adedi	-	-	-	-	1	1	
Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	-	-	-	-	2.080.000	2.212.372	
Binası müessesenin malı olan	-	-	-	-	1	1	
Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-	
Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	-	-	1.190.000	1.191.000	
Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-	

³⁰⁷ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.237-239.

Tablo 3.9. (Devam) Kocaeli'deki kâğıt sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Kağıt, zarf ve kese kağıdı sanayi çeşitleri	Müessese adedi		-	-	-	-	1	1	
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-	
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		-	-	-	-	1	1	
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-	
		Kuvveti kendisi üreten	-	-	-	-	1	-	
		Karışık	-	-	-	-	-	1	
	Güç Kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-	
		Buhar motoru	-	-	-	-	-	-	
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-	
		Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-	
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-		
Muhtelif		-	-	-	-	1	1		
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Kağıt, zarf ve kese kağıdı sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		-	-	-	-	1	1	
	Su	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Yağ, benzin vesaire	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-	
B		-	-	-	-	-	-		
Muhtelif	A	-	-	-	-	3	270		
	B	-	-	-	-	5.624	12.265		
	Müessese Adedi		-	-	-	-	1	1	
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ¹⁰		-	-	-	-	109.004	199.469	
	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-	-	
K		-	-	-	-	-	-		
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Kağıt, zarf ve kese kağıdı sanayi	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından büyük	E	-	-	-	-	-	
			K	-	-	-	-	-	
		Türk	E	-	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
	Yabancı	E	-	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	12	6	
		Yabancı	-	-	-	-	2	2	
	İdare memuru	Türk	-	-	-	-	20	92	
		Yabancı	-	-	-	-	-	-	
Meşgul kişi toplamı		-	-	-	-	-	-		

Tablo 3.9. (Devam) Kocaeli'deki kâğıt sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Kağıt, zarf ve kese kağıdı sanayi	Müessese Adedi	-	-	-	-	1	1	
	Senelik ödenen işçi yevmiesesi (Lira)	-	-	-	-	128.000	289.903	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	-	-	22.000	76.625	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	-	-	-	-	150.000	366.528	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	15.235	765.969
		Yerli	-	-	-	-	284.765	18.976
		Toplam	-	-	-	-	300.000	784.945
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	-	-	-	-	100.000	189.460	
Üretme kıymeti (Lira)	-	-	-	-	850.000	2.978.940		

Tablo 3.9.'a göre; 1936 senesinden önce Kocaeli'de kâğıt sanayinin varlığı söz konusu değildir. 1936 yılında Kâğıt Fabrikası'nın açılmasıyla birlikte kâğıt sektörü varlık göstermeye başlar ve ivme kazanır. Bu tabloda dikkat çeken nokta ise, ülke genelinde kâğıt sanayi alanında teşvikten istifade eden tek sanayi kuruluşu Kocaeli ilinde yer almaktadır.³⁰⁸ Kocaeli'deki kâğıt sanayi ile ilgili detaylı bilgi yukarıda Kocaeli'de Sanayi bölümünde İzmit'te kurulan fabrikalar kısmında verilmiştir.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki buz ve soğuk hava depoları sanayisi ile ilgili veriler şu şekildedir:³⁰⁹

Tablo 3.10. Kocaeli'deki buz ve soğuk hava depoları sanayisi verileri

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Buz ve soğuk hava depoları sanayi	Müessese adedi	-	-	1	1	-	-
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	-	-	15.000	12.000	-	-
	Binası müessesenin malı olan	-	-	1	1	-	-
	Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	5.000	5.000	-	-
	Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-
	Müessese adedi	-	-	1	1	-	-

³⁰⁸ Seher Boykoy, Tek Partili Dönemde Sanayi İstatistiklerine Göre Kocaeli'nin Sosyoekonomik Yapısı, "Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV", Kocaeli, 2018, s.20.

³⁰⁹ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.314-316.

Tablo 3.10. (Devam) Kocaeli'deki buz ve soğuk hava depoları sanayisi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Buz ve soğuk hava depoları sanayi çeşitleri	Müessese adedi		-	-	1	1	-	-	
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-	
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		-	-	1	1	-	-	
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-	
		Kuvveti kendisi üreten	-	-	1	1	-	-	
		Karışık	-	-	-	-	-	-	
	Güç Kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-	
		Buhar motoru	-	-	1	-	-	-	
		Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	1	-	-	
		Yağ, benzin vb. motoru	-	-	-	-	-	-	
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-		
Muhtelif		-	-	-	-	-	-		
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi	Güç kaynaklı müessese adedi		-	-	1	1	-	-	
	Su	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Buhar	A	-	-	1	-	-	-	
		B	-	-	26	-	-	-	
	Tenvir gazı	A	-	-	-	1	-	-	
		B	-	-	-	80	-	-	
	Yağ, benzin vesaire	A	-	-	-	-	-	-	
B		-	-	-	-	-	-		
B: motorların H. P. toplamı Buz ve soğuk hava depoları sanayi	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Muhtelif	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Buz ve soğuk hava depoları sanayi	Müessese Adedi		-	-	1	1	-	-	
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ¹⁹		-	-	8	840	-	-	
	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	-	-	8	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
		Türk	E	-	-	8	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
	Yabancı	E	-	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	-	-	-	-	
		Yabancı	-	-	-	-	-	-	
İdare memuru	Türk	-	-	1	-	-	-		
	Yabancı	-	-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		-	-	9	-	-	-		

Tablo 3.10. (Devam) Kocaeli'deki buz ve soğuk hava depoları sanayisi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Buz ve soğuk hava depoları sanayi	Müessese Adedi	-	-	1	1	-	-	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	-	-	1.200	220	-	-	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	360	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	-	-	1.560	220	-	-	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	-	-	-	-	-
		Yerli	-	-	-	75	-	-
		Toplam	-	-	-	75	-	-
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	-	-	1.200	506	-	-	
Üretim kıymeti (Lira)	-	-	4.500	396	-	-		

Tablo 3.10.'a göre; 1934-1935 yıllarında 1 adet müessese varlığı görülmektedir. 1934 yılında 4.500 lira olan üretim miktarı 1935 yılında 396 liraya düşmüş ve daha sonrasında müessese kapanmıştır. Böylece 1935 yılından sonra buz ve soğuk hava depolarına dair müessese ve üretim miktarı gözlenmemiştir. Ayrıca bu dönem gazete haberlerinden 1931 yılında eğitimini Avrupa'da tamamlamış Veysel B. isimli bir girişimci tarafından İzmit'te buz fabrikası kurulmuştur.³¹⁰ İzmit Buğday Meydanı'nda kurulan bu fabrika, Oksijen ve Buz Fabrikası sahipleri Veysel ve Sait Akbaşoğlu kardeşler tarafından 1947 yılında İzmir'de oksijen imali ile genişletilmiştir.³¹¹

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki pamuklu mensucat sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³¹²

Tablo 3.11. Kocaeli'deki pamuklu mensucat sanayi verileri

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Pamuklu mensucat sanayi	Müessese adedi	-	1	1	1	1	-
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	-	21.000	20.000	20.000	20.000	-
	Binası müessesenin malı olan	-	1	1	1	1	-
	Binası müessesenin malı olmayan	-	1	1	1	1	1
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	-	-	-	-	-	-
	Kira bedeli (Lira)	-	4.000	4.000	4.000	4.000	-

³¹⁰ Cumhuriyet, 13 Nisan 1931.

³¹¹ Ünal, a.g.m., s.1145.

³¹² Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.177-179, 189-191.

Tablo 3.11. (Devam) Kocaeli'deki pamuklu mensucat sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Pamuklu mensucat sanayi	Müessese adedi	-	1	1	1	1	-	
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler	-	-	-	-	-	-	
	Güç kaynağı kullanan müesseseler	-	1	1	1	1	-	
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-
		Kuvveti kendisi üreten	-	1	1	1	1	-
		Karışık	-	-	-	-	-	-
		Su motoru	-	-	-	-	-	-
Buhar motoru		-	-	-	-	-	-	
Güç Kaynağı çeşidi	Tenvir gazı ve gazöjen motoru	-	-	-	-	-	-	
	Yağ, benzin vb. motoru	-	1	1	1	1	-	
	Elektrik motoru	-	-	-	-	-	-	
	Muhtelif	-	-	-	-	-	-	
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Pamuklu mensucat sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi	-	1	1	1	1	1	
	Su	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Yağ, benzin vesaire	A	-	1	1	1	1	-
		B	-	10	10	10	10	-
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-
		B	-	-	-	-	-	-
	Muhtelif	A	-	-	-	-	-	-
B		-	-	-	-	-	-	
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Pamuklu mensucat sanayi	Müessese Adedi	-	1	1	1	1	-	
	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ⁴		-	25	25	983	570	-
	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	E	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	-	3	3	-	-
			K	-	22	22	-	-
		Türk	E	-	3	3	-	-
			K	-	22	22	-	-
	Yabancı	E	-	-	-	-	-	
		K	-	-	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	-	-	1	1	-	-
		Yabancı	-	-	-	-	-	-
İdare memuru	Türk	-	-	1	1	-	-	
	Yabancı	-	-	-	-	-	-	
Meşgul kişi toplamı		-	25	27	-	-	-	

Tablo 3.11. (Devam) Kocaeli'deki pamuklu mensucat sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Pamuklu mensucat sanayi	Müessese Adedi	-	1	1	1	1	-	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	-	2.771	2.500	467	189	-	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	-	-	-	-	-	-	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	-	2.771	2.500	467	189	-	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	-	2.945	5.092	1.713	-	-
		Yerli	-	5.877	4.758	286	300	-
		Toplam	-	8.822	9.850	1.999	300	-
	İşletmeye muktazi mevât toplamı (Lira)	-	536	150	77	106	-	
Üretme kıymeti (Lira)	-	18.061	19.000	2.342	724	-		

Tablo 3.11.'e göre; 1933-1936 yılları arasında pamuklu sanayi varlığı görülse de çalışan kişi sayısı 1935 yılı itibariyle oldukça düşmüş ve 1937 yılında ise artık üretim yapılmadığı anlaşılmaktadır. Kocaeli mensucat sanayi alanında Osmanlı döneminden itibaren önemli bir konumdaydı. Karamürsel Mensucat Fabrikası ve İzmit Çuha Fabrikası'nın bu bölgede olması bunun en büyük göstergesidir. Bu fabrikaların İzmit'in işgali sırasında zarar görmesi sonucu üretimleri durmuştur. İzmir İktisat Kongresi'ne Kocaeli'yi temsilen katılan heyetin Karamürsel Mensucat ve Çuha Fabrikalarının onarılarak tekrar açılması istekleri sonuçsuz kalmıştır.

1932-1937 yılları arasında Kocaeli'deki yünlü, ipekli mensucat sanayi ile ilgili veriler şu şekildedir:³¹³

Tablo 3.12. Kocaeli'deki yünlü, ipekli mensucat sanayi verileri

		Yıllar					
		1932	1933	1934	1935	1936	1937
A: Müesseselerin Vaziyet ve Nitelikleri Tesisat kıymeti ve bina vaziyeti. Yünlü, ipekli mensucat sanayi	Müessese adedi	2	1	1	1	1	1
	Makine alet ve edevatın sene sonundaki takribi kıymeti(Lira)	257.458	351.918	375.272	384.452	304.185	301.357
	Binası müessesenin malı olan	2	1	1	1	1	1
	Binası müessesenin malı olmayan	-	-	-	-	-	-
	Müessesenin malı olan binaların takribi kıymeti (Lira)	179.888	226.957	188.075	236.638	224.970	290.494
	Kira bedeli (Lira)	-	-	-	-	-	-

³¹³ Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri, İstanbul, 1939, s.189-191.

Tablo 3.12. (Devam) Kocaeli'deki yünlü, ipeklı mensucat sanayi verileri

B: Müesseselerin çalışma vasıtaları I: Güç kaynağı vaziyeti ve Yünlü, ipeklı mensucat sanayi çeşitleri	Müessese adedi		2	1	1	1	1	1	
	Güç kaynağı kullanmayan müesseseler		-	-	-	-	-	-	
	Güç kaynağı kullanan müesseseler		2	1	1	1	1	1	
	Güç kaynağı kullananlardan	Kuvveti hariçten alan	-	-	-	-	-	-	
		Kuvveti kendisi üreten	2	1	1	1	1	1	
		Karışık	-	-	-	-	-	-	
	Güç Kaynağı çeşidi	Su motoru	-	-	-	-	-	-	
		Buhar motoru	-	-	-	-	-	-	
		Tenvir gazı ve gazölen motoru	-	-	-	-	-	-	
		Yağ, benzin vb. motoru	1	-	-	-	-	-	
Elektrik motoru		-	-	-	-	-	-		
Muhtelif		1	1	1	1	1	1		
II. Güç kaynaklı müesseselerde motor adedi ve H. P. toplamı A: motor adedi B: motorların H. P. toplamı Yünlü, ipeklı mensucat sanayi	Güç kaynaklı müessese adedi		2	1	1	1	1	1	
	Su	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Buhar	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Tenvir gazı	A	-	-	-	-	-	-	
		B	-	-	-	-	-	-	
	Yağ, benzin vesaire	A	1	-	-	-	-	-	
		B	10	-	-	-	-	-	
	Elektrik	A	-	-	-	-	-	-	
B		-	-	-	-	-	-		
Muhtelif	A	29	8	28	72	71	80		
	B	950	1249	1420	1472	1581	1466		
Müessese Adedi		2	1	1	1	1	1		
III. İşçi ve memur miktarı E: Erkek K: Kadın Yünlü, ipeklı mensucat sanayi	İşçi ve ustabaşı toplamı (azami faaliyet aylarında) ⁵		439	569	571	161.120	139.524	157.558	
	İşçi ve ustabaşılardan	14 yaşından küçük	E	3	-	-	-	-	-
			K	-	-	-	-	-	-
		14 yaşından büyük	E	304	369	429	-	-	-
			K	132	200	142	-	-	-
		Türk	E	307	368	429	-	-	-
			K	132	200	141	-	-	-
	Yabancı	E	-	1	-	-	-	-	
		K	-	-	1	-	-	-	
	Fen memuru	Türk	8	-	4	6	5	6	
Yabancı		-	-	2	1	-	-		
İdare memuru	Türk	24	37	37	60	60	38		
	Yabancı	-	-	-	-	-	-		
Meşgul kişi toplamı		471	606	614	-	-	-		

Tablo 3.12. (Devam) Kocaeli'deki yünlü, ipekli mensucat sanayi verileri

IV. Giderler ve Elde Edilen Ürünler Yünlü, ipekli mensucat sanayi	Müessese Adedi	2	1	1	1	1	1	
	Senelik ödenen işçi yevmiyesi (Lira)	89.103	155.497	180.286	158.305	141.710	163.876	
	Senelik ödenen fen ve idare memuru ücreti (Lira)	49.566	52.491	75.304	67.655	48.054	51.237	
	Ücret ve yevmiye toplamı (Lira)	138.669	207.988	255.590	225.960	189.764	215.113	
	Ham maddeler kıymeti (Lira)	Yabancı	56.130	331.541	629.451	745.819	910.837	123.196.1
		Yerli	235.280	129.557	192.927	101.440	73.147	72.175
		Toplam	291.410	461.098	822.378	847.259	983.984	1.304.136
	İşletmeye muktazi mevat toplamı (Lira)	46.766	65.000	32.260	76.681	70.424	75.584	
	Üretim kıymeti (Lira)	604.170	938.568	1.665.087	1.216.896	1.426.187	1.844.350	

Tablo 3.12.'ye göre, yünlü, ipekli mensucat sanayi alanında 1932 yılında 2 adet müessesenin olduğu görülse de 1933-1937 yılları arasında 1 adede düştüğü görülmektedir. Fakat müessese adedi düşmüş olmasına rağmen, üretim miktarlarında artış gözlemlenmektedir. Kocaeli yünlü, ipekli dokumada Osmanlı döneminden beri önemli üretim noktasıydı. Hereke Fabrika-i Humayun-u ipekli dokumada ün salmış fabrikalardan biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgallerle birlikte ipekli dokumada sanayi de olumsuz yönde etkilenmiştir. Adapazarı'nda geçim kaynaklarından biri olan ipek böcekçiliği işgal döneminde bırakılmış ancak 1930'lu yıllarda tekrar üretime başlanmış ve Adapazarı'nda iki adet ham ipek fabrikası kurulmuştur. Fakat Teşvik-i Sanayi İstatistikleri'nde müessese isimlerinin yer almaması nedeniyle, bu fabrikaların teşvik alan kuruluşların arasında yer alıp almadığı bilinmemektedir.

Yukarıdaki tablolarda 1932 ile 1937 yılları arasında Kocaeli'deki istatistiğe alınan sanayi gruplarının verileri detaylı olarak verilmiştir. Bu istatistikler sayesinde o dönemdeki mevcut durumu büyük oranda öğreniyoruz. İstatistiklerde müesseselerin cinsi verilirken isim veya mekân verilmemiştir. Dolayısı ile burada geçen fabrikaların isimleri ve hangi ilçede oldukları bu istatistiklerden anlaşılamamaktadır.

Önemli bir sanayi kenti olan Kocaeli'nin 1930'lu yıllardaki sanayi vaziyetini veren bu istatistikler oldukça nizamlı bir şekilde tutulmasına rağmen yine de güvenilir bir sonuç vermemektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti 19. yüzyılla beraber Avrupalı devletlerin gerisinde kaldığını anlayarak çeşitli reform hareketlerine girişti. Bu reform hareketleri köklü değişiklikler meydana getirememesi nedeniyle kısıtlı yenilikler olarak kaldı. Özellikle Avrupalı devletlerin Sanayi Devrimi ile birlikte makineleşmeye başlaması ve Osmanlı Devleti'nin bu sanayi atılımlarının geride kalması ekonomik anlamda sıkıntılar yaşamasına neden oldu. Çünkü Osmanlı Devleti bu dönemde el sanatları ve küçük işletmelerin var olduğu tarımsal ekonominin hakim olduğu sanayileşmemiş bir konumdaydı. Balkan Savaşları, Trablusgarb Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla iktisadi hayat büyük sekteye uğradı. Bu savaşlar döneminde ülke yorgun ve halk savaşlardan bıkmış haldeydi.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti çökmüş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştu. Fakat savaş sonucu imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre Türkiye toprakları işgalci devletler tarafından işgal edilmesi sonucu Kurtuluş Savaşı başladı. Böylelikle yeni biten savaşlar döneminden çıkan halk tekrar bir savaşa girmiş bulunuyordu. Bu durum da iktisadi hayatı oldukça etkiledi. Lozan Antlaşması ile Kurtuluş Savaşı son buldu. Bu antlaşma ile dış borçlar, tazminat ve gümrük tarifeleri yeni kurulan genç Cumhuriyet'in ekonomik hayatını etkileyen önemli maddeler oldu.

1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasıyla Türkiye'nin ekonomi politikaları belirlendi. Türkiye özel sektörü destekleyici hamlelerin yapılacağı döneme böylece girdi. Fakat tüm dünyayı derinden etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın patlak vermesiyle Türkiye'nin de ekonomi politikasında değişimler meydana geldi. 1930'lardan itibaren devletin her alanda var olduğu devletçi ekonomik yaklaşım benimsendi. Böylece devletçilik dönemi başlamış oldu. Devletçilik ilkesi doğrultusunda 1933'te hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında özellikle sanayi sektöründe çeşitli atılımlar yapıp fabrikalar ve sanayi kuruluşları kurulmaya başlanarak ülkeyi kalkındırma hedeflendi. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planları ile programlanmış sanayi oluşturulmak istendi. Çünkü Atatürk ve yöneticiler, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık ile sağlanacağını düşünerek ülkenin iktisadi kalkınmasına büyük önem verdiler.

Kocaeli, Osmanlı döneminden itibaren jeopolitik konumu itibariyle önemli bir konuma sahiptir. Bunu Hereke Fabrika-i Humayunu, Çuha Fabrikası, Karamürsel Mensucat Fabrikası, Arslan Çimento Fabrikası'nın Kocaeli'de kurulmasından anlamaktayız. Kocaeli'nin Osmanlı Devleti döneminde de sanayi alanında etkinliği bulunmaktaydı. Tersane, limanlar ve demiryolu ile de Kocaeli çeşitli ulaşım ağları üzerinde bulunuyordu. Özellikle İstanbul'a yakınlığıyla Anadolu'dan İstanbul'a sevk edilen mamullerin transfer noktasında yer alıyordu. Kocaeli'de bu dönemde tarımsal faaliyetlerde ön plandaydı. Buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar gibi başlıca ürünler yetiştiriliyordu. Tütüncülük de önemli miktarda ekimi yapılan ve ihraç edilen sanayi bitkisi idi.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türkiye'deki genel ekonomik durumdan Kocaeli de etkilenmiş savaştan yorgun ve bitkin çıkmıştı. Kocaeli, Cumhuriyet'in ilk yıllarında 8 kazadan oluşan bir vilayetti. Bu kazalar şunlardı; İzmit, Adapazarı, Kandıra, Hendek, Geyve, Yalova, Karamürsel ve İzmit. Türkiye Cumhuriyeti'nin Marmara ve Adalar Denizi mıntıkası şehirlerinden biri olan Kocaeli, o devir şartları içinde orta ölçekli bir merkezdi. Çeşitli yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bulunan vilayet, kendi kendine yeter bir durumdaydı. Osmanlı döneminde sürdürülen temel ekonomik kavramlar Cumhuriyet dönemi itibariyle devralınmış olması sebebiyle de bu yıllarda temel geçim kaynağı yine tarıma dayalıydı. En fazla ekimi yapılan ürünler buğday, arpa, çavdar, mısır gibi tahıl ürünleriydi. Şehir ekonomisinde meyve üretimi de oldukça önemli konumdaydı. Başlıca yetiştirilen meyveler elma, ayva, erik, kirazdı. Meyve üretimi zaman içinde önemini arttırarak ilçelerin meşhur meyveleri ile anılmasını sağladı. Yarımca ilçesi kirazı, Eşme yöresi ayvası, Maşukiye yöresi armudu gibi birçok ilçe meyveleri ile ünlendi. Hayvancılık da yapılan faaliyetler arasındaydı. Özellikle kümes hayvancılığı oldukça önemli durumdaydı. 1925-1929 yılları arasında ihraç kalemi olarak birkaç tarımsal ve hayvansal gıda ile orman ürünleri bulunuyordu. Bölgede yetiştirilen tarım ürünleri, hayvancılık, madencilik ve fabrikalarda üretilen ürünler bölgede tüketilmekle kalmamış önemli ihraç kalemleri arasına da girmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'ne İzmit Sancağı'nı temsilen giden heyet, yeni kurulan Cumhuriyet'in ekonomisine yön veren bu kongreye önemli katkılar sundu. Bu katkılardan en önemlisi ise, Kocaeli'de yerli ve milli bankaların kurulması oldu. 1913 yılında Adapazarı İslam Ticaret Bankası adı ile Adapazarı'nda Kocaeli'nin ilk yerli

bankası bulunuyordu. Bu bankayı Adapazarı Emniyet Bankası (1919) ve İzmit'in ilk yerli bankası olan Kocaeli Halk Bankası (1928) izledi. Türkler tarafından kurulan bu bankalar ile yabancı sermayeli bankaların yerli eşrafa uyguladıkları yaptırımların son bulması sağlandı. Şehir ekonomisinin canlanmasına katkı sağlandı. Adapazarı İslam Ticaret Bankası daha sonraki yıllardaki adı ile Türk Ticaret Bankası ve Adapazarı Emniyet Bankası zaman içinde büyüyerek yurt genelinde şubeleşmeye gitti. Böylece Kocaeli'de kurulmuş olan bankalar, ülke ekonomisinde de söz sahibi oldu.

Sahibi olduğu ekonomik yapı ile Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ülke ekonomisine katkısı yıllar geçtikçe artan Kocaeli, Mustafa Kemal Atatürk döneminde de bu katkısını sürdürdü. 1932'de başlayan devletçilik politikası ile birlikte yurt genelinde başlatılan kalkınma hareketlerinden Kocaeli de etkilendi. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 1927 yılında yürürlüğe konulmasından sonra 1932 yılında bu kanun kapsamında çeşitli istatistikler yapılmaya başlandı. Yurt genelinde sanayileşmiş olan vilayetlerde yapılan istatistiklere Kocaeli de dahil edildi. Bu durum Kocaeli'nin sanayi sektöründeki etkinliğini gözler önüne seriyordu. Bu istatistiklerde sanayi müesseselerinin isimleri verilmemiş, sayıları belirtilmiş ve sadece teşvik alan kuruluşlar sayımda yer almıştır.

Kocaeli, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte sanayileşmesi ile de adından söz ettiriyordu. 1934 yılında temeli atılan ve 1936 yılında açılışı yapılan İzmit Kağıt Fabrikası devlet eli ile Kocaeli'de kurulan sanayi kuruluşudur. 1930'lu yıllardan itibaren etkili olan devletçilik politikalarından Kocaeli de etkilenmiş ve şehir, devlet politikası doğrultusunda bir fabrikaya kavuşmuştur. Kağıt Fabrikası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kağıt fabrikası olma özelliği taşımaktadır. Fabrikanın Kocaeli'de kurulmasında konumu ve hammaddeye yakınlığı başlıca etkenlerdi. Evliya Çelebi'nin Kocaeli'yi "ağaç denizi" olarak betimlediği gibi, ağaçlarının fazlalığı ile bilinen Kocaeli'de kâğıt fabrikası kurma fikri de kaçınılmaz olmuştur. İzmit Kâğıt Fabrikası adı ile kurulan fabrika zaman içinde büyüyerek ikinci, üçüncü ve dördüncü fabrikalarını da kurmuştur. Birden fazla fabrikanın kurulmasıyla ismi selüloz ve kâğıdın ilk kelimelerinden oluşan SEKA (Selüloz ve Kâğıt Fabrikası) olarak değiştirilmiştir. Bu fabrika ile kent zaman içerisinde bütünleşerek İzmit denilince akla SEKA, SEKA denilince akla İzmit'in gelmesine neden olmuştur. Bunda en önemli faktörlerin başında fabrikanın kente iş istihdamı sağlamanın yanı sıra, çeşitli sosyal sorumluluk ve yardım faaliyetlerinde rol almasıdır. Fabrikanın kurulumundan sonraki

ilerleyen yıllarda bünyesinde radyo, sinema, dernekler, itfaiye, gazete gibi birçok sosyo-kültürel kuruluş kuruldu. Festival, şenlik, balo, konser gibi etkinlikler düzenlendi. Bu etkinlikler fabrika bünyesinde sınırlı kalmayarak şehri kucakladı ve halk tarafından ilgiyle karşılandı. Ayrıca başta SEKA olmak üzere bölgede kurulan fabrikalar sayesinde önemli bir işçi sınıfı doğdu.

Osmanlı Devleti'nden devralanın miras Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam ettirilmiş ve çeşitli sanayi hamleleriyle Kocaeli kalkınmasını sürdürmüştür. Kocaeli'nin coğrafi konumu da bunda etkili olan önemli bir unsurdur. Günümüzün önemli bir sanayi kenti olan Kocaeli'nin sanayileşmesinde 1923-1938 yıllarını kapsayan dönem oldukça önemlidir. Kocaeli'nin iktisadi büyümesi zamanla hızlanmış ve ülkemizin iktisadi büyüklüğü en yüksek olan şehirleri arasına girmiştir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri

- BCA. 30-11-1-0 /1-3-12
BCA, 30-18-1-1/6-46-14
BCA. 30-18-1-1/9-21-10
BCA. 30-18-1-2 /39-68-3
BCA. 30-18-1-2 /42-5-6
BCA. 30-18-1-2 /43-15-5
BCA. 30-18-1-2 /43-13-13
BCA. 272-0-0-14/76-31-9

B- Kitap ve Makaleler

- 1340-1341 Türk Ticaret Salnamesi.
50 Yılda Çalışma Hayatımız (1973). Ankara: T.C. Çalışma Bakanlığı Yayınları.
50. Yıl Sanayi Kongresi 3/8 Eylül 1973 Tebliğler ve Tartışmalar (1974). Ankara: Kimya Mühendisleri Odası Yayınları.
Aktan, H. Okan (1998). “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75.Yılı Özel Sayısı, s.29-36.
Akter, Ahmet (2018). “Halkevleri İçin Bir Bütçe Denemesi ve Kocaeli Özelinde Örnek Bütçe Çalışması”. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, s.1287-1314.
Akpınar, Aslıhan, Cebrail Yılmaz, Resül Narin (2019). “On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu Yirminci Yüzyıl Başında İzmit Sancağı’nda Koruyucu Sağlık Hizmetleri”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-V, s.933-941.
Ali İktisat Meclisi Raporları (1933). Türkiye’de Sanayi Nasıl Teessüs ve İnkişaf Edebilir?, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ali İktisat Meclisi. No:12.
Alkan, Mehmet Ö. (1992), “Türkiye İktisat Kongresi-1923- İzmir’e Katkı-2 “Kocaeli Livası Namına İzmir İktisat Kongresi’ne Tevdii Edilen Rapor””. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47 (1), s.395-412.
Armaoğlu, Fahir (1987). 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914–1980). Ankara: Kronik Kitap.
Arslan, Gürbüz (2015). “Osmanlı Devleti’nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)”. International Journal Of History, 7 (4), s.1-23.
As, Efdal (2006). “Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
Behar, Cem (1996). Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu (1500-1927). 2, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

- Beyoğlu, Süleyman (2017). “Kağıt Fabrikasının İzmit Şehrine Katkıları”. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s.1928.
- Boratav, Korkut (2006). Türkiye’de Devletçilik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, Korkut (2015). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009). Ankara: İmge Kitabevi.
- Boyko, Seher (2018). “Tek Partili Dönemde Sanayi İstatistiklerine Göre Kocaeli’nin Sosyoekonomik Yapısı”. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, s.2-26.
- Boyana, Hülya (2017). “Bithynia Bölgesinin Tarihi ve Kullandıkları Takvim”. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s.153-164.
- Buluş, Abdülkadir (2004). “1923-1950 Dönemi CHP İktisat Politikaları ve CHP’nin İktisadi Devletçilik Anlayışı”. Liberal Düşünce Dergisi, (36), s.147-170.
- Cillov, Haluk (1956). “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XVI (1-4), s.176-196.
- Cillov, Haluk (1974). “İktisadi İstatistiklerimizde 50 Yıllık Gelişmeler”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, s.27-46.
- Çalık Ross, Ayşe (2007). Antik İzmit Nikomedia. İstanbul: Delta Yayınları.
- Çam, Yusuf (2014). Milli Mücadelede İzmit Sancağı, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çavdar, Tefik (1981). Atatürk Dönemi İktisat Politikası, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Demirarslan, Deniz (2015). “Batılılaşma Modernleşme Dönemi Demiryolu Politikası ve İstasyon Binası Mimarisi İzmit ve Hereke Tren İstasyonları”. Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.1635-1649.
- Demirdüzen, Çağla (2019), “1923-1930 Yılları Arası İzmit’te Yerleştirilen Mübadiller”. Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, s.1097-1106.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1969). 1927 Sanayi Sayımı. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. No:584.
- Doğru, Cem (2007). “Milli Mücadele Döneminde Ekonomiye Verilen Önem: İktisat Vekaleti’nin Kurulması (1920-1922)”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (3), s.269-287.
- Dölen, Emre, Murat Koraltürk (2005). “İlk Çimento Fabrikamızın Öyküsü 1910-2004”. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, s.360-372.
- Dölen, Emre (2015). Dünyada ve Türkiye’de Kağıtçılığın Tarihçesi. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dölen, Emre (2015). “Osmanlı Döneminde Kocaeli’ndeki Sanayi Kuruluşları”. Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.665-687.
- Duman, Önder (2016), “Romanya’dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskan”. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, s.497-503.

- Durmuş, Savaş (2016). “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi”. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (12), s.155-167.
- Eldem, Vedat (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eravcı, H. Mustafa (2017). “Ticaret Salnamelerine Göre Kocaeli/İzmit Şehrindeki Ticari Faaliyetler”. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s.1880-1893.
- Eroğlu, Hamza (2014). Atatürk ve Cumhuriyet, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Erol, Hüseyin (2013). İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi. İstanbul: Seçil Ofset.
- Ezer, Feyzullah (2010). “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1), s.427-442.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1968). Adapazarı'nın Şehirleşmesi ve Sosyolojik Problemleri. İstanbul: S.S.A.M.
- Galitekin, Ahmet Nezh (2011). Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar. İstanbul: Seçil Ofset.
- Geçmişten Geleceğe Yaşatılan Gelenek Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası (2003). İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları.
- Güler, Birgül A. (2008). Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1929 – 1939. Ankara: AÜ – SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- “Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir”. Atatürk Ansiklopedisi. İstanbul: May Yayınları. 10, s.5-268.
- Hobsbawn, E.J. (2003). Sanayi ve İmparatorluk (Çev. Abdullah Ersoy). Ankara: Dost Kitabevi.
- Issawi, Charles (2016). “Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Ekonomisindeki Yeri (1600-1914)”. Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri: Ed/ Kemal Karpat. İstanbul: Timaş Yayınları, s.7-200.
- İktisadi Tedkikat, Neşriyat ve Muamelat Türk Anonim Şirketi (1341). 1340-41 Türk Ticaret Salnamesi. İstanbul: Ebu'z- Ziya Matbaası.
- İnan, Afet (1972). Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, Afet (1989). İzmir İktisat Kongresi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpek, Nedim (2015). “Kocaeli'de Göç ve İskan”. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-I, s.1255-1267.
- Kâğıtçı, Mehmet Ali (1966). Hatırladıklarım ve Düşündüklerim. İstanbul: Halk Basımevi.
- Kalfa, Ceren (2007). “1933 Planlamada Sümerbank Modeline Geçiş”. Açıklamalı Zaman Dizini 1929-1939, s.413-519.
- Karavar, Hilal (2007). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kasalak, Kadir (2012). “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri”. SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 27: s.65-79.

- Kaya, Şennur (2009). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kayaboğazı, Şeref (1939). İzmit-Adapazarı Vadisi. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Kazgan, Gülten (1977). "Türk Ekonomisinde 1927-1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler", İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği.
- Kazgan, Gülten (1988). Ekonomide Dışa Açık Büyüme. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, Gülten (2017). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, Gülten (2017). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Yakup (1987). Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi. Ankara: Teori Yayınları.
- Keyder, Çağlar (1993). Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1996). Seka Tarihi. İzmit: Seka Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kocaeli İl Yıllığı 1967 (1970). İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- "Kocaeli". Yurt Ansiklopedisi (1982). İstanbul: Anadolu Yayıncılık. 7, s.4978-5096.
- Koç, İ. Ceyhan (2000). "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri". Atatürk Dergisi, 3 (1): s.145-167.
- Koçtürk, O. Murat, Meryem Gölalan (2010). "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi". Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 45 (2): s.48-65.
- Konukçu, Enver (2016). Akça Koca ve Kocaeli. Kocaeli: İSU Yayınları.
- Koraltürk, Murat (1993). "Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluşu ve Gelişimi". Yeni Türkiye Osmanlı, 3: s.449-458.
- Kurmuş, Orhan (2007). Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Kuruluşundan Bugüne Türkbank.
- Kutluata, Münir (1972). Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası. İstanbul: Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi Yayını.
- Kuzucu, Kemalettin (2015). "Türkiye'nin İlk Armatörlerinden Rıza Bedri Bey ve Kocaeli Vapur Şirketi". Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.1067.
- Küçükerman, Önder (1987). Anadolu'nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası. İstanbul: Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Malkoç, Sabri (1973). 50 Yılda Türk Sanayii. Ankara: Mars Matbaası.
- Müderrişoğlu, Alptekin (1990). Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Narin, Resül (2014). Ada'dan Pazar'a Sakarya. Sakarya: Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

- Narin, Resül (2017). Satso İle Bir Asır. Sakarya: Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası.
- Narin, Resül (2017). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Adapazarı Ticari Hayatına Dair Tespitler”. Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih-Kültür-Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildirileri, s.477-498.
- Narin, Resül (2018). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ağaç Denizi Kocaeli”. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-IV, s.971-997.
- Nemlioğlu Koca, Yasemin (2015). “Kocaeli Limanlarının Tarihsel Gelişimi ve Deniz Ticareti”. Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.821-847.
- Öce, Ubeyd (1950). Mehmed Ali Kâğıtçı. İstanbul: Duygu Matbaası.
- Ökçün, A. Gündüz (1997). Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir. Ankara: Sermaye Piyasası Yayınları.
- Ökçün, A. Gündüz (1997). İktisat Tarihi Yazıları. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayını.
- Özçelik, Özer, Güner Tuncel (2007). “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), s.253-266.
- Özel, Sabahattin (1996). “Türk İktisat Tarihinde Adapazarı”. İktisat Fakültesi Mecmuası (Sabahaddin Zaim’e Armağan), 1994/ B.3, 1 (4), s. 741-750.
- Özel, Sabahattin (2009). Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk. İstanbul: Derin Yayınları.
- Özel, Sabahattin (2013). “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi”. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, (2), s.235-248.
- Özlu, Zeynel (2018). “1340-41 Tarihli Türk Ticaret Salnamesi Işığında İzmit’te Sosyo-Ekonomik Hayat ve İzmitli Aileler”. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, s.1541-1551.
- Öztüre, Avni (1981). Nicomedia Yöresinde Yeni Bulgularla İzmit Tarihi. İstanbul: Avni Öztüre Yayınları.
- Öztürk, Mehmet (2010). Tek Parti Dönemi (1923-1945) Tarım Politikalarında Devletçilik. Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özyurt, Hasan (1981). “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliklerine Etkisi(1933-1938)”. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, s.119-148.
- Pamuk, Şevket (1994). Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820- 1913). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2016). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2016). “19. Yüzyıldan Günümüze Osmanlı Ekonomi Mirası”. Der/ Metin Heper-Sabri Sayar. Dünden Bugüne Türkiye. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.68.

- Pamuk, Şevket (2017). Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Parasız, İlker (2011). 1929 Dünya Büyük Ekonomik Krizi Dünyada ve Ülkemizdeki Etkileri. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1939). Sanayi İstatistikleri Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1937 Seneleri Faaliyetleri. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Sarı, Mustafa, Resül Narin (2007). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Adapazarı İslam Ticaret Bankası”. I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, 2, s.938-962.
- Sarıoğlu, Mehmet (2008). Bir Cumhuriyet Aydını: Mehmet Ali Kâğıtçı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Sayar, Ahmet Güner (2013). Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Seka Genel Müdürlüğü (1987). 50. Yıl 1936-1986 Kâğıtçılık Günü-Kuruluş Günü. İzmit: Seka Kültür Yayınları.
- Selek, Sabahattin (1965). Anadolu İhtilali. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Sey, Yıldız (2003). Türkiye Çimento Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sezen, Seriyiye (1999). Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Sofuoğlu, Adnan (2006). Milli Mücadele Döneminde Kocaeli. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Soyak, Alkan (2003). “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”. Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (2), s.167-182.
- Stanford J., Ezel Kural Shaw (2010). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. İstanbul: Kitap Deyince Yayınları.
- Subaşı, Turgut (2015). “Sultan Abdülmecid Döneminde Kocaeli”. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.642-662.
- Şahin, Enis, Sinan Demirağ (2015). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kocaeli ve Çevresindeki Mülki Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış”. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, s.563-602.
- Şahinkaya, Serdar (1999). Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şaşmaz, Musa (2014). Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013). X, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şenel, Volkan (2012). Tarihi Yönüyle Derince. Kocaeli: Derince Belediyesi Kültür Yayınları.
- Şenyurt, Oya (2010). 1923-1960/İzmit Cumhuriyet’in Tanıkları Binalar ve Kentten Haberler. Kocaeli: TMMOB Mimarlar Odası Kocaeli Şubesi Yayını.
- Tarkan, Talat (1937). Adapazarı.

- Taşkın, Ünal (2017). “1925-1930 Yılları Arasında Kocaeli Vilayeti”. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s.1579-1594.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin (2003). Cumhuriyetin Harcı. 2, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin (2009). 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tezel, Yahya Sezai (2015). Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-50). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tezer, Coşkun (2001). “Ekonomik Kriz: Nedenler Çözüm Önerileri”. Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2 (42), s.1225-1230.
- Toprak, Zafer (1982). Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918). Ankara: Doğan Kitap.
- Toprak, Zafer (1985). “Osmanlı Devletinde Para ve Bankacılık”. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s.760-770.
- Toprak, Zafer (1995). Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Zafer (2016). İttihat-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Toprak, Zafer (2017). “Lozan Antlaşması-1923: Bir Ulus-Devletin Doğuş Öyküsü”, Güncel Tartışmalar Işığında Lozan, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, s.118-126.
- Toros, Hüsamettin (1954). Türkiye Sanayi İşletmeleri. 1, İstanbul: Güven Basımevi.
- Tunç, Bilal (2018). “1950’li Yıllarda Kocaeli’nde Sanayi Alanındaki Gelişmeler”. Uluslararası Çoban Musatfa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu Bildirileri-IV, s.1449-1465.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926 (1926). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927 (Tarihsiz). İstanbul: Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbaa-i Amire.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928 (1928). İstanbul: Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbaa-i Amire.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı Matbuat Umum Müdürlüğü (1929). 1928-1929, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı (1973). Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Ulugün, F. Yavuz (2008). Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi. Kocaeli: İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları.
- Ulugün, F. Yavuz (2009). Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi. Kocaeli: İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları.
- Ulugün, F. Yavuz (2016). “Kocaeli Halk Bankası”. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, s.767-815.
- Ulugün, F. Yavuz (2018). Kocaeli Halk Bankası. Kocaeli: İzmit Rotary Kulübü ve Kocaeli Sanayici ve İşadamları Derneği Ortak Kültür Yayını.

Uygur, Ziya (1998). Osmanlı Devleti'nde Enflasyon ve Toplumsal Düzene Etkileri. İstanbul: Bayrak Matbaası.

Ülken, Yüksel (1984). Atatürk ve İktisat. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ünal, Müzeyyen (2016). "İkinci Dünya Savaşı Sırasında İzmit'te Ticaret Hayatı". Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-II, s:1001-1068.

Ünal, Müzeyyen (2017). "Yirminci Yüzyıl Başında Kocaeli Bölgesinde Sanayi (1901-1918)". Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s.1875-1907.

Ünal, Müzeyyen (2019). "Yerel Gazete İlanlarına Göre Kocaeli'de Sanayi ve Ticaret (1923-1953)". Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-V, s.1129-1184.

Varlı, Arzu (2012). "Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930-1940)". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (38), s.113-124.

Yaşa, Recep (2015). "Osmanlı Arka Planında Kocaeli ve Çevresinde Selçuklu Hakimiyeti". Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.111-118.

Yazıcı, Merzuka (2004). İzmit'te Çocukluğum (II. Dünya Savaşı Yılları). İzmit: Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yayınları.

Yazıcı, Serkan (2017). "Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç. Devirde İzmit Şehrinde Ticaret". Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s. 1783-1816.

Yerlitaş, Onur (2013). Osmanlı'dan Cumhuriyete Beykoz Deri Kundura Fabrikası. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeşildal, Ali (2017). "Medeniyet Hamurundan Kültür Merkezine: Bir Endüstriyel Dönüşüm Merkezi Olarak SEKA". Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-III, s.1909-1926.

Yiğit, Ali Ata (2015). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikasının Eğitim ve Sanat İşleri". Uluslararası Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri-I, s.727-737..

Yüce, Rıfat (1945). Kocaeli Tarih ve Rehberi. Kocaeli: Türkyolu Matbaası.

Yücel, Fikret (2015). Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü. Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları.

Yücel, Hüseyin (2017). Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Zamanın Aynasında Kocaeli (2013). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Zürcher, Eric Jan (2017). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kocaeli Ticaret Odası İnternet Sitesi. <https://koto.org.tr/>

C- Gazete ve Dergiler

2. Kocaeli Sanayi Sergisi Rehberi, 28 Haziran-Temmuz 1967.

Cumhuriyet, 13 Nisan 1931.

Cumhuriyet, 14 Haziran 1928.

Cumhuriyet, 15 Ağustos 1934.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1930.

Derince Dergisi, 6 Eylül 2010.

İktisadi Uyanış Dergisi, Şubat 1951.

KYÖD Dergi, Mayıs 2006.

Seka Dergisi, Şubat 1985.

Ulus, 20 Nisan 1936.

Türkyolu, 4 Mart 1935.

Türkyolu, 28 Mayıs 1940.

Türkyolu, 11 Mart 1947.

Zaman, 19 Mart 1935.

Zaman, 12 Temmuz 1935.

EKLER

Ek-1

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Kocaeli Livası'nın Sunduğu Rapor.

Umur-u Ticariye ve İktisadiye (Ticari ve Ekonomik İşler)

1-Her şeyden önce düşünülecek mesele ülke güvenliğidir. Huzur ve asayişten yoksunluk, ticari ve zirai her türlü gelişme ve ilerlemeye engel olur ve dolayısı ile memleketin her tarafında asayiş ve düzenin tümüyle sağlanması pek önemli ve gereklidir.

2-Zaman kavramı ve zamanın kıymeti bizde henüz gerektiğince anlaşılammıştır. Ekseriya sürüncemede kalan genel uygulamalarda azami sürat ve kolaylık gösterilmesini, sonuçlarının tamamlanmasını hükümetimizden diliyoruz.

3-Demiryolları'ndan posta ve telgraf idaresinden şikayetçiyiz. Düzensizlik, idaresizlik her gün şahid olduğumuz durumdandır. Demiryolu hattında yüz kilometrelik bir uzaklıktaki bir noktaya gönderilen bir para değerine mürselünileyhine onbeş yirmi günde ulaşmakta olduğu çok görülmüştür. Bir tüccar üç beş yüz lira parasından böyle kısa bir mesafe dahilinde postaların düzensizliği yüzünden on beş - yirmi gün hareketsiz kalması ticaretin gelişmesine sekte vuracağı tabiidir. Binaenaleyh bunlara düzen getirilmesi ve hızlandırılması için ne gerekiyorsa bir an önce yapılmasını hükümetten bekleriz.

4- Yollar: Yollar hakkında fazla açıklamayı gereksiz sayarız çünkü yollar memleketin hayat damarlarıdır. Yolsuz ne ticaret, ne ziraat, ne de sanayinin gelişip ilerleyemeyeceği kuşkusuzdur. Bundan hareketle yollar yapılarak ve var olanlar hemen onarılarak taşımacılığın kolaylaştırması ve hızlandırması için olabildiğince çaba ve gayret lazımdır. Ancak senelerin yıktığı deneyimler bize göstermiş ve göstermekte bulunmuştur ki para karşılığı yaptırılan yollar istenen yönde gerçekleşmiyor. Mevcut yolların çoğunluğu mükellefiyet-i bedeniye suretiyle bozulmaktan koruyamadık. Bunun için yolların eski yöntemle mükellefiyet-i bedeniye suretiyle inşasına taraftarız. Yapım malzemeleri hükümet tarafından verilmek ve sanayi inşaatının hükümet aracılığı ile yapılmak şartıyla her kaza halkının, kazası içindeki çok gerekli ve önemli olan yolları yapmakla yükümlü tutulmasının amacın gerçekleşmesini daha çok sağladığı sanı ve inancındayız.

Ek-1 Devam

5-Banka: Bankalar ticaretin geneli için pek gerekli ve önemli olan kurumlardır. Bu kurumlara her memlekette çok ihtiyaç duyduğumuz açıktır. Sermayenin bir dereceye kadar az olduğu ülkemizde en çok muhtaç olduğumuz banka, kredi bankasıdır. Harap olan yurdumuz halkı tarafından şu zamanda büyük sermayeli, böylesi önemli bir müessese kurmaktaki zorluk dikkate alınarak kısmen nakit karşılığı aksiyon çıkarmak ve kısmen halkın hükümetten isteği olan tekalif-i milliye (milli vergi) ve iç borçlanma tahvilleri karşılık gösterilerek var olan "İtibar-ı Milli Bankası"nın sermaye artırımı ile önemli ticari merkezlerde birer şube açmaya şimdilik amaca ulaşılır ve yeterli olur kanısındayız.

6- Ticaret Odaları, çağın ilerlemesi ve mevcut ticaretin gereksinimlerine hiç de uygun değildir. Çoğunlukla ve belki de genellikle varlığı ile yokluğu belli değildir. Ticaret Odaları Kanunu: İhtiyaca cidden yanıt verecek şekilde düzeltilmeli ve değiştirilmeli ve ticaret odalarında o memleketin ürün, üretim ve sanatından örnekler bulunmalıdır. Her ziyaretçi ve soran, ticaret odalarında istediği bilgiyi elde edebilmelidir. Ticaret Odası Başkanlarının görevli olması gerektiğini söylüyoruz. Başkanlar oluşmuş yönetim kurulu üyeleri arasından gizli oy ile seçilmelidir. Ticaret Odaları: Memleketi, ticaret sahiplerinin ticari özellik ve işlemlerini bilmeli ve kişisel ve mali saygınlıklarını yarasız şekilde tayin ve tespit etmelidir. Ticaret odasında kayıtlı ve kayıtsız tüccar ve esnaf, hükümet ve halk gözünde aynı derecede görülmemelidir. Ticaret odaları; isteyen her tüccar ve esnafa saygınlık derecesine göre bir karne vermeli ve her tüccar hakkında ticaret odasının resmi dairelere vereceği bilgiler pek saygın ve geçerli olmalıdır. Tüccar sınıflarının altıya çıkarılmasının da uygun olduğu görüşündeyiz.

7-Temettü (kazanç) vergileri, kira bedeli üzerinden belirlenmekte ve düzenlenmektedir. Bunu hak ve adalete aykırı bulmaktayız. Çünkü bir mağazanın yıllık kirası yüz lira iken sene-i atiyede hin-i müzayedede zuhur edecek bir rakip ile karşılaşma neticesinde o mağazanın bedel-i icarı iki yüz liraya çıkabilir. Ve kiracısı, alıştırdığı müşterilerini kaybetmemek için çaresiz fazla kira vererek o mağazada kalır. Hâlbuki işleri önceki yılın işleri kadardır. Zorunluluk sonucu arttırılmış olan kira miktarı kazanç vergisi için esas ve ölçü kabul edilecek olursa oransızlık ve haksızlık olur. Aynı şekilde bir tüccar on bin lira sermaye ile senelik

Ek-1 Devam

iki yüz lira kira bedeli olan bir mağazada büyük iş yapar; diğer taraftan iki bin lira sermayesi olan bir tüccar da aynı kira bedeli ile oturduğu bir mağazada daha sınırlı bir derecede ticaret yapar. Birincisinin kar oranı az, yararı çok; ikincisinin kirası çok, karı az. Şu halde yalnız kira bedeli dikkate almak suretiyle kazanç vergisini belirlemeye gitmek insaflı ve adaletli olamaz, dolayısı ile kazanç vergilerinin değiştirilecek ve yenilenecek ticaret odaları tarafından herkesin mali yeterliliği ve ticari işleri ve takdir edilmek suretiyle tarh edilmelidir. Vergisi de dört taksit olarak alınmalıdır.

8- Vakit vakit Büyük Millet Meclisi'nin veya Heyet-i Vekilenin kararı lahik olmaksızın iç üretimin ihracatına engel olunmaktadır. Ticarete önemli bir darbe teşkil eden bu halin oluşmasının önlenmesi lazımdır. Dışsatıma engel olma keyfiyeti ancak ya Büyük Millet Meclisi'nin veya Heyet-i Vekilenin kararıyla olmalı ve bunun haricinde bir makam ve kişi tarafından böyle bir uygulamaya girilmemelidir.

9- Tüccarların resmi daireler ile işlemlerinde sınırı belirsiz ödemeye mecbur olacağı teminatın nakden depozito suretiyle olmayıp ticaret odasından belirli ve olumlu olacak mali yeterliliği üzerinden senelik ödenmesi, paranın uzun süre bağlı ve atıl kalmamasını ve ticarete işlemek suretiyle hem sahibinin hem de memleketin yararlanmasına sebep olur.

10-Demiryolu tarifeleri yüksektir. İstanbul'a yüz yüzelli kilometre uzaklıktaki nakliye ücretleri Avrupa'nın başlıca merkezlerinden Dersaadet'e (İstanbul'a) olan nakliye ücretlerinden daha fazladır, patates ve diğer yöresel ürünlerimiz bu yüzden yabancı ürünlerle rekabet edememektedir. Tarifenin rekabetin sağlanabileceği düzeyde indirimi gerekmektedir.

11-Lozan Konferansında ortaya çıkacak sonuca göre İstanbul limanı açık bir halde kalacağından ve Ankara'nın hükümet merkezi seçilmesi durumunda Orta Anadolu'nun ithalat ve ihracatı için korunaklı bir liman olan İzmit'in ticari önemi yükseleceğinden transit işlemleri için İzmit'te antrepolar kurulması şartlarının oluşturulması ve tamamlanmasını hükümetten dileriz.

12-Demiryolu tarifesi; nakliye ücretlerinin kilometre hesabıyla belirlenmesi gerekirken Haydar Paşa Rıhtımının yapımından sonra demiryolu şirketi, teminatsız olarak inşa edilen rıhtıma gelir sağlamak ve ihracatı Haydar Paşa'ya yönlendirmek

Ek-1 Devam

üzere tarifeyi değiştirmiş, sonucunda Ankara ve Konya'dan bir vagon buğday Haydar Paşa'ya otuz liraya nakledilmekte iken doksan kúsur kilometre daha yakın olan İzmit'e kırk beş - elli liraya nakledilir olmuştur. O zamana kadar daha ucuz nakledilmek hesabıyla İzmit İskelesi yoluyla ihraç edilmekte olan hububat, vb. tarifenin bu suretle değiştirilerek nakliye úcretlerinin Haydarpaşa'ya göre tekelleşmesi yüzünden İzmit kasabası geçmişteki ticaret faaliyetini tümüyle kaybetmiştir. Pek haksız ve adaletsiz olan bu halin giderilmesi için on beş yıldan beri var olan girişimlerin tekrarına başarı sağlanamamış ve süregelen bilinen durumlar de buna mani olmuştur. Bundan dolayı demiryolu idaresi her ne şekle dönüşürse dönüşün azami ve asgari nakliye úcretlerinin bay- hay (?) uzaklık ve kilometre itibar ve hesabıyla ahz (alma) ve istifasının (ayıklanma) teminini Hükümetimizden talep ve rica ederiz.

13-Askerlik: Ara sıra izinli olarak memleketlerine gelebilmek, ticari ve tarımsal faaliyetlerinin kesilmesine neden olmamak için esman-ı (dişler) askeriyeye dahil olanların askerlik görevlerinin en yakın askeri noktalarda yaptırılması ve bunlar meyanında çiftçi sınıfindan olanlara ziraat mevsiminde ve hasat zamanlarında ikişer ay izin verilmesi ve ticaret sahipleri nezdinde çalışan kâtiplerden ticarethanelerin işletme yeterliliklerine göre birer veya ikişer katibin askerlikleri gelip çattığında yalnız altı ay askeri talim ve eğitim ile yükümlü tutularak geriye kalan hizmetinin askerlik görevinden istisnasının gerekli olduğu düşünce ve yorumundayız.

14-Memleketin her tarafında ölçüler ve ölçekler çeşitli olup bu yüzden ticari işlemler, karışıklık içinde olduğu gibi üretici ve tüketicilerin de bu yüzden hakları kaybolmakta bulunduğundan işlemlerin güvenliği için her tarafta ölçü ve ölçeklerin tekleştirilmesi gereğine inanıyoruz.

Umur-u Zıraiye (Tarımsal İşler)

15-Aşar (yüzde onluk vergi) köylülerimizi kemiren bir beladır. Köylüyü bu beladan kurtarmak lazımdır. Kadastro usulü en güzel yöntem olmasına karşın bunun icrası büyük bir zamana bağlıdır. Dolayısıyla kadastro usulünün esası korunmakla beraber tahmis (beşleme) usulünün uygulamaya konulması, ekonomik gelişme için varlıklarına

Ek-1 Devam

gereksinim duyulan köy bankalarının sermayesine kaynak olmak üzere hükümetin sahipliğinden vaz geçeceği yüzde on iki buçuktan iki buçuğunun köy bankalarına devredilmesini kabul edilir bulmaktayız.

16-Ziraat okullarının kurulmasını, ilkokulların programlarına ziraat derslerinin önemli oranda girmesini istiyoruz. Ülkemizin tarım ülkesi olduğunu göz önüne alarak tarımsal işlere fazla önem vermek gerekir. Dolayısıyla her kazada mümkün olmayacağına göre iller dahilinde genişçe arazi içinde yatılı ziraat okullarının yapılmasını ve bu mekteplerde tarımsal işlerin çeşitli dallarının uygulamalı olarak eğitiminin tarımsal ilerlemeyi tümüyle sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bu okullarda kusursuz bir demirhane de bulunması pek uygun olur.

17-İnsanlık ve uygarlık gelişimi için insanların bir arada toplu ve kesif yoğun bir halde bulunmaları önemli bir etkidir. Küçük topluluklar, küçük köyler hiç bir zaman uygar ve toplumsal gereksinimleri sağlayamazlar. Nüfus yoğunluğundan doğacak güçlerin birliği, aranan gelişime pek yardımcı olur. Sekiz on haneli bir köy ile yüz elli hanelik bir köy hiç bir zaman aynı derecede ileri gidemez. Aradaki fark pek açık olduğundan ayrıntılı açıklama gereksizdir. Livamızın birçok bölgelerinde köyler beşer sekizer onar haneli ve bir diğerinden oldukça uzaktadırlar. Bunlar için ayrı ayrı okul kurulması mümkün olmadığı gibi köyler arasında vücuda getirilecek bir okul da amacın gerçekleşmesine hizmet etmez. Dolayısı ile bu gibi köylerin birleştirilerek, en azından ellişer yüzer haneli köyler vücuda getirilmesi pek önemli ve kaçınılmazdır.

18-Çoğu köylerimiz çıplaktır. Köyün inşa edildiği arazi fevkalade kuvve-i inbatıyeyi haiz ve her türlü ağaç yetiştirmeye kabiliyeti derkar iken göreneksizlik neticesi olsa gerektir ki bahçelerine hanelerinin etrafına ağaç garsını hatırlarına getirmezler. Bu gibi köylerimiz meyveden mahrumdur. Verimli ağaçların bedihi (kuşkusuz) olan muhassenatını ayrıntılı açıklamak gereksiz olur Köylerin hanelerin etrafında eşcar-ı müsmire yetiştirilirse hem köyü ağaçlar ile süs ve güzellik kazanır hem de temiz havaya hizmet) eder. Eşcarından da sahipleri yararlanır. Köylerimizin kendiliklerinden bu gibi girişim kabiliyetini göstermedikleri ve daima rehberine muhtaç oldukları kuşkusuz bir nitelik olduğundan bu bölümde hükümetin; Hükümet memurlarının rehberlik vazifesini resmi görev olarak yapması gerekir.

Ek-1 Devam

Buradan hareketle köylerde; Ağaç yetiştirmeye muhtaç köylerde arazinin kabiliyetine ve ikliminin doğasına göre hanenin de beşer onar fidan, yetiştirmekle yükümlü tutulması amacı sağlar. Ancak uygulama yöntemi için hükümet memuruna tüzük veya yönetmelik şeklinde duyurulması gerekir.

19-Memlekette birçok bataklıkların; Göllerin varlığını, hava kalitesini ve etraflarında bulunan köy halkının sağlıklarını bozduğundan ve bataklık arazi etrafındaki köylerin bazı bölgelerde bilindiği gibi sonunda birer mezarlığa dönüştüklerinden, köylülerimizin sağlıklarını ve hayatlarını korumak üzere bir an önce bu gibi bataklıkların ve bataklık arazileri zararlarının yok edilmesi işlemlerinin tamamlanmasını hükümetten rica ederiz.

20-Hükümet doktorlarının kaza merkezlerinde çalışması köylüler için hiç bir çıkar sağlamamaktadır. Kasabaların bir kısmında esasen özel doktorlar var olduğundan kasabaların sağlık gereksinimleri için yeterlidir. İstenilen köylülerin sıhhatleridir. Hükümetin her kazaya görevli sağlıkçı göndermiştir. Amaç da bu olduğu veya olması gerektiği halde tersine görevli doktorlar köylülerin sağlıkları ile hiç de ilgilenememektedirler. Dolayısı ile görevli doktorların daimi olarak köylerde gezgin halde dolaşmaları suretiyle köylülerin sağlıklarını koruma ve yanlarında taşınabilir aletler bulundurarak basit tedavilerine özen göstermeleri genel sağlık açısından pek yararlı olur inancındayız.

21-Memleketimizin bir kısım halkı bağcılık ve meyvecilikle geçimlerini sağlamaktadırlar. Bağları etkileyen hastalığın sebeplerinin tedavisi sağlanamadığı için yok ve kaybolmuş, meyve ağaçları bilimsel kurallar dairesinde bakılmadığından gündün güne kurumuş ve ziraat memur ve öğretmenlerinin bu özellikte yararlı bir çaba ve hizmetleri görülememiştir. Memleket için mühim birer gelir kaynağı ve servet olan bağcılık ve meyveciliğe karşı çıkma ve çöküş ve olayları için her ne yapmak lazım ise işleme konmasının hızlandırılmasını hükümetten dileriz.

22-Alçak düşman tarafından tahrip edilen ve yakılan birçok bayındır köy ve kasabanın çağın gereklerine göre yeniden şirketler aracılığı ile veya diğer yöntemlerle bir an önce yapılmalarının sağlanması ve bugün inşaat için hariçten getirilmekte olan kereste ve diğer inşaat malzemesine gümrük uygulanmaması hususunun önemle dikkate alınması gerekir.

Ek-1 Devam

23-Düşman tarafından yakılan köy ve kasabalarda vücuda getirilecek yoksullar ve mebainin beş sene müddetle vergiden affı.

24-Ziraata zarar veren hayvanatın yok edilmesi için yeterli önlem kabulü ve derhal uygulanması.

25-Büyükbaş hayvanların cins ıslahı için köylerde bulunacak bir kaç boğadan başka iki yaşına giren tosunların bozdurulmasının taht-ı mecburiyede alınması. Bedelleri halk tarafından verilmek üzere yabancı ülkelerden hükümetçe boğa getirilmesi.

26-Reji usulünün engelleri denemeler ile sabit olduğundan tütün tekeli imtiyazının bitiş müddetinde tekel yerine bandrol yönteminin getirilmesi hususları hepimizin isteklerindedir.

27-Ziraat Bankaları, ziraat ihtiyacını temin edememekte olduğundan ve sermayesi hayli eksilmiş bulunduğu bankanın hükümetten alacağı olan meblağının bankaya iadesi ve sermayesinin arttırılması hissedarlarının temin ve tamamlanması lazımdır. Çiftçilere yönelik olan borç verme miktarları güncel gereksinimlere hiç uygun olmadığından borç verme miktarının arttırılması ve zincirleme kefilliğin ve borç verme şartlarının daha basit bir hale getirilmesi gereklidir. Bankanın; Hükümet vücuduyla uyumlu bir tarzda çiftçilerin gereksinimlerinin sağlanması ve tarımın geliştirilmesi ve üretimin artması hususlarına yardımcı olması gerekir.

28- Tütün çiftçisinin diğer çiftçilerden farkı olamayacağına göre bunlardan alınmakta olan harp kazançları vergisinin iptali ve esasen kazanç vergileriyle yükümlü olmayan mahallerde köy değirmenlerinden alınan kazanç vergilerinin kaldırılması kabul edilebilir bir kıyaslama ve denklik olur yorumundayız.

Umur-u Sanayiye (Sanayi İşleri)

29-Ülkemizde çeşitli sanayinin ne derece geri olduğu bilinen bir durum olmakla bu bölümde temhid-i tafsilat (ayrıntı) ve yorumu gereksiz sayarız. Şu kadar ki bugün amaçlarımızda demirci, sobacı, tenekeci, bakırcı, dülger, marangoz gibi erbab-ı sanayiden tümüyle denecek derecede yoksun olduğumuzu beyan etmek, basit sanayi hususunda bile ne derecede yokluk içinde bulunduğumuzu bütün garibanlığıyla ezhar

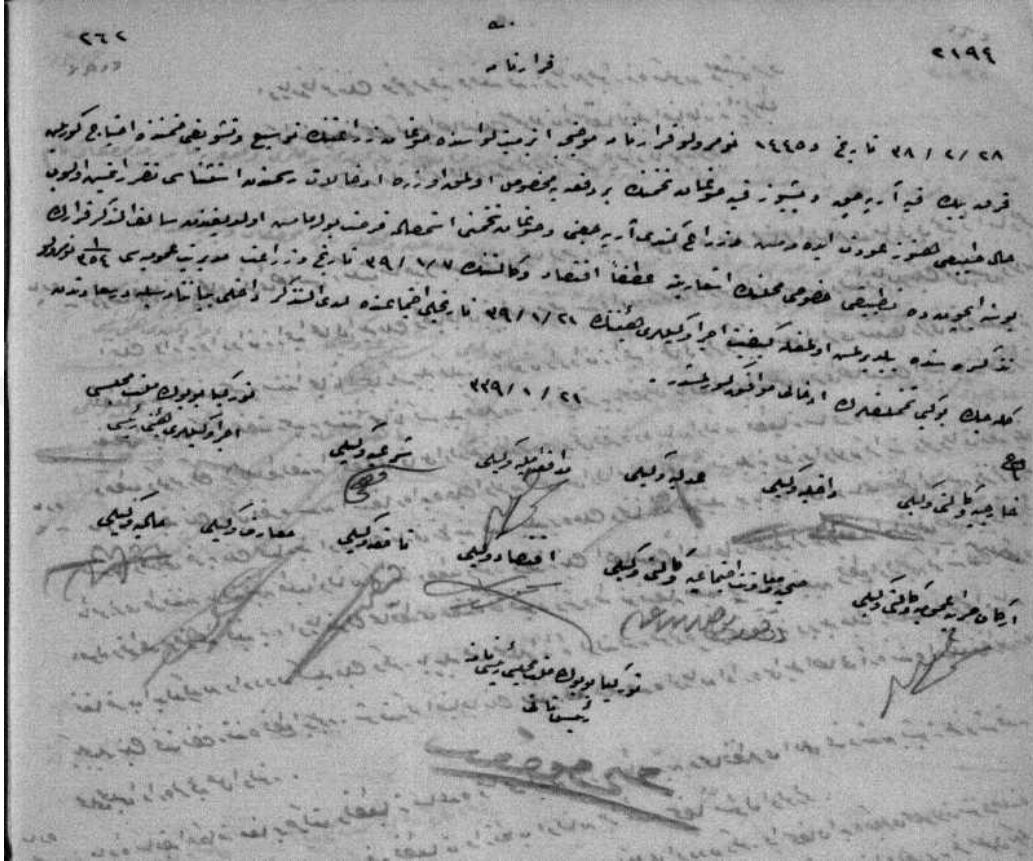
Ek-1 Devam

eder. Dolayısıyla her şeyden önce sanayii okullarına olağanüstü gereksinimiz vardır. Bugün hükümet, zirai aletler getirmekte ve halka dağıtmakta ve bunlardan arızalananların onarımı için bir mühill, zanaatkâr bulunamamaktadır. O halde getirilen makinalardan, alet ve edevattan uygun şekilde yararlanma yok demektir. Ülkemizde sanayi erbabı yetiştirmek, miktarını arttırmak gereklidir. Bunun için de her kazada birer sanayii okulunun açılmasına önemle, zorunlu gereksinim vardır. Ülkemizde en çok ihtiyacını hissettiğimiz sanayi, bu okullarda öğretilmelidir. Bu okul, zirai alet ve edevatının ve ziraat makinalarının tamirine yardımcı olacak bir demirhane şubesiyle beraber diğer sanayi dallarını da içermelidir. Kurma, oluşturma ve idare yöntemini uzman kişilerden oluşmuş bir kurulun değerlendirmesine bırakarak, yalnız bu okulların oluşturulmasına duyulan büyük gereksinimi dikkatli bakışlarınıza sunmakla yetiniriz.

30-Ulusal kurumlarımızın önemlilerinden olup düşman tarafından tümüyle yakılan Karamürsel Mensucat Fabrikasının barış neticesinde zarar ve ziyanı ödettirilemediği takdirde terkedilmiş mallardan inşaat masraflarının sağlanarak asıl ulusal sanayiye muhtaç bulunduğumuz bir zamanda böyle bir sanayi evinin uzun süre işlevsiz bırakılmaması. Ve aynı şekilde düşmanlar tarafından tahrip edilen ve örneği az bulunan İzmit Askeri Mensucat Fabrikasının son haline geri dönüştürülerek canlandırılması ve diğerlerinin tamamlanması çok yakışan bir dilek niteliğini oluşturur.

Ek-2

İzmit'te soğan ziraatının geliştirilmesi için İstanbul'dan ithal edilecek tohumluklardan gümrük vergisi alınmamasına dair belge.

Ek-3

Norveç bandıralı Notos vapurunun mısır almak üzere İzmit Körfezi'ne girmesine izin verilmesine dair belge.

T. C.
BAŞVEKALET
Kararlar Müdürlüğü
Sayı: 2
269

KARARNAME

Baş yüz ton mısır almak üzere 20 mart 1934 te Derince limanına gelecek olan Dabkoviç acehtasına mensup Norveç bandıralı Notos vapurunun x ikinci memmu mntaka dahilinde bulunan İzmit körfezine girmesine izin x verilmesi; Büyük Erkanı Harbiye Reisliğinin muvafakatına atfen, İktisat Vekilliğinin 12/3/1934 tarih ve 1200 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 12/3/1934 te kabul olunmuştur .

12/3/1934

REİSİCÜMHUR

Galip M. Kemal

Bş. V.

Yanık

Ad. V.

S. Sarıca

M. M. V.

Kurucu

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. H. H.

Ma. V.

Önar

Mi. V.

H. H. H.

Na. V.

H. H. H.

İk. V.

U. C. C. S. H. H. H.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

U. C. C. S. H. H. H.

Zr. V.

H. H. H.

02 43 13

Ek-4

Kocaeli Halk Bankası Türk Anonim Şirketi'nin kurulmasına izin verilmesine dair belge.

58

T.C.
MILLÎ İHTİSAP VE İSTATİSTİK BAKANLIĞI
MÜHÜR VE T. ARŞİVİ

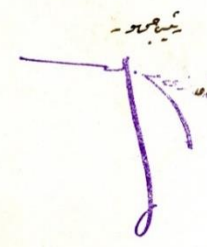
بشروك البنك
مكتمل محض و مضمون و مبرور
عدد
٤٦٥٨
4658

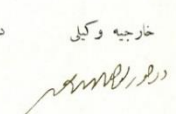

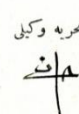
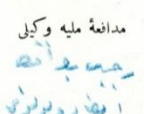

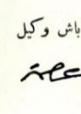
«قرارداد»

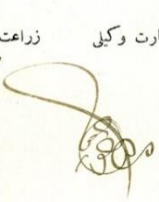

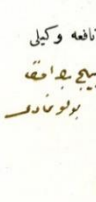

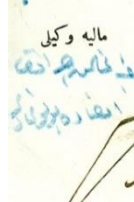
سندت تجارتيه اسهام اموال مقبوله و اعصاب تجارتيه مقابله اتمامه . استقامت بهر حاله بانقده ساعدت
مصرفاته اجلا ايقه مقصود ركاس انسيقده اولمه اولدوره ايل سمدت و ايل بهر نوره لياس سايديشكينه
تسبه اولونه «قرارداد» مقصود بهر حاله اولونه سمدت «سندت» مقصود بهر حاله اولونه سمدت و ايل بهر نوره لياس سايديشكينه
مبعضه مورد نفعه سمدت را حوضه سمدت و سمدت بهر حاله اولونه سمدت تا ميه اولونه سمدت مقصود بهر حاله اولونه
وكيدس هتيفه ايل «ماده» ٩٧٧ تاريخه ايل مقصود بهر حاله اولونه سمدت و ايل بهر نوره لياس سايديشكينه
اجلا اولونه مقصود بهر حاله اولونه سمدت . مقصود بهر حاله اولونه سمدت .

٩٧٧ ماده ٩٧٧

تجارت و كميل

خارجيه وكيل	داخليه وكيل	بحريه وكيل	مدافعه مليه وكيل	عدليه وكيل	باش وكيل
					

صيه و معاونت اجتماعيه وكيل	تجارت وكيل	زراعت وكيل	نافعه وكيل	معارف وكيل	ماليه وكيل
					

030	10	01	01	022	85	20
-----	----	----	----	-----	----	----

ÖZGEÇMİŞ

1992’de İzmit’te doğdu. İlk, ortaokul ve liseyi Kocaeli’de tamamladı. 2014 yılında Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Kocaeli Üniversitesi Tarih bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. 2015 yılından beri Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nde çalışmakta olup, Uluslararası Kocaeli Tarihi Sempozyumları’nın koordinasyon ve akademik sekreteryasında görev almaktadır.

